

Клод Кампань
ПРОЩАЙТЕ, МОЇ П'ЯТНАДЦЯТЬ ЛІТ...

Ілюстрації Данієля Дюпюї

З французької переклала Надія Гордієнко-Андріанова

Видавництво «Молодь». Київ, 1971

Переклад здійснено за виданням: Claude Campagne, Adieu, mes quinze ans...

1963. Société nouvelle des Editions G. P., Paris

Розділ перший

ПОГЛЯД НЕПОКІРЛИВОГО ПРИНЦА...

Той четвер був не зовсім такий, як інші.

З майстерні долинав знайомий стукіт Гійомового молотка, дзижчала пилка, раз у раз шурхав об дерево наждак. Та коли Гійом, переставши на мить насвистувати якусь мелодію, гукнув: «А йди-но сюди на хвилинку, Фан»,— я відчула, що й для нього цей четвер не такий, як інші.

Я витерла мокрі руки, бо саме мила посуд на кухні, і подалася до нього.

— Ти сама пойдеш на вокзал зустрічати Норвежку чи, може, мені поїхати?

Вона ще була для нас просто «Норвежкою», ота юна незнайомка, загадкова і — ніде правди діти! — трохи небажана гостя, котра приїхала, щоб порушити спокій нашого щасливого життя утрюх.

— Їдь сам! — буркнула я. Гійом усміхнувся.

— А ти не дуже рада, що вона приїздить, признайся?

Гійомові пальці звично обмацували щойно обточений дерев'яний прогонич. Погляд його був прикутий до гарної гладенької деревинки, витесаної з дикої вишні, але в очах, хоч він і не дивився на мене, я відчувала всю його братерську ніжність, грубувату й щирю.

— А ти сам що скажеш? — поцікавилась я. Він знизав плечима.

— Поживемо — побачимо...

Тепер, коли спогад про чарівливо-милу й незвичайну Ингвільд назавжди злився зі спогадом про всі наші пригоди, я вже не знаю, якою тоді уявляла собі цю дівчину. Я ладна була зразу її полюбити: майже зовсім самотня у п'ятнадцять років, я вже мріяла стати їй щирою подругою, та водночас побоювалась, що ця дівчина переверне усе моє життя, усі звички й уподобання відлюдкуватої селючки. Мені здається, що й Гійом почував те саме. Хіба що, може, в нього більше цікавості було. А ще, певно, мав у серці якусь гіркоту й досаду, бо доводилося на якийсь час віддати гості свою кімнату; гадаю, кожен хлопець його віку почував би те саме.

Коли Капітан (так між собою ми називали свого дідуся) оголосив, що до нас на цілий рік має приїхати Норвежка, ми обоє просто остовпіли. Дідусь любив тишу Сонячних Дзигарів, старовинного нашого дому, любив його сумирний супокій. Чому йому заманулося запросити сюди чужинку? А втім, він був господарем на нашому невеличкому суденці (недарма ж бо ми називали його Капітаном), очевидно, мав тут якісь свої причини і не варто було з ним сперечатися.

— Запряжи-но кабріолет! — кинув мені Гійом.— Завтра треба вже віддати оці два стільці, а часу лишилося обмаль, сьогодні ввечері маю неодмінно скінчити роботу.

Я підбрала з-під братових ніг шовковисту стружку, обкрутила навколо пальця смужечку-пасмо, біляве, як волосся Інгвільд,— таким я його бачила вже в своїй уяві,— і сказала:

— Цікаво, що вона подумає про наш кабріолет, про село, про наш дім і Капітана?

— Нічого, звикне,— одрубав Гійом.— Могла й на гірше наскочити. І взагалі наш кабріолет, та ще й з такою гарною конячиною, як Стріла Амура, заткне за пояс усі б'юйки світу!

У нас не було автомобіля. Навіть слово це довгий час нам не дозволяли вимовляти. Наші батьки загинули під час автомобільної катастрофи, про яку ми ніколи не говорили. Відтоді дідусь запрягнувся, що жодна автомашинка не в'їде крізь масивні кам'яні ворота до нашого двору. А втім, маючи досить скромні достатки, ми й не могли б дозволити собі таку розкіш. Жили просто, не те, щоб убого, але й не на широку ногу. І, крім нашого старенького кабріолета, яким ми пишалися, нам нічого й не треба було.

Я почала запрягати конячину, підтягнула попругу, водночас тихо розмовляючи з Стрілою Амура. І було мене таке відчуття, ніби над оцим вечором, таким схожим і в той же час таким не схожим на інші, тяжіє вагота давніх усталених звичок, котрим от-от має настати кінець. А коли кінь, скоряючись вуздечці, задом увійшов між голоблі, мені подумалося, що добре було б навчити й Інгвільд отак запрягати коня і віднині завжди ділити з нею скарби і радощі свого щасливого царства...

І тепер, тепер, коли вже все лишилося позаду і на згадку зосталася тільки, як тінь Інгвільд, прозора-блакитна кришталева статуетка копенгагенської русалочки на моєму письмовому столі та забута шкіряна рукавичка, я часто з гіркуватого-сумною усмішкою згадую оте щасливе безтурботне царство, де ми так спокійно жили собі втрьох до її приїзду. Та хіба міг зрівнятися цей тихомірний спокій з тою лихоманкою, з отою солодко-щемливою тривоною, що цілу зиму хвилювала й бентежила наші серця? Навіщо приїхала вона сюди, ця дочка Півночі, навіщо порушила наш нехитрий сільський спокій, якого нам тоді ще вистачало для щастя?..

Нині знову в моїй кімнаті панує тиша, минають самотою четверги, мені одній належить наша Стріла Амура і тепло оте, коли поруч Гійом. Ніби нічого й не змінилося. Та давні мої звички, ще рік тому такі любі мені, втратили свою принадність: Інгвільд ніби забрала з собою в свою далеку країну — разом із нашим юним дивакуватим другом — і частку нашої палкої молодості...

Того вечора я ще не знала, що це — тільки початок...

Коли я запрягла Стрілу Амура, на порозі сараю виріс Гійом. Він скочив на підніжку кабріолета і промовив, зручніше вмоштуючись на сидінні:

— Хотів би я знати: невже в Норвегії мороз іще лютіший?

Потому він старанно обгорнув коліна коричневою ковдрою,— нею ми завжди закутувалися, коли їздили кудись узимку.

— Звари-но, Фан, смачного супу. Саме до речі буде, як повернемося промерзлі!

І він смикнув віжки. Кабріолет підскочив і помалу рушив уперед.

— Бувай здорова! — гукнув Гійом, енергійно скинув догори руку, махнув своїм звичним жестом і більше вже не обертався.

А я все чомусь стояла поночі, тремтячи від листопадового холоду, і довго-довго проводжала поглядом тарадайку, що стрімко котилася лункою дорогою,— аж поки вона не зникла з очей.

Ми мешкали в одному з тих сіл Булонського графства, що загубилось у глушині, віддалік од шосейних доріг. Я кажу, Булонське графство, а не департамент Па-де-Кале, бо у Фовембергу й досі все дихало старовиною.

Я полюбляла, їдучи на велосипеді з колежу, повернути з автостради і мчати додому ледь помітною вузьенькою стежиною, що вела аж до наших Сонячних Дзигарів.

На дороговказі мало значитися: Фовемберг, 500 м. Та іржаву табличку з дрібними літерами напису було прибито на залізному стрижні надто високо. Отож я могла тільки догадуватися, що там написано...

Іноді, долаючи отак понад сім кілометрів до Булоні, де був мій колеж, я поринала у мрії, переносячись уявою в минуле століття. Мені ввижалося, як в пізню морозну чи буремну дощову ніч кучер диліжанса підносить високо вгору ліхтар, щоб розгледіти отой напис: Фовемберг, 500 м.

«Невдовзі будемо на місці, пане барон!» — гукає він у глибину карети. І везе останнього запізнитого подорожнього до маєтку.

Наші Сонячні Дзигарі справді-таки були старовинним маєтком. Щоправда, ферма, надвірні будови й земельні угіддя, — скількись там гектарів орної землі та пасовиськ, — нам уже не належали. Нам лишився тільки хазяйський дім, довга присадкувата споруда, крита шифером, як звичайні сільські оселі. Та вона була мурована з сірого каменю, тоді як у селі хати щороку білили вапном і облямовували внизу дьогтем.

Щоб потрапити до нас, на подвір'я Сонячних Дзигарів, треба було пройти під старовинним середньовічним склепінням. То була башта, що зосталася від давнього фортечного муру, — вежа XVI століття, проста й сувора, без ніяких архітектурних прикрас, окрім сонячних дзигарів, викарбуваних колись безіменним майстром на камені й майже стертих часом. Далі тягнулася алея старих берестів, метрів з тридцять заввишки. За кращик часів доріжка алеї була брукована, та нині вона перетворилася просто на дві вибоїни серед скошеної трави. І, нарешті, в глибині — будинок з величними двійчастими дверима, ними, правда, майже ніколи не ходили, що вели до Гійомової майстерні.

Звичайно ми заходили до будинку просто через кухню, де проводили чималу частину свого життя. Того самого дня, коли Гійом розпрощався з дядечком Дуденом, котрий навчав його столярного ремесла, у великій кімнаті обладнали майстерню. Дядько Дуден був старий столяр-червонодеревник із Сент-Омера. Гійом пішов до нього в науку одразу по закінченні колежу. Повернувся через два роки. За цей час Гійом змужнів, поширшав у плечах, виріс Мені насамперед впали в очі його руки, вже огрубілі від роботи. Вони видалися мені прекрасними, бо то були руки людини, що пізнала життя. Я розуміла, що мій брат рано попрощався з дитинством, адже після смерті наших батьків на його плечі ліг тягар усіх родинних клопотів...

Гійом удався не такий, як наш веселий жартівливий дідусь. Хлопець був суворіший, мовчазніший, — може, тому, що життя надто передчасно кинуло його в жеруще полум'я турбот про шматок хліба насущного. Але в чорних братових очах, так само як і в ясно-блакитних дідусевих, світилася дитяча щирість і, може, вже старосвітська в наші дні, якась лицарська шляхетність...

І чому це того вечора, коли я дожидалася Інгвільд, з думки мені не йшли Гійом та дідусь? Певно, тому, що, ждучи з якимсь дитинним ляком її приїзду, я ще більше дорожила своїм маленьким світом, а особливо тими трьома близькими моєму серцю людьми, котрих любила понад усе на світі. Я кажу «трьома», бо існував ще «він», про якого я оповім трохи далі; затаєну тиху приязнь до нього я ховала в найзаповітнішій глибині своєї душі. Недовірливе, сором'язливе п'ятнадцятирічне дівча, я не пускала до свого серця нікого, окрім цих трьох...

Мов зараз бачу, як я гарячково порпаюся в шухляді, шукаючи серед сімейних реліквій стару фотокартку лейтенанта далекого плавання Жана-Батіста Ле Марруа, мого дідуся. На аркуші пожовклого картону, облямованого за тогочасною модою золотистими віньєтками, красувався в гарній уніформі з блискучими гудзиками худорлявий хлопчина років двадцяти двох. Тепер шкіра його обвітрилася за довгі сорок літ, проведених на морі, щоки обвисли, побільшали залисини, тонкі вусики посивіли, побіліло й волосся, яке я сама навчилася стригти, бо він за все своє життя ні разу не переступив порога перукарні. Але ті завжди молоді ясно-блакитні очі сяяли до вас з фотографії, усміхалися тією ж чарівною усмішкою, що й тепер. І я, ховаючи стару картку в кишеню фартуха, бо саме нагодився Капітан, не без лукавої ніжності подумала, що й сама могла б закохатись у хлопця, який причарував колись мою бабусю...

— Ну, то що ти нам смачненького вариш сьогодні, Фанні?

Поверх зсунутих на ніс окулярів він пильнував, як я збиваю у мисочці білки.

— А знаєш, — буркнула я, — вона, мабуть, звикла до своїх норвезьких сухариків-кнекбрєдів та до отого козячого сиру, схожого на брусок зеленого мила. Не думаю, щоб мій лимонний торт припав їй до смаку!

Капітан засміявся. Маслянистий рідкий крем апетитно блискотів у нього перед очима. Він умочив у миску мізинець, обливав його, як справжній знавець, і вмостився біля каміна у своєму глибокому червоному фотелі.

— Слово честі,— переконано мовив він,— коли вона щось тямить у кулінарії, то повинна оцінити по заслугі твій торт. Розкішна річ,— так і тане в роті!

— Татуню, будь ласка, підкинь-но в огонь полінце,— попросила я.— Вона, мабуть, добряче промерзне дорогою...

Ми з Гійомом мали таку звичку — називати дідуся всякими пестливими словами. Це вельми тішило нас обох. Найчастіше ми називали його «батечко», «татуньо» або «Капітан». Звертання «батечко» з'явилося ще тоді, коли ми були малі, слово «дідусь» нам здавалося чомусь надто чужим і урочистим. «Батечко» — годилося в усіх випадках. Гійом, той більше полюбляв величати дідуся Капітаном, вимовляючи це слово привітно і з приятельською повагою. Я ж воліла звати його «татуньо». Бо хіба й справді дідусь не був для мене водночас і татом? Принаймні мені так здавалося, коли я називала його цим іменем. Та, правду кажучи, я, майже вже доросла дівчина, не маючи матусі, мусила клопотатися по господарству й дбати про двох чоловіків, отож часом почувала мало не материнську ніжність до цієї дорослої дитини, якою він так і лишився на все життя.

— Твоя правда, вона, мабуть, таки змерзне,— повторив дідусь, похитуючи головою.— А до того ще й натомиться. Ось уже два дні, як напрям вітру змінився. На Північному морі зараз, певно, шторм, не інакше!

Нахилившись уперед і підперши рукою підборіддя, він задумливо ворушив коцюбою жарини у вогнищі й говорив поволі, ніби сам до себе. Здавалося, він зовсім забув про мене.

— Три дні тому вона була ще в Осло. Кораблі тепер ходять швидше, ніж за моїх часів. Останнього разу, коли я повертався з Нарвіка...

— Татуню, чому тебе так цікавить Норвегія? — зненацька спитала я.

Скільки разів потім, коли ми з Гійомом сушили собі голови над таємницею Нарвіка, я шкодувала, що того вечора не дала Капітанові виговоритися.

Почувши моє запитання, він здригнувся. Мовби хмарка якась набігла йому на чоло і щезла тієї ж миті. Він обернувся й пильно глянув на мене поверх окулярів, зсунувши їх ще нижче на носа. Але, одразу опанувавши себе, вигукнув, як звичайно, з веселим запалом:

— Я бачив там сонце опівночі! Я зустрічався там з самим Едвардом Грігом... Та й норвежки такі гарні на вроду, моя люба!

Потім, немовби виправдовуючись, знову почав пояснювати :

— Пам'ятаєш, як усе це швидко сталося? Коли б я ненароком не опинився на тому бенкеті рибалок у Булоні поряд із норвезьким послом... Данієльс, цей люб'язний чоловік, був дуже засмучений, бо родина, котра мала запросити до себе Інґвільд, зненацька передумала. Сталося так, що в них діти захворіли на свинку. Ти ж розумієш, не можна було посилати туди дівчину. А квиток на корабель для неї вже купили. Данієльс попросив, щоб я взяв її до нас. Що ж я мав діяти,— іншої ради не було!

І, говорячи це, він розвів безнадійно руками, але в очах йому блиснув лукавий вогник.

Ні, тоді я ще зовсім не знала, чому насправді приїхала до нас Інґвільд.

— Піду кину останній погляд на її кімнату — чи все там як слід,— мовила я.— А коли вони приїдуть, хутенько піднімусь сюди й зустріну їх...

Дім наш споруджено на крутому узгір'ї, так що з двору він мав один поверх, а від садка — два. Брукованим подвір'ям можна було пройти на кухню, потім, завернувши праворуч,— до Капітанової кімнати, а звідти — на терасу, перекинуту до садка, як корабельні сходні. Гійомова майстерня теж виходила дерев'яними дверима на подвір'я, а двома зашкльованими — на терасу і в садок. Моя ж та братова кімнати були внизу, наче заховані під будинком, у западині. Щоб туди дістатися, треба було вийти на подвір'я, спуститися дванадцятьма сходинками й завернути у склепистий коридор, прокладений крізь мурований фундамент. Увечері ми мусили пробиратися тут навпомацки або ж брати з собою електричний ліхтарик, бо від садка і близької річки в коридорі тягло вогкістю, там часто псувалася проводка й гасло електричне світло. Тепер, коли мала приїхати Норвежка, було вирішено, що вона житиме в Гійомовій кімнаті, а брат з усіма своїми манатками тимчасово переселиться до майстерні. Канапа, на якій він мав спати, уже стояла там.

Наводячи востаннє лад у кімнаті, я підмітала підлогу, коли враз почувла вдалині знайоме торохтіння кабріолета. Вийшла надвір і побачила, як берестовою алеєю проїхав візок, потім зупинився. Чи помітила мене тоді Ингвільд? З тривогою, недовірою чи звичайною цікавістю оглядала вона мене, причаївшись у глибині темної халабуди?

Та ось уже Гійом скочив з підніжки на землю.

— Ну от, Ингвільд, ви й приїхали!

Мені здалося, ніби його слова були звернені так само до мене, як і до нашої гості. Гійом говорив жваво й весело, немов хотів заспокоїти, підбадьорити мене, і поки він знімав з кабріолета її валізи, я сушила собі голову, намагаючись збагнути інтонацію його голосу.

Минула якась мить — і ось уже Ингвільд стоїть передо мною. Вона ніби й така, якою я не раз собі її уявляла, і не така. Така, бо висока й білява. Не така, бо це вже Ингвільд, а не «Норвежка». Ингвільд з усіма тільки їй притаманними рисами: струнка висока постать, сірий плащ у талію, маленькі ніжки в червоних вовняних шкарпетках, бо холодно, та шкіряних черевичках, свіжа і здорова, привітна.

— Здрастуйте,— сказала вона, подаючи мені руку. Здавалося, злотаве волосся її, що біліло в темряві, осяває усмішку.

— Здрастуйте, Ингвільд,— відповіла я.— Мабуть, ви стомилися?

— Трошки. Мені була сильна морська хвороба на кораблі. Але я відпочила в поїзді.

Вона говорила повільно, приємним співучим голосом. Згадалось, якою я була тугомовною, коли Капітан змушував мене говорити по-англійському. А як легко й невимушено Ингвільд розмовляє малознайомою чужою мовою! Звісно, в неї траплялись часом помилки, але це, здавалося, анітрохи її не бентежило.

Запанувала мовчанка.

Я міркувала, про що б ще спитати її, шукаючи в голові простих слів. Мені й на думку не спадало, що вона розуміє французьку мову краще, ніж розмовляє нею.

— Погода була кепська? — поцікавилась я.

— О, не дуже. Але досить для того, щоб я єсть захворіла,— засміялася вона.

Гійом розпрягав конячину. Я схопила валізи нашої гості й подалася до будинку. Саме в ту мить Капітан відчинив двері з кухні. Певно, надумав вийти надвір, бо натягнув на себе свого важкого кожуха,— цей кожух слугував йому, ще коли він плавав морями і стояв уночі на вахті,— взув дерев'яні сабо і начепив хутряну шапку, з якою в морози не розлучався навіть у хаті.

Майнула думка: яке ж він справить враження на Ингвільд? Та ось дідусь уже простує до неї, каже щось по-норвезьки, і від нього ллються, випромінюються якісь чари, просвічуючись навіть крізь чужоземні слова.

— God dag, hemmelighetsfulle prinsesse. Hvordan går det dåres land som jeg er sa glad? (Вітаю вас, заморська принцесо! Як там ваша країна, котру я так любив? — ось що сказав він їй).

Ингвільд усміхнулась. Дідусь одразу скорив її. Він пропустив дівчину вперед.

— Заходьте, заходьте! — знову заговорив він.— Сподіваюся, ви розмовляєте по-французькому?

— О, так, звісно... Тільки не дуже добре. Я вчила цю мову в гімназії, і ще — з мамою.

— Ваша матінка добре знає Францію, правда?

— Так. Її дідусь був француз.

— Так, справді,— пробурмотів Капітан.

Я була вражена, що він уже стільки всього знає про Інґвільд, а нам нічого й не казав,— так, наче все це тільки його самого цікавило...

Того вечора я говорила мало. А втім, у цьому й не було потреби, Капітан та Гійом самі підтримували розмову. Я чимало дізналася тоді про Інґвільд.

Жила вона в місті Нарвік, ні брата, ні сестри не мала. Її мати була за походженням бретонка. Весела, заповзятлива, палкої вдачі, вона виколисала свою маленьку донечку, співаючи над нею старовинних французьких пісень... Батько займався морською комерцією — він мав свою контору в порту.

Інґвільд була просто закохана в море і тим ще дужче причарувала нашого дідуся. Він розпитував її про Нарвік, про те, якої шкоди завдала йому війна, про відбудову міста. Я знала, що він був серед тих, хто обороняв Нарвік у 1940 році, отож і не дивувалася, чому це він так розпитує Інґвільд про все в її місті.

Поки вони розмовляли, я уважно розглядала Інґвільд.

Вона сиділа навпроти мене, ліворуч од неї, по той самий бік довгого дубового столу, зайняв місце Гійом. А край столу у своєму звичному фотелі з лискучими, немов рукави витертої від довгого вжитку куртки, поручнями розмістився Капітан. Інґвільд опинилась праворуч від нього, я — ліворуч.

— Ах!.. Я не зрозуміла,— час від часу казала наша Норвежка й починала гортати маленький словничок, шукаючи незнайоме слово.

Коли ми зустрічалися поглядами, вона привітно усміхалась. Інґвільд була вища за мене. «І їй же щойно минуло п'ятнадцять років, а мені вже за п'ятнадцять з половиною перевалило,— гірко думала я.— Вона й зграбніша, і стрункіша за мене,— хоч і тоненька, та кріпкенька, від неї віє здоров'ям, силою, видно, що дівчина звикла жити на свіжому чистому повітрі». Постає мала і спортивну й жіночну воднораз. Її золотисте волосся, не перев'язане стрічкою, навіть не зашпилене, вільно спадало на плечі. Біля шиї воно само завивалось у блискучі кучерики. І волосся її, і усмішка, і рухи, й хода — усе було якесь гнучке, граціозне.

Пригадую, мені і втішно і неспокійно було на душі в той перший вечір. Перед очима постає картина, що сповнювала тоді моє серце якоюсь невиразною тривоگوю: Інґвільд, тільки-но приїхавши, вже вместила невимушено й просто перед каміном, на високому кам'яному виступі. Спершись на руку підборіддям, неквапливо розповідає, складає свої незграбні коротенькі речення, і в уяві виникають далекі фіорди, сліди на снігу...

Капітан слухає гостю уважно і, як мені здається, не тільки з чемності, для годиться. Гійом ставить на стіл велику лампу, прикриту червоним абажуром, і гасить люстру. Часом полум'я хисткими своїми відблисками вихоплює з темряви дідусеве обличчя. Раз у раз він знімає з носа окуляри і довго, старанно протирає скельця... Так, у той час, як ми слухали розповідь Інґвільд про її країну,— я виразно бачила це,— очі йому часом повивав якийсь легенький серпанок, і вони волого блищали.

Я мало не приревнувала до Інґвільд...

Вона приїхала в четвер увечері. Другого дня мені треба було йти до колежу. Інґвільд теж мала відвідувати колеж, але тільки з понеділка. І я, лишивши її у товаристві дідуся й брата, злостилась уже за те, що не я, а вона втішатиметься чудовими годинами інтимного затишку, проведеними з ними.

Увечері я без особливого піднесення верталася додому,— мала-бо неясне передчуття, що моє повновладне родинне царювання опинилося під загрозою. Інґвільд, така своєрідна, моторна, весела, здавалася мені куди привабливішою, ніж я, відлюдькувата й неговірка. Певно, і Капітан, і Гійом теж помітять цю різницю — не на мою користь...

Я відчинила двері кухні й попрямувала до великої кімнати — Гійомової майстерні. Інґвільд там не було. Брат щось насвистував, схилившись над верстатом.

Гійом був просто закоханий у своє ремесло. Він водив рубанком по дошці, наче смичком по струнах скрипки. Він працював не самими руками, а й серце, й розум вкладав у свою роботу. То був митець з душею селянина, що знав ціну гарній і добре припасованій скрині чи буфетові, де шухляди їздять по жолобках, як потяг по рейках. А бувало, що він цідив сердито крізь зуби, роблячи на замовлення аж надто пишні меблі, гарненькі полички, де різні дрібнички тільки й стоять:

— От не люблю я, Фан, такої роботи. Це вже занадто — отакі витребеньки. Усе воно не варте одної доброї дубової шафи для білизни...

Я всміхалася в такі хвилини, пізнаючи в цих словах свого брата, вірного, гордого хлопця...

— Добровечір,— привіталася я, кинувши портфель собі під ноги і затиснувши його між черевиками.— А де Інґвільд?

— А, ти прийшла вже,— мовив Гійом, не підводячи очей.

Тримаючи в руках складаний метр, він робив олівцем якісь позначки на дошці.

— Подерж-но мені оцю дощечку,— попросив він,— Так легше буде розмічати.

— Де Інґвільд? — повторила я.

— Пішла по молоко на ферму...

І, не додавши більш нічого, він знову поринув у свої вимірювання. Це мене роздратовало.

Тепер я розумію, що Гійом, трохи буркотливий, але насправді такий тактовний, просто не хотів мене засмучувати, вихваляючи Інґвільд. Та я жадала почути подробиці.

— Що вона робила?

— Гм! Та хто його знає. Балакала довгенько з Капітаном, потім замела кухню, помила посуд. А ще вона приготувала нам сніданок за якимось цікавим напівфранцузьким, напівнорвезьким рецептом, і страва та була досить смачна, слово честі...

— Одне слово, тобі до вподоби усі ці зміни?

Я вимовила це, не підводячи голови, удавано безтурботно сміючись, ніби нічого такого у мене й на думці не було. Та Гійом надто добре знав мене і зрозумів усе, що діялося в моїй душі. Він відклав свій складаний метр, олівець і глянув на мене щиро й ніжно.

— Фан! — мовив він, і в голосі йому бриніли й подив, і водночас велика приязнь.— Ти що, ревнуєш?

Я жахнулася: невже й справді я ревную до Інґвільд? На очі мені наверталися сльози, але я щосили намагалася стримати їх. Я чекала від Гійома слів зневаги. Та він сказав це так просто й без тіні найменшого докору, що мені враз полегшало на душі:

— Дурненька, було б чого! Та хто ж може замінити тебе, мого давнього вірного друга, мою хорошу сестричку?

І він знову схилився над своїм верстатом, безтурботно насвистуючи.

— Піду-но я їй назустріч,— раптом мовила я.— Бо як вона там порозуміється з фермеркою?

Я вчилася вже в першому, найстаршому класі колежу. Інґвільд була молодша за мене на п'ять чи шість місяців, але програми норвезьких гімназій не збігалися з програмами французьких, і вона сміливо могла ходити в один клас зо мною.

Наш колеж містився у великому будинку на розі двох вулиць — Піпот і Гімназійної. Названий він був ім'ям булонського поета Огюста Анжельє, з якого, я певна, сміялося немало наших учениць. А я з його доробку знала тільки оті меланхолійні вірші, що їх дідусь часом полюбляв нам читати серед інших поезій різних авторів. Звучання цих поезій, повільне й трохи монотонне (я називала його «поетичною інтонацією автора»), завжди якимсь болем відлунувало у моєму серці:

Осіннє тепло останнє...

Скидає стара вільха

Пожовкле своє убрання,

*Тихо-тихо ронить на землю,
Осіпає лист у мовчанні
На трави, похилі й сухі...*

Бо Капітан, який не проминав нічого зі скарбів свого рідного міста, кохався в поезіях Анжелє так само, як він кохався у матроському жаргоні чи в історії своїх предків-корсарів. Він теж колись учився в цьому колежі, ще за тих часів, коли цей заклад був чоловічим ліцеєм.

Мені здавалося, відтоді в нашому колежі майже нічого не змінилося,— опріч хіба того, що колишню каплицю переобладнали на спортивний зал. Серед написів, видряпаних складаним ножиком на партах, я часто шукала ім'я Жана-Батіста Ле Марруа. Чи хоч побілили відтоді наново ті стіни шоколадного тону в коридорах і величезні сходи? І чи кран у хімічному кабінеті ще й тоді, коли тут учився мій дідусь, так само ронив краплину за краплиною, як журливу сльозу?

Наш старий колеж найменше скидався на сучасний учбовий заклад. Та я все одно любила його. Любила своїх подружок з отими їхніми вихватками юних студенток: щойно вирвавшись з-під батьківської опіки, вони одразу повзували модельні гостроносі черевички на тоненьких підборах і пов'язали модні шовкові хустки на шиї. А мені було далеко їздити до колежу, тож я прив'язувала свій старенький портфель мотузками до багажника і, якщо надворі стояла зима, взувала грубі черевички й натягала товсті вовняні шкарпетки, глибше насувала на голову каптур свого старенького плаща і так приїздила до колежу. Пальці мої закоцюблі ховалися у рукавичках, щоки червоніли з морозу.

— Дивіться, он лісовик з'явився! — реготали дівчата.

Та я знала, що вони мене люблять, хоч би як неохотно й кумедно я вдягалася. І я, призвичаєна від самотійного життя задумуватися над усім, може, ліпше за них знала ціну отій насмішкуватій, але щирій дружбі...

Інгвільд почала ходити до колежу разом зі мною. Вже з першого дня дівчата закохалися в цю веселу й пустотливу дівчину, що всміхалася до всіх так приязно й ласкаво, без будь-якої ніяковості. Усіх нас нестримно вабило до неї.

На уроках вона старалася, мов мале дитя, що вчиться читати. Якщо з літератури та математики Інгвільд трохи відставала, то в англійській мові вона значно випереджала нас. І мене вже не вражало, що вона так вільно розмовляє по-нашому. Якщо в Норвегії дають такі самі знання і з французької мови, як з англійської, то в цьому нема нічого дивного.

Мені здавалося, що так само, як у Сонячних Дзигарях, з приїздом Інгвільд змінилося життя й у колежі. Вона принесла з собою вільний вітерець веселощів, п'янкий, мов дихання весни, од якого паморочиться в голові, розпалила в нас молодече завзяття й цікавість. Навіть наших викладачів захопила своєю фантазією.

Пригадую урок географії, коли ми обсіли Інгвільд, повилазивши просто на парти і звисивши додолу ноги. На одну парту сперлася пані Сарн, наша вчителька. Того дня урок мала вести Інгвільд, а пані Сарн тільки ставила їй запитання. Тоді ми почули дивовижні речі про звичаї норвезьких лапландців, про сендвічі з олениною, про скандинавські саги, про «флатейярбок», де Торвальд і син його, Ерік рудий, розповідають про свої перші подорожі до Гренландії...

Інгвільд їздила до колежу Гійомовим велосипедом. У нас було тільки два велосипеди: мій і братів. Гійом благородно дозволив їй користуватися своїм, хоч ця річ була одною з найдорожчих його реліквій: він придбав його на свої перші гроші, продавши чотири стільці, зроблені власними руками.

За місяць до Різдва,— це було, певне, десь наприкінці листопада,— я, виконуючи гімнастичні вправи, вивихнула собі ногу. Тож кілька днів довелося просидіти вдома.

Отоді-то воно все й почалося. Згодом час від часу Інгвільд прохоплювалася якимсь словом про свою пригоду, і мало-помалу в мене склалася повна картина тієї події. Аж тепер я розумію, як її все те схвилювало, дарма що вона й не відала ще нічогісінько!

Того вечора Інґвільд верталася додому з колежу сама. Сіявся дрібний дощ, і вона нижче насунула на лоба каптур плаща. У світлі велосипедної фари попереду танцювали дрібні голчасті краплини. Вітер жбурляв їх Інґвільд в обличчя, а вона все їхала наосліп, чуючи тільки, як жвакають по мокрій дорозі шини. Нараз поривом вітру їй здуло з голови каптур, і поки вона, закинувши назад голову, силкувалася однією рукою знову натягнути його, якась машина перегнала її, здійнявши цілий фонтан бризок.

«Ну й чистенька ж я приїду, що й казати»,— подумала дівчина, натискаючи на педалі. Потім вона звернула на вибоїсту дорогу, що вела до Фовемберга. Та не встигла проїхати якусь сотню метрів, як довелося різко загальмувати й злізти з велосипеда. Вона їхала, низько нахиливши голову, і не помітила, що поперек дороги стояла вантажна машина,— можливо, та сама, яка ото випередила її на шосе,— і мало не наскочила на неї. Увімкнуті фари яскраво осявали поле.

Якась чорна постать зіскочила з машини, підступила до Інґвільд, наставила електричний ліхтарик їй просто в обличчя. Це тривало кілька секунд, а може й довше, дівчина мимоволі відступила назад. Тоді чоловік опустив ліхтарик.

— Ви тут не проїдете,— сказав він.— Я ось розвертаюся.

— Бачу,— відказала Інґвільд.

Але вона й далі була насторожі. Цей чоловік брехав. Коли б він справді хотів, як запевняв, розвернути машину, йому куди простіше було б проїхати заднім ходом до шосе, аніж грузнути зі своїм мастодонтом у багнюці на схилі цієї вузької доріжки.

Тепер у світлі фар Інґвільд могла хоч якось розгледіти незнайомця. Він був дуже високий, вищий за Гійома і ширший за нього в плечах, але набагато худорлявіший. До лоба йому прилипло мокре пасмо білявої чуприни, і обличчя через те було зовсім дитяче,— Інґвільд здалося, що йому не більше дев'ятнадцяти-двадцяти років. На ньому були штани і теплий кольору морської води светр з високим виложистим коміром. Хлопець стояв, засунувши руки в кишені, і ніби насміхався з навального мокрого вітру, який шмагав його, шпурляючи в лице краплини дощу. Інґвільд дивилася в його очі, вони сяяли на мокрому виду якоюсь глузливою посмішкою. І раптом дівчина відчула страх. У погляді його було щось таке... Вона й сама не відала, що саме. Чому, питала себе, пойняла її якась неясна тривога? Вона, Інґвільд, смілива, пустотлива дівчина, її жоден принц не збентежив би, а тут уперше в житті потушила очі й знітилась.

— Ви Нор... Пробачте, іноземка, яка живе у капітана Ле Марруа? — спитав незнайомиць.

Інґвільд уже опанувала себе.

— Так, норвежка,— підкреслила вона.

Дівчина не насмілилася вимовити: «А ви?» Тільки поглянула на нього запитливо.

— А я, як бачите, водій ваговоза,— пояснив він.

Хлопець стояв, засунувши руки в кишені, не зводив з неї пильного погляду і, здавалося, й не думав іще щось розповідати про себе. Тоді Інґвільд спитала сама:

— А як ви мене впізнали?

Він здригнувся,— де й поділася його глузливість. Замкнувся в собі, погляд йому, як здалося Інґвільд, став якийсь страдницький і від того немов сором'язливий.

— У вас найсвітліше волосся у всьому селі,— пояснив лагідно.— Воно мені одразу впало в очі, коли я обганяв вас на дорозі.

— Ага! То це були ви? Добряче ж ви мене обляпали!

— Я вас надто пізно помітив. До того ж цією тритонкою не так-то й легко керувати. Пробачте мені!

Інґвільд знизала плечима. Хіба вона могла дорікати йому за це, гніватися на нього?

— А що ви возите? — поцікавилася вона, ткнувши пальцем на машину.

Він наче розмірковував якусь мить.

— Лантухи з борошном... сьогодні,— відказав. Потім загадково всміхнувся, мовби щось пригадавши, й додав: — А часом і дівчаток!.. Ви не маєте бажання під'їхати?

Інґвільд відступила на крок.

— Ні, дякую. Я не боюся дошу.

— Шкода! З таким волоссям, золотистим, як жито, вас і не помітно було б серед мішків з борошном.

Отак говорячи, він підступив до Інґвільд. Потім рвучко відкинув назад свій каптур і, знову наставивши електричний ліхтарик дівчині просто в обличчя, пильно втупився в неї очима. Це тривало тільки якусь мить, та Інґвільд, злякавшись того дивного погляду, відскочила назад і ненароком звалила велосипед.

Хлопець ніби прокинувся. Звільна провів долонею по лобі. Нахилився, щоб підняти велосипед,

— Перепрошую,— мовив.

Інґвільд мовчки схопилася за руль, скочила на педалі і стоячи поїхала назад до шосе, лишивши позаду автомашину... Вона все ще ніби відчувала на собі дивний погляд незнайомого хлопця. Зненацька він гукнув, склавши долоні рупором:

— Інґвільд!.. О Інґвільд... Інґвільд...

Він кликав її крізь ніч, немов благаючи порятунку, і цей тривожний клич довго-довго линув услід утікачці, аж поки не затих, ніби згас у безнадії...

Вона й сама не знала, скільки часу блукала навмання околицями дорогами, приголомшена, тремтячи од збудження, як у лихоманці. Півгодини? Годину?

Коли зрештою виїхала на шлях, що вів до села, автомобіля вже й сліду не було. На всій дорозі вона й колії від нього не помітила.

Та ось Інґвільд відчинила, нарешті, двері до кухні, і з нею разом немов уся буремна ніч увірвалася до нас. Капітан полегшено зітхнув і відклав книжку, яку вже й доти не міг читати від хвилювання. Я гукнула братові у майстерню:

— Гійоме, прийшла, нарешті!

Вона скинула з себе пальто. Довгі мокрі пасма волосся прилипли до бурякових щік. По самі коліна забрьохана багнукою, дівчина вся тремтіла. Не вимовивши й слова, Інґвільд підійшла до вогню. Ні разу доти я ще не бачила її такою стривоженою і водночас радісно-збудженою.

Капітан втупив у неї очі, і я відчула, що він не наважується розпитувати, хоч серце йому стискає неспокій. Тоді наважилася я:

— Що з тобою сталося, Інґвільд?

— Не знаю,— не обертаючись, відказала дівчина. Вона гріла руки біля вогню і стояла до нас спиною.— Мене щойно перепинив якийсь хлопець, поставивши свою автомашину поперек дороги. Він не пропускав мене, світив в обличчя ліхтариком і довго розглядав мене...

Умостившись на кам'яному виступі біля каміна, вона зіскулилася, як змерзле кошеня. Гійом усе ще стояв на порозі майстерні.

— А який він, той хлопець? — раптом спитав.

Я здригнулася. Брат дивився мені в очі, нібито це до мене він звертався. Я вмить збагнула, що він має на думці.

— О,— прошепотіла Інґвільд,— він був дуже... Як це кажуть?.. Дуже довгий. Так, так, дуже довгий...

— Дуже високий,— поправив Гійом серйозно.

І підморгнув мені. Інґвільд нічого не помітила. Вона все так само мрійливо дивилася на полум'я.

— На ньому не було пальта,— вела вона далі.— Тільки светр. Він віз мішки з... Як це зветься? З борошном.

Гійом відвів од мене очі. Тепер уже ми все знали. Я глянула на Капітана. Він теж, здавалося, про все догадався.

Брат увійшов до кімнати, тримаючи руки в кишенях.

— Послухай, Інґвільд, що ж такого страшного скоїлося? Шофер, у якого занесло машину, зупинив тебе й попередив, що тут не проїхати. Чи варто через це так хвилюватися?

Та дівчина й не поворухнулася, поринувши в свої мрії. Тоді він спробував розсмішити її:

— Якщо він дивився на тебе трохи довше, ніж годиться, то це тільки тому, що ти гарненька дівчина, от і все!

Він легенько поворушив ногою дрова, що ледь-ледь горіли. Затріскотіли іскри, снопом здійнявшись угору. Ингвільд здригнулася. Потім підвела голову, оглянула нас і силувано всміхнулася:

— Авжеж, я просто ідіотка. Пробачте.— І, рушивши до дверей, додала: — Я піду в кімнату себе витирати, бо я є схожа на мокру курку!

Ми з Гійомом засміялися. Ингвільд розчинила двері, вітер сипонув знадвору дощем і приніс на своїх крилах свіжий запах луків і ще якусь нерозгадану таємницю. Капітан підвівся з фотеля, підійшов до Ингвільд, що стояла на порозі, і стиха, неначе по секрету від мене та Гійома, спитав:

— І це все, Ингвільд?

Вона ніби сторопіла на мить, потім, кивнувши головою, дала зрозуміти, що це справді все, й подалася до своєї кімнати.

Проте Капітан, видно, не заспокоївся. Він мовчав, але кожен з нас до самої ночі думав про хлопця-дивака, який зупинив нашу Ингвільд. А я, прикута до стільця через свою вивихнуту ногу, мрійливо дивилася, як витанцьовує в каміні полум'я, і з думки не йшов такий знайомий мені погляд непокірливого принца — погляд, який збентежив Ингвільд...

Розділ другий

ЯКЩО Я ЗНОВУ ПОКЛИЧУ ВАС СЕРЕД ГЛУПОЇ НОЧІ...

Я перша познайомилася з ним. І, дивна річ, та сама історія повторилася згодом, коли приїхала Інгвільд. Та хіба це не було цілком природним, що Ян, шофер вантажної машини, познайомився з молодою дівчиною, зустрівши її на дорозі? А проте зустріч Яна з Інгвільд віщувала бурю. Моя ж зустріч була щаслива й проста...

Це сталося у четвер, наприкінці травня, за кілька місяців до приїзду Інгвільд. Я надумала тоді прогулятися на своєму незмінному велосипеді аж до скель Булоньї. Таку вже звичку мала — у вільні дні мандрувати самотою.

Вертаючись додому, я вибрала не звичайну, найкоротшу дорогу, що вела до міста, а воліла — хоч було вже досить пізно — поїхати берегом, уздовж скель, потім повернула на звивисту стежку понад річкою. Досхочу намиливавшись усіма поворотами й чарівними куточками дикої, незайманої сільської природи, я поверталася додому дорогою, що вела вже просто до Фовемберга.

Прогулянка була дуже приємна, але дорога виявилася надто вибоїстою, одна з шин велосипеда лопнула.

Коли я, тягнучи за собою велосипед, сяк-так дісталася проїзної дороги і глянула на ручний годинник, був уже початок на сьому. Я не боялася, що Капітан хвилюватиметься за мене: він уже звик до моїх мандрів по четвергах, коли в колежі не було занять. І все-таки прискорила ходу, бо згадала, що в дорожній сумці лежить неблаганний латинський переказ — я почала його, але так і не спромоглася закінчити до полудня.

Саме тоді мене й випередив на своїй машині Ян, спинився за кілька метрів, чекаючи. Він зухвало, як мені здалося, дивився на мої густо припалі порохові сандалії, на розкуйовджене волосся, — вітер з моря був того дня досить рвучкий; помітив і мою стомлену ходу, і жалюгідний велосипед. (Мабуть, він подумав тоді, що я зовсім не відзначаюся жіночим кокетством). Зненацька Ян засміявся і сказав:

— Вигляд у вас такий, що вам, либонь, не завадила б зараз чиясь дружня допомога! Чи, може, ви збираєтесь отак пішки йти аж до Фовемберга?

І ніякої допомоги мені не треба, дякую.

— Ви певні? — промовив він, знову втупившись у мене.

Я нерішуче дивилася на високого, незнайомого мені усміхненого хлопця. Він помітив мій недовірливий погляд і сказав, щоб заспокоїти:

— Я ж не пропоную вам нічого іншого, хочу тільки підвезти вас, а разом і ваш драндулет.

Лягідна добра усмішка майнула на його устах, і від неї обличчя враз набуло якогось зовсім дитячого, доброго й несміливого виразу, що так приваблює серця.

— Це моя постійна дорога, щоб ви знали. Я працюю шофером на мукомельні в Алангемі.

— У пана Марудо?

— Так. А звать мене Ян Оффланж. Я вас уже бачив, коли привозив борошно до Фовемберга. Ви внучка капітана Ле Марруа, правда?

Я кивнула головою, а хлопець тим часом уже підхопив обома руками мій велосипед і примостив його в кузові автомобіля, потім повернувся до мене.

— Ану, залазьте мершій! — сказав, відчиняючи дверцята кабіни. — У мене, правда, не так комфортабельно, як у кабіні американської машини, але тут уже нічого не вдієш.

Я опустилася на сидіння, обтягнуте чорним молескіном, — його старі пружини випиналися якимсь химерним гірським хребтом. Ян грюкнув дверцятами, заліз у кабіну з другого боку, і машина рушила. Минуло кілька хвилин, поки я трохи звикла до оглушливого гуркоту, що сповнював кабіну.

Хлопець за кермом мовчав і уважно дивився на дорогу. Мені дуже зручно було спостерігати його чіткий профіль: прямий ніс, худі щоки, білявий чуб, у надвечірньому світлі я могла розрізнити кожну волосинку. Тонка шия стирчала з комірця розстебнутої сорочки й надавала йому зовсім хлопчачого вигляду, дарма що він був такий височенний. Ян трошки скидався на Жана-Батіста Ле Марруа, мого дідуся, коли той був у його віці, — принаймні якщо судити зі старої дідусявої фотографії. Було в ньому щось дитяче і трохи вразливе, зовсім не властиве нашому спокійному й упевненому Гійомові. З усього видно було, що Ян уже зазнав горя в житті.

— Це, мабуть, добре діло — бути внучкою капітана Ле Марруа? — спитав мій супутник, не повертаючи голови.

Я глянула на нього, не зовсім розуміючи, що він хоче цим сказати.

— О, моє діло — це, власне, колеж.

— А в якому ви класі?

— У другому, передостанньому.

— Другий «А»? Другий «Б»? Чи загальноосвітній? Справді, цей хлопець раз у раз дивував мене.

— Латину чи математику вивчаєте? — знову спитав.

— Латинь... Я навіть вожу з собою отой паршивий підручник — треба приготувати на завтра твір.

— Кого?

— О! Вергілія. Вірші! Він голосно розсміявся:

— Здається, поезія не дуже вам до смаку!

— Ненавиджу латинські вірші.

— А який саме уривок? З «Енеїди»? Чи, може, «Буколіки»?

— А вас це так цікавить? — трохи зухвало й не дуже привітно мовила я. — Не турбуйтеся. Ця книжечка лежить у мене в сумці, на велосипеді...

— Без жартів — вона з вами?

— Я взяла її з собою, бо мала добрий намір написати переказ, сидячи десь на схилі гори... Та так нічого й не зробила.

— А хочете, я допоможу вам?

— Але ж...

— Правда, правда, я охоче допоможу...

Він загальмував, зупинив машину край дороги і стрибнув на землю. Я чула, як він заліз у кузов, знайшов мій велосипед, розкрив одну дорожню сумку, другу... Потім знову сів за кермо поруч зі мною й подав мені книжку. Я розгорнула її на потрібній сторінці.

— Оце! — сказала без особливого ентузіазму.

Я б воліла розмовляти з моїм випадковим супутником про що завгодно, тільки не про розлуку Мелібе з рідним краєм.

Але Ян поклав книжку на кермо і, схилившись над сторінкою, почав читати:

— *Ne meae, felix quondam pecus, ite capellae.*

Я скоса дивилася на високого худорлявого хлопця. З того, як вільно він читав, було видно, що текст йому добре знайомий, і я вже не приховувала свого подиву.

— Ви вчили латинь? — спитала я.

— Можливо,— відповів Ян, не відриваючи очей од книжки. Потім незворушно-спокійно почав перекладати фразу: — «Ідїть же, мої маленькі кізки, моє єдинеє добро, колись така щаслива отара. Я не побачу вас більше ніколи...» Коли б це в прозі, то ось тут сказали б: *In antro viridi*¹. Але для ритму Вергілій пише: *In viridi antro...* А «*domosa*»² — це який відмінок?

¹ У зеленій печері.

² Ручний, свійський.

— Називний? Чи, може, орудний? — навмання бовкнула я, бо думала зараз не про латинські відмінки, а зовсім про інше.

— Орудний. Ходімо далі: «*Carmine nulla sanam*». Де тут дієслово?

— *Sanam*, — «я співатиму».

— Добре. Отже, «Я не проспівую жодної пісні». Або: «Прощайте, мої пісні», — так буде краще.

— А я ніколи так не перекладала! — вигукнула я. — Як це гарно звучить. Набагато краще, ніж у мене!

— Ну, гаразд, подивимося, що можна зробити з цією фразою: «*te pascente, capellae*» і так далі... «Я, супроводжуючи отару, кізки, не пастиму вже вас...» Негарно, правда? А доброю нашою мовою це можна сказати, приміром, так: «Ні, мої кізоньки любі, я вже не пастиму вас, не бачитиму, як смакуєте ви квітучою дерезою чи гірким верболозом...»

Цей хлопець цілком полонив мене. Ніколи доти латинська мова не здавалася мені такою логічною, багатою, такою живою, милозвучною і досконалою, як досконала архітектура середньовічного собору.

— Латинь,— задумливо мовив Ян, підводячи голову,— латинь починаєш розуміти й любити не зразу, а вже згодом, після гімназії, як станеш бакалавром... Ну, перекладемо останню фразу. Дивіться, її ніби написано про цю годину і цей пейзаж. «Ось вдалині здіймаються димки над дахами хатин, і з гірських верховин падають довгі тіні...»

Крізь вітрове скло я дивилася, як ховається за Булонські горби сонце. Ще не зовсім посутеніло, і в цю надвечірню годину стільки невимовної краси було розлито навколо! Купаючись у блискучому промінні, що світило просто у скло кабіни, я тішилася в глибині душі незвичністю цієї картини: німа безлюдна сільська дорога, машина на узбіччі, на траві, порожевілій від призахідного сонця, а в кабіні пліч-о-пліч — учениця передостаннього класу колежу і молодий шофер, знавець латинської поезії!

Та ось Ян підвівся, обтрусився. Закрив книжку і подав мені.

— Ну, добре, дякую! Це страшенно потішило мене, справді.

Він увімкнув мотор. Машина повільно рушила. Я все-таки наважилася спитати супутника:

— Яне... Як це ви знаєте... так добре?

— Латинь? — Він засміявся, на мить одірвався від керма і підняв руки. — Якщо в лівій кишені в мене лежить шоферське посвідчення, то уявіть, що в правій — диплом бакалавра!

Я замислилась, дивлячись, як миготять уздовж дороги й залишаються позаду стрункі тополі.

— То невже ж оце й є ваше покликання — перевозити мішки з борошном?

Чи збагну я колись, що промайнуло тоді в його бистрому скісному погляді? Може, то був сум, хтозна. У всякому разі, він швидко розвіявся, і хлопець усміхнувся.

— Напевно, покликання! Коли я був хлопчиськом, то цілі ночі не спав, сумуючи за маленькою дівчинкою з рум'яними, як свіжий буханець, щічками. Я танцював з нею на одному сільському святі. Вона була вдягнена, як мельничка, і...

— То це в пам'ять про неї ви...

— Звісно!

Він скося зиркнув на мене, погляд був насмішкуватий, майже зухвалий і явно спростовував його слова.

— Ви глузуєте з мене!

— Ну, не гнівайтесь! Давненько вже я не їхав з дівчиною. Дивіться, от уже ви майже і приїхали.

Ян зменшив швидкість, в'їжджаючи до Фовемберга, потім загальмував і спинився перед ганком Сонячних Дзигарів. Я стрибнула слідом за ним на землю.

— Ну, дякую вам за прогулянку,— сказала.— І за переклад. Шкода, що я не зустріну вас наступного четверга!

Залізши в кузов, він подав мені велосипед.

— А ви хотіли б щочетверга їздити на моєму ваговозі й вчити латинь?

— Ви смієтесь! Та чому б вам і справді коли-небудь не відвідати нас? Я певна, що ви подружилися б з моїм братом.

— Цілком можливо, і я був би дуже радий! Та чи не розгнівається капітан Ле Марруа, коли побачить, як шофер привозить вас до Сонячних Дзигарів?

Мені здалося, хлопець жадібно вдивляється в моє обличчя, так наче побоюється, що слідом за моїми привітними словами він ось-ось почує грізний голос мого діда, побачить його сердите обличчя.

— Я ніколи ще не бачила, щоб капітан Ле Марруа гнівався! — промовила я гордовито.

— Ну що ж, гаразд. Тоді я прийду найближчого четверга.

Він дружньо махнув рукою, вже стоячи на приступці автомашини і дивлячись, як я відходжу все далі й далі тінистою берестовою алеєю. Потім я почула здалеку гуркіт навантаженої машини, що спускалася з гори. І ось уже до мого слуху долинув знайомий скрегіт Гійомової пилки, апетитний запах супу з-за дверей кухні — і зненацька я знову повернулася до дійсності...

Гадаю, мало хто з дівчат мого віку не піддався б Яновим чарам...

Цілий місяць, чи може й півтора, спогад про поїздку з ним у кабіні автомашини часто вривався в мої сни і мрії. Потім Ян подружився з Гійомом, і ми всі звикли до того, що він просто, як додому, заходить до нашої кухні, навіть не постукавши в двері. Скоро ми навіть перейшли з ним на «ти». І мало-помалу глибоке, добре, дружнє почуття взяло гору в мені, і спокій, рівновага знову вселилися в моє серце. Ян посів своє місце в моєму щасливому царстві-володарстві поруч з Капітаном і моїм братом.

Він, здається, теж був щасливий, знайшовши в мені ніби молодшу сестричку, і коли всміхався до мене трохи лукавою і ледь-ледь зверхньою усмішкою, я не бачила в його очах нічого, крім теплої братерської приязні. Ніколи він не усміхався так до Інгвільд. Він називав її пестливим норвезьким іменем «Інже»,— не знаю, де він почув його, адже за нормами французької граматики ім'я дівчини треба було б вимовляти як «Інге», з наголосом на останньому складі.

Дівчина, здавалося, була зворушена, і він завжди вживав це ласкаве звертання, розмовляючи з нею, так само, як Гійом завжди звертався до мене, називаючи пестливо-скорочено: Фан. Та щоб я колись відчувала від того гіркоту,— ні, хвалити бога! — я не дуже сумувала через отого чарівного, але насмішкуватого принца!

Насмішкуватого і водночас примхливого, та ще й як!..

Бо Ян не прийшов до Сонячних Дзигарів наступного четверга, після нашої першої зустрічі, як обіцяв. А я ж цілісінький тиждень чекала! Так само нетерпляче малою дитиною я ще за місяць ждала дня свого народження.

Звісно, я розповіла про свою пригоду Капітанові й Гійомові. Дідуся дуже потішила ця історія і моя розповідь про лекцію з латині, зате Гійом, здалося мені, поставився до неї досить легковажно.

— Справді,— сказав він, не припиняючи роботи й розмірено вгризаючись стамескою в дерево,— я вже якось бачив цього хлопця на автомашині... їй-богу, не розумію, що за радість займатися латиною між двома ходками з борошном...

І все-таки він розумів усе. Даремно я цілий тиждень робила над собою героїчні зусилля, щоб нічого не говорити, не згадувати жодним словом свого дивного знайомця, Гійом раз у раз незлобиво підсміювався з мене:

— Ну, як, ти все ще думаєш про свого коханого?

Та коли настав четвер і Ян не прийшов, Гійом і слова не зронив. Він любив часом дражнити мене, але ніколи не міг би завдати справжньої прикrostі...

То була перша химерна вихватка Яна. Ми так і не дізналися, чому він не прийшов тоді на побачення. І згодом він ніколи не пояснював своїх вчинків, але тепер я розумію, що тільки інстинктивний страх та соромливість утримали його в той день од візиту до Сонячних Дзигарів.

Через тиждень, наступного четверга, я вже й не ждала його. І все-таки він прийшов. Постукав у шибку, просто, ніби давній знайомий, якось тихо, крадькома, наче сподівався, що його й так почують.

Гійом кудись пішов, Капітан був у своїй кімнаті. Я саме домивала кахляну підлогу на кухні. Постукуючи дерев'яними сабо, зі щіткою в руках, розчервонівшись од роботи, я відчинила двері. Ян оглянув мене з голови до ніг. Я й собі не дуже схвально позирала на його сумнівної чистоти чоботи.

— Не заходьте! Почекайте хвилинку.

Побігла до буфета, схопила зо три газети й шпурнула їх на підлогу, йому під ноги.

— Тепер можете увійти.

— Наступного разу я принесу свої газети! — пообіцяв він.

Хлопець ступав обережно, мов канатоходець. Зненацька спинився,— його увагу привернула одна сторінка з «Голосу Півночі». В газеті біля його ніг виднів заголовок великими літерами.

— «Команда «триколірних» з Ліля розгромила «бульдогів» Примор'я»...— голосно прочитав Ян.— Ех, ех! Я бачу, в цьому домі люблять справжню літературу!

— Ніхто в світі не вміє так розмовляти латинською мовою, як Вергілій і ви, пане Оффланж, правда ж?

Це мій дідусь, з'явившись на порозі кімнати, відповів замість мене на Янову репліку. Ян рвучко обернувся.

— Даруйте, Капітане,— мовив нерішуче після короткої паузи. І, розвівши руками, щоб краще показати, в якому він зараз безпорадному становищі, сміючись од щирого серця, додав з такою невимушеністю, що я була вражена:

— Ну як я можу підійти й привітати вас? Фанні загнала мене на цей газетний острівцець, заборонивши навіть ворухнутися!

Дідусь прибрав покірливого вигляду:

— Фанні миє кухню раз на три місяці. І тоді — це священнодійство.

Я вдоволено переводила погляд з одного на другого й думала: ці двоє напевно знайдуть спільну мову — або я нічого не розумію в людях!

А Ян тим часом уже заволодів мою ганчіркою і, зігнувшись, почав відступати задки до плити і, відходячи, витирав свої сліди на кахлях підлоги.

— Ну от! Чи ви тепер задоволені, сувора господине? Отак, насмішкувато й невимушено, Ян уперше переступив поріг нашого дому.

А проте з того самого дня — зовсім проти своєї волі, я певна цього,— він порушив спокій нашого життя.

Я мов бачу, як він стоїть, спершись ліктем на виступ каміна, поставивши ногу на решітку, як це часто робив Гійом. Я мала звичку дражнити брата, показуючи на олов'яний джбан для вина, що стояв на високому виступі каміна.

— Ти вже не ростеш, бідолашний старигане! Твоя голова ніколи не досягне цього джбана з вином.

А от довгий худорлявий Ян легко діставав до джбана. Тінь його рухалася, заламувалася, розпливалася, відбиваючись на стіні. А з другого боку я бачила Капітанову сиву круглу голову,— притулившись до спинки широкого м'якого фотеля, він дивився на височенного хлопця й казав:

— Даруйте, пане Оффланж, але ж ми нічого не знаємо про вас, окрім того, що вам вельми до смаку латинська мова й борошно...

Чи відчув тоді мій дідусь глибину цих простих слів? Гадаю, ні. Тільки Ян міг зрозуміти їхню слушність. Чи не торкнулися вони, ті слова, попри всю їхню банальність, незагоєних ран його серця, його драми?

Сьогодні я запитую себе про це, дивуючись, як ця Капітанова фраза, так необдуманно кинута в ту першу зустріч, не відштовхнула від нас Яна, не змусила його ще дужче замкнутися, приховуючи свою таємницю...

Я знову ніби бачу просторе — одинадцять на сім метрів — приміщення, де була Гійомова майстерня,— її грубі кам'яні стіни, вимощену кахлями підлогу, сволок з грубесних колод, розділений у поздовжній своїй частині на дві арки,— такі склепіння можна побачити в маленьких сільських церквах романської доби. Але в ній було щось і від марокканського стилю. А до того ж по боках каміна ще оті важкі дубові, обтягнуті широкими довгими червоними ремнями фотелі — витвори мого брата. Над каміном Гійом приладнав кілька морських прапорців, на канапі розстелив хутряне укривало. І коли, за браком місця, сюди перетягнули й поставили в кутку наше стареньке фортепіано, що давно б мало відслужити свій вік,— це вельми гармонійно доповнило Гійомові володіння.

Вже кінчався вересень, і вечорами Гійом розпалював у каміні вогонь. Тоді верстат, дошки, інструменти на полицях і позолочені полум'ям стружки на підлозі немовби оживали. Кахляні плити підлоги відливали міддю. І на гарних, ще не фарбованих меблях, нових і біленьких, як голе немовля, теж починало химерно жевріти, мінитися яскравими відблисками полум'я...

Повернувшись з колежу і перемивши посуд, я частенько заходила до Гійомової майстерні. Нерідко заставала там і Яна. Обидва хлопці в тих середньовічних мурах скидалися на будівничих якогось старовинного собору. Вони майже не розмовляли між собою. Ян звичайно сидів на красчку верстата, загадковий, поважний, і мовчки стежив, як працює Гійом. А той, здавалося, зовсім не помічав приятеля. Видно, своєю дружбою вони тішилися мовчки, без зайвих слів, суворі й заглиблені у свої думки.

Іноді я заставала Яна на кухні біля Капітана, і з окремих слів, які долинали до мене, догадувалася, що між ними точилася розмова про минулі століття, про стародавніх інків, про їхні мертві міста, неприступні й чудові, про скарби, поховані на дні моря, про останнє відкриття біблійних манускриптів в Єрусалимській пустелі.

Ми зовсім мало знали про минуле Яна. Але інколи він так дивно поведився, що ми просто не наважувались його розпитувати. Якось він розповів сухо й “удавано байдуже:

— Мати моя живе в Бове. Я у неї одинак. У батька був невеликий млин. Батько помер, і млином поки що керує старий майстер,— чекає, поки я зможу взяти діло в свої руки. Ось чому я проходжу практику в Аллангемі, у пана Марудо.

— Як шофер на ваговозі? — здивовано спитав Дідусь.

— Не тільки, я займаюсь усім потроху. Навіть рахівництвом! — відповів Ян, і мені здалося, що в голосі його проходила злість.

Він мешкав у флігелі мукомельні, де містилися склади. Пан Марудо розпорядився, щоб для нього там. обладнали кімнату. Харчувався Ян здебільшого в одного із службовців, котрий жив у тому ж будинку.

Та як би там не було, Ян частенько забігав до нас по ділу й без діла. Він почував, що тут його приймають щиро, як свою людину, як четвертого члена сім'ї Сонячних Дзигарів. Він швидко перейняв наші роками усталені звички. Увечері я поглядом питала Яна, чи ставити для нього тарілку на стіл. Він мовчки кивав головою або заперечливо похитував білявим чубом, і ми ніколи не питали, чому. Ян був неговіркий. Йому подобалося бувати у нас просто так. Сьогодні я вже знаю напевно, — і мені від того радісно й трохи сумно водночас, — йому, такому самотньому, було добре в наших Сонячних Дзигарях.

Іноді Ян піднімав кришку старого фортепіано. Сідав на дерев'яну табуретку і пальцями стика голубив клавіші, немов зосереджуючись. Потому схиляв над фортепіано широкі плечі, на мить застигав у задумі й починав грати. Часом він грав бурхливо й пристрасно, а часом у грі бриніла якась негасима туга. Він погано читав ноти, а проте мав хист вносити гармонію в будь-яку мелодію. Капітан не раз слухав його зі слізьми на очах, бо старовинні мелодії, що линули з-під Янових пальців, нагадували йому молоді літа моїх тата і матусі.

— Хто ж тебе навчив цього, Яне? — спитала я в нього якось увечері.

Стиха торкаючись клавішів, він відповів:

— Це було так давно... Мені співала їх мати...

Потім голова йому знову схилилася над фортепіано, руки забігали по клавіатурі, і дивна, незнайома нам музика, щоразу інша, нова, народжувалася під його пальцями. Починалася вона повільно, стиха, потім розросталася, міцніла, захоплюючи нас, мов вітер, що налітає на широкі, незаймані бретонські степи...

Літніми вечорами, коли Ян обідав у нас, ми всі виходили на терасу. З річки — вона протікала попід нашим садком — долітав сріблястий, негасимий шум водоспаду. Інколи ми до одинадцятої години чи навіть до півночі стояли, спершись ліктями на дерев'яну балюстраду, або сиділи в фотелях Гійомової роботи. Ми не розмовляли. Хлопці курили. Чути було, як Капітан порастється у своїй кімнаті — світло звідти пробивалося до нас крізь скляні двері.

— Глядіть не застудіться, діти! — часом гукав він. — Стережіться води. В таку пору від неї завжди тягне вогкістю.

Потім він гасив лампу. За вечір, бувало, ми не обмінювалися й двома десятками фраз. І ніч була така ж мовчазна, як ми, тільки в тополях, що росли обабіч річки, тихо-тихо шелестів вітерець...

Як захоплювала мене тепла приязнь цих двох хлопців, що так різнилася від нашої екзальтованої дівчачої дружби! І то була для мене потаємна й неоціненна честь: адже вони прийняли мене в своє товариство, вони вважали, що й я гідна по-чоловічому мовчазно проводити ці вечірні години разом з ними.

А потім настав отой пам'ятний день у жовтні...

Під час обіду Капітан сказав Янові про нашу Норвежку, яка вже мала незабаром приїхати. Ми побачили, як хлопець раптом зблід, схилив голову над тарілкою й до кінця обіду не озвався ні словом. У наші серця закралася тривога, хоч усі ми — Капітан, Гійом і я — силкувалися й далі вести звичайну розмову, вдаючи, ніби нічого не помітили. А втім, Ян і не намагався приховати свого збентеження. По обіді він підвівся, узяв свою куртку, що висіла на стільці, потиснув усім руки і вийшов. Якусь мить ми ще чули, як затихали, даленіючи в берестовій алеї, його швидкі кроки. Потім вони зовсім стихли у нічній пільмі.

Після того ми його довго не бачили. Спочатку нас це не турбувало. Адже й раніше траплялося, що Ян не заходив до нас по кілька днів, а з'явившись, ніколи нічого не пояснював. Ми не розпитували його ні про що. І тепер, по тому, як останнього разу ми бачили його незвично збентеженим, нам не видалося дивним, що він так довго не приходить.

Проте за кілька днів до приїзду Інґвільд я надумала сама піти до мукомельні й розвідати, чому не видно Яна.

— Дай йому спокій, внучко,— відраджував мене Капітан.— Можеш тільки гірше зробити. Ти ж бо добре знаєш, що Ян терпіти не може, коли хтось суне носа в його справи.

А Гійом додав:

— Не суши собі тим голови, Фан! Як схоче, то й сам прийде.

Наступного тижня приїхала Інґвільд. У кожному порухові, погляді, в пухнастому легкому волоссі вона ніби привезла з собою всі чари своєї далекої країни.

То були її перші дні в Сонячних Дзигарях, її перші дні в колежі. Потім моя пригода з ногою,— я ненароком вивихнула її,— і нарешті отой листопадовий вечір, коли на вузькій фовемберзькій дорозі відбулася драматична зустріч нашої подруги із загадковим водієм вантажної машини...

Нам довелося пояснити Інґвільд, хто такий Ян, розповісти про його вразливу й химерну вдачу, раптові зміни настрою. Вона ніби забула про свою пригоду. Потім, коли з моєю ногою вже все було гаразд, ми з Інґвільд поринули з головою в життя колежу. А Ян усе не появлявся...

...Аж поки не настав той зимовий вечір. То було, здається, сьомого чи восьмого грудня. Коли ми з Інґвільд повертаючись з Булоні, під'їжджали до дому, мені почулося, ніби з Гійомової майстерні лине притишена музика. Я зупинилася, злізла з велосипеда. Хтось грав на фортепіано. Мабуть, Ян. Я вже легко розрізняла пристрасну манеру його гри, і тепер упізнала меланхолійну мелодію «Опалого листя» — він виконував її з якоюсь невимовно-щемливою тугою.

— Що сталося? — спитала Інґвільд.

— Нічого, нічого, — пробурмотіла я.

Інґвільд прихилила велосипед до стіни й заходилася одв'язувати книжки від багажника. Потім штовхнула двері сараю, зайшла туди, я рушила слідом за нею.

Здаля долинала мелодія пісні, її слова бриніли мені в голові:

*Але час невблаганний розлучає закоханих,
Так тихенько і зовсім безшумно...*

Раптом музика стала гучнішою. Аж тоді її почула Інґвільд.

— Стривай,— сказала вона.— У тебе грають на роялі. Хто це?

Я не наважилась відповісти. Хутенько пробралася до кухні, Інґвільд подалася за мною. Капітан, помітивши нас, підвів голову. Певно, він вирішив не втручатися в хід подій. Крізь прочинені двері майстерні я побачила Гійома. Він щось ремонтував, безперечно, дуже складне. Пасмо його волосся немовби заплуталося в дрилі. А трохи далі, боком до нас, сидів Ян, схилившись над клавішами. Він, здавалося, зовсім не помітив нашої появи.

Інґвільд на мить сторопіла з несподіванки, а тоді поволі рушила до хлопців. Чи впізнала вона свого недавнього напасника? Дівчина запитливо глянула на Гійома, потому перейшла майстерню і сперлася ліктем на фортепіано, повернувшись обличчям до Яна. А той навіть не поворухнувся. Він, як це часто бувало, замріяно дивився крізь широке вікно у нічну темряву, що оповила село... Уста його стиха наспівували слова «Опалого листя».

Вже відлунали останні акорди, а хлопець усе ще не відривав руки од клавіатури: музика ніби тримала його в своєму полоні.

А Інґвільд він, здавалося, не помічав, принаймні жодним знаком того не виказував.

Потім я побачила, як його руки, мов великі білі птахи, знову злетіли над клавішами. Ян плавно перебігав в арпеджіо від ре-мінор до ля-мажор, і в тихому рокотанні, що дедалі гучнішало, я раптом упізнала одну з тих мелодій норвезького композитора Ліпсе, які Ян часто грав нам.

Капітан, як умів, перекладав слова:

*О чари старої коліскової пісні!
Вони гріють серце і бринять в душі,
Чари старих романсів,*

Перейняті ароматом минулих днів...

Вони воскрешають моє дитинство

З його забавками і хвилюваннями...

Можливо, ця пісня й не належала до найвідоміших мелодій скандинавського композитора, але, напевно, вона була одним з найзадушевніших його творінь. І саме її Ян пропонував Інґвільд — як норвезький привіт, своєрідне «ласкаво просимо».

Дівчина була вражена. Здавалося, вона от-от заговорить з ним, скоряючись якомусь непереборному поривові. Правою рукою вона нервово ухопилася за край фортепіано, очі зворушено блищали.

Ян поволі повернув голову. Тепер він дивився просто на Інґвільд. Спершу вираз його обличчя був якийсь нерішучий, задумливий, потім він почав змінюватись, і ось уже на устах заграла ледь помітна сумна усмішка.

Скільки часу вони дивилися отак одне на одного. Ян — з усмішкою на устах, Інґвільд — зі слізьми на очах? Гійом і я не наважувалися звести дух, і нечутні кроки Капітана, який підходив до нас, не порушували чарів цієї хвилини.

Коли завмерла остання нота пісні, Ян тихо-тихо опустив кришку фортепіано й підвівся. Я гадала, що аж тепер, нарешті, він, як годиться, привітається з Інґвільд, та хлопець, здавалося, ніяк не зважувався. Якусь мить він стояв нерухомий, розгублений, потім зробив над собою зусилля й рушив до нас. Витер сірника, почекав, доки розгориться крихітний вогник, і статечно закурив сигарету...

Інґвільд стояла розпашіла, збентежена, напружена, як туго натягнута струна, що може от-от порватися...

В ту мить Гійом — навмисне чи ненароком — грюкнув дошкою. Ян здригнувся й ніби прокинувся. В пориві раптової рішучості він ступив ще крок до Інґвільд, подав їй руку.

— А того вечора ви справді злякалися? — спитав. У тоні його голосу я не відчула звичайної іронії, з якою він частенько звертався до мене, — в ньому бриніла скорше легка тривога.

— Так, трішки, — відповіла Інґвільд.

Ян був дуже збентежений, і мені пригадався в ту хвилину вираз дитячого страху на його обличчі, коли він, переступивши поріг нашого дому, розмовляв з Капітаном.

— Виходить... ви й досі гніваєтесь на мене?

— Ні, я зовсім не гніваюсь, — мовила дівчина, щиро усміхаючись.

Ян замовк на якусь мить, замислився, потім поклав сигарету в попільничку, що стояла на фортепіано, засунув руки в кишені, втупився в Інґвільд і спитав твердим голосом:

— Іншим разом, коли я дожену вас на дорозі, ви згодитесь сісти в кабінку моєї машини?

Дівчина зняквовіла, опустила погляд на вимощену плитками підлогу й сказала, не підводячи голови:

— Так, думаю, що згоджуся.

Ян усе ще не зводив з неї своїх блискучих очей. Мить помовчавши, він знову спитав:

— А якщо станеться так, Інґвільд, що я знову покличу вас серед глибокої ночі, чи ви тоді озветесь до мене?

Чи не жаліла часом дівчина в глибині душі, що втекла того вечора від нього? Бо вона палко пробурмотіла

:

— Тоді, Яне... я прибіжу!

— Ну, бандо ледарів, — сказала я, звертаючись до хлопців, — ви йдете з нами?

— Стає зимно! — пробурчав Гійом, попихуючи своєю люлочкою.

— Просто-таки норвезький мороз! — уточнив Ян, струшуючи попіл з сигарети.

Він сидів, зручно вмостившись у фотелі, простягнувши довгі ноги й схрестивши їх перед решіткою каміна. Усі троє — хлопці й Капітан — ніжилися біля вогню й курили, час від часу зовсім зникаючи в клубах диму, що якось примарно огортав їх блаженно-мовчазною пеленою.

— Дай їм спокій, — мовила Інґвільд жалісливо-іронічно. — Вони вже не такі молоді, ти ж знаєш...

Ми закинули на плечі ковзани...

— Ви тут, певно, позадиhaєтесь, поки ми повернемося,— пробурчала я, замість сказати їм «до побачення».

Ось уже з тиждень, як дороги взялися ожеледдю. Повертаючись з колежу, ми з Інґвільд якось добряче гепнулися на льоду і втішали себе думкою, що мороз продержиться принаймні до наступної неділі. Ян сказав, що ставок у Руфреймзі, поблизу мукомельні, вже вкрився кригою. До того ставка од нас було йти з півгодини.

Коли ми прийшли туди, кілька ковзанярів уже бігали по широкому льодяному дзеркалу. Серед хлопчаків з передмість, які покинули в цю неділю футбол, щоб покататися на ковзанах, я помітила й хлопців із Фовемберга. Кілька малюків під'їхали до мене й вітаючись несміливо подали мені руки: іноді, коли наш кюре бував напідпитку, я читала їм катехізіс. А старші хлопці, мої ровесники, тільки здалеку міряли мене з ніг до голови насмішкуватими поглядами, згадуючи роки спільного навчання у початковій школі нашого містечка. І, як завжди, я ніби знову відчула себе маленькою дівчинкою з підстриженою гривкою, в рипучих калошах, десь під час обідньої перерви, коли уминала бутерброд, і знову, ніби наяву, побачила, як я стрибаю на одній нозі і підбиваю креміль, граючи в «класи», або, як у нас казали,— в «марель».

Зате Інґвільд не мала ніякої гризоти з ними, ніякі спільні спогади не зв'язували їх. Вона була тут новенька, ніби впала з неба серед нас, прилинувши від крутих берегів своєї тасмничої й далекої країни. Сівши на твердий сніг, щоб зашнурувати черевики, вона мовби й не помічала цікавих поглядів, що їх кидали на неї місцеві хлопчакі.

Пригадую, день тоді був сірий, небо низько висіло над землею, Не високе ясне небо, як то буває в сухі морозяні дні, а ніби набухле хмарами, що завжди віщують нові снігопади й хуртовини. Температура якось наче крадькома, нишком, піднімалася, підточуючи нетривку кригу.

Перезувшись, я випросталася й помітила, що Інґвільд уважно розглядає мене.

— А знаєш, у тебе штани на колінах вогкі. Лід завжди починає танути, не попередивши про це...— І, безтурботно махнувши рукою, додала: — Ет! Хай йому чорт, як ти кажеш!

Інґвільд побігла вперед, я — за нею. У нас були фігурні ковзани, а не оті жахливі довжелезні «ножі», спеціально призначені для хокею,— хлопці чомусь дуже полюбляли саме їх. Кілька хлопчаків із Фовемберга теж красувалися на цих «ножах». Час від часу вони, страшенно репетуючи, перетинали нам дорогу. Зненацька, коли один із них загальмував і різко спинився, зігнувши в колінах ноги, лід під ним загрозливо затріщав. Потім у кризі появилася вузька розколина. Інґвільд помітила її, трохи скривившись, об'їхала і скоро наздогнала мене.

— Ну, що я тобі казала? Мороз падає. Лід стає ламкий...

— Може, повернемося, Інґвільд?

Я вже не пригадую, що вона відповіла, бо саме в ту мить позад нас пролунав відчайдушний, сповнений жаху крик. Рвучко обернувшись, ми кроків за п'ятдесят, трохи осторонь, там, де хлопчакі із Фовемберга своїми «ножами» продірявили поверхню ковзанки, побачили підлітка, який провалився в ставок і почав тонути.

Здійнявши обидві руки над водою, що вирувала серед розтровошеної криги, він несамовитим голосом кликав на допомогу...

— Пусти мене туди! — кинула Інґвільд таким тоном, що я прикипіла до місця.

Усі, хто був на ковзанці, навіть найстарші, з'юрмилися віддалік, охоплені непереборним страхом, і не спускали очей з того місця, де лід виявився таким підступним і небезпечним. Безстрашна Інґвільд викликала у всіх нас захоплення.

Не піддаючись паніці нажаханого хлопчика, який тепер то виринав з води, конвульсивно чіпляючись обома руками за краї ополонки, то знову занурювався, бо тонкий і крихкий лід обламувався під його пальцями,— Інґвільд обережно стала навколішки, потім лягла ницьма на лід. Притиснувшись до льоду усім своїм тілом і рівномірно розподіливши його вагу по поверхні криги, вона обережно поповзла до ополонки.

Нараз ми почули її ледь захриплий голос:

— Не бійся, малий! Я йду... Я йду... Не бійся! Три метри, два метри, метр... Ось вона вже простягла руку, схопила хлопчика за плечі.

— Обніми мене руками за шию... Отак, так... Потягнувшись за нею, хлопчик виліз з ополонки.

Раптом лід знову затріщав під їхньою вагою. Та, зробивши нелюдське зусилля, Інґвільд трохи відповзла на животі від небезпечного місця,— метр, другий... І лід перестав тріщати. Тоді вона, так само спокійно, почала помалу відсуватися далі й далі від підступної ополонки, тягнучи за собою хлопчика, немов маленьке безпорадне тюленя...

Хай хлопці-ковзанярі розгубилися тоді, але я завжди червонітиму перед Інґвільд від сорому, згадуючи, що не прийшла на допомогу, коли вона, ризикуючи життям, рятувала хлопчика. Мені треба було теж лягти на лід, поповзти за нею, схопити хлоп'я за руку...

Минула ще якась мить. Двоє хлопців підхопили мокрого бідолаха на руки й бігом понесли до берега. І тоді я знову побачила Інґвільд, мою подругу,— вона вже стояла поруч мене, поправляючи своє довге золотисте волосся, злегка розтираючи собі потилицю й плечі. .

— В Норвегії я одного разу теж ускочила була в ополонку. Тепер добре знаю, що то таке. Це було не так і важко, розумієш...

Я понурила голову, почала скидати ковзани.

— Авжеж,— пробурмотіла, щоб приховати хвилювання.— Зовсім неважко і ніякого ризику! Особливо для молодих дівчат із Скандинавії!..

Ми знайшли потерпіле хлоп'я на подвір'ї мукомельні — це було найближче від ставка житло. Добре, що поспішили прибігти туди, бо це телепні-хлопці навіть не спромоглися занести бідолаха до приміщення!

— Але ж, Фанні, і в майстра Вірекура, і в пана Марудо зачинено! Ми стукали у вікна — ніхто не озвався.

— Майстер з родиною, здається, поїхав на хрестини до Віска, хтось наче казав мені,— додав інший хлопець.

Я урвала їхні виправдання і потягнула хлопців до надвірних сходів у флігель, де раніше був склад на борошно. Десь тут мала бути кімната Яна, і я сподівалася, що він не замикає її на ключ.

— Не штовхайтесь, обережно! — гримнула я, не даючи їм зайти до кімнати: досить того, що ми з Інґвільд увійдемо, висушимо й зігріємо хлопчика.— Та не здумайте попереджати його батьків! Ви б тільки налякали їх до смерті через якісь дурниці! Ми самі з Інґвільд потім підемо до них.

Хлопці так слухняно скорилися моєму наказові, що я б посміхнулася, коли б не побачила, як нетерпляче поспішає Інґвільд і як дрібно тремтить хлопчик у неї на руках.

У кімнаті Яна було одне-єдине вікно, і ранній зимовий вечір уже виповнив усі її закутки. Я засвітила електричну лампочку, допомогла Інґвільд роздягти хлопчика, стягнути з нього мокрий і холодний як лід одяг. Потім ми заходилися розтирати його, аж поки щоки йому стали яскраво-червоними і нам здалося, що він уже не простудиться.

Інгвільд натягнула на хлопчину якийсь шерстяний Янів светр, а я зняла з ліжка й загорнула його в теплу ковдру.

— Ти знаєш цього малого? — спитала Інгвільд.

— Трохи... Це Марк Валеф. Йому років десять. Минулої зими він відповідав мені з катехізису. Я добре тоді наумчилася з ним. Ти пам'ятаєш, Марку?.. Ну, то які ж богословські чесноти ти знаєш?

Він кинув на мене з-під густих брів бистрий дикуватий погляд. А втім, я могла б запрягнутися, що в тому погляді прозирало й легке глузування.

— Віра,— проказав він.— Надія... і Свобода.

— Молодець! — похвалила я.— Отепер я бачу, що ти живий.

Потім, звертаючись до Інгвільд, сказала:

— Ти можеш тут лишитися з ним? А я піду до Сонячних Дзигарів пошукаю Яна. Хай він своєю машиною одвезе хлопчика до батьків.

Інгвільд кивнула на знак згоди. Та я не могла втриматися від спокуси затриматися ще на якусь мить, позираючи на хлопчика, який, здавалось, уже почав дрімати. А особливо пильно й жадібно я дивилася на цю незнайому мені кімнату — Янову кімнату...

Потому я навшпиньках переступила поріг і тихо причинила за собою двері.

Я чимдуж бігла до Фовемберга.

Почав падати сніг. Здавалося, він летить так само швидко, як я, тільки в зворотному напрямку. Там, унизу, він бився в шибку вікна, за яким Інгвільд, певно, вже нетерпляче ждала мого повернення. Кімната, де я лишила її,— це вузьке й таємниче володіння Яна,— в моїй уяві була тепер ще похмуріша й темніша, спогад про неї не давав спокою. Здавалося, я бачу, як Ян ходить між цими побіленими стінами, похилою стелею, що поступово сходиться з підлогою, і вставленим у пази вікном, заокругленим угорі. На підвіконні — вазон, химерна рослина з рожевими квітками, що їх ми називали «краплинами крові», тягнеться своїми листочками до сонячного світла. Ще в кімнаті я пальцем помацала землю в вазоні й упевнилась, що Ян не забуває вчасно поливати квіти.

Між іншим мій погляд затримався тоді й на письмовому столі. Купа книжок на ньому свідчила про допитливість і любов хазяїна цієї кімнати до поезії. А потім окремі штришки, підмічені то тут, то там, завершили картину цього скромного житла самотнього хлопця, котрий ніби щойно вийшов звідси, кинувши в безладді одяг на стілець. Якби я не так поспішала, то, певно, трохи прибрала б у кімнаті, як старанна й дбайлива господиня. Помітила ще відкриту коробку з-під дорогої фірмової кави і не втрималася — підняла кришку й зазірнула всередину. Потім на очі мені попала грілка-спиртівка, геть забризкана молоком,— безперечна жертва Янової неухважності, бо поруч із нею лежав аркуш із нотами — популярна пісня «Це мій товариш».

Розглядаючи далі кімнату, я помітила прибиту до стіни репродукцію картини. Глянула на неї — і остовпіла: це обличчя з загадковою усмішкою, такою схожою на дивну усмішку Яна,— чи не належало воно одному з єгипетських фараонів? Так, я справді бачила його в підручнику стародавньої історії...

Того ж вечора Інгвільд розповіла мені: коли я подалася до Фовемберга, вона знічев'я підійшла до репродукції і спробувала розібрати напис, дрібно-дрібно надрукований унизу. Тутанхамон! То був Тутанхамон, молодий казково-таємничий фараон, що помер у двадцять років...

Інгвільд, як вона згодом розказувала, довго дивилася на репродукцію, силкуючись прозирнути крізь цю дивну маску, вирізьблену з каменю, проникнути в таємницю Яна. І коли на простому табуреті біля узголів'я ліжка ненароком помітила забутий лист, то їй, ніби під чарами таємничого погляду Тутанхамона, захотілося взяти й прочитати його...

Хлопчик спав, і з того, як важко він дихав і як пашіли йому щоки, Інгвільд розуміла: в нього починається гарячка. Сидячи біля широкого селянського ліжка, вона пильнувала хлопчика. Його непорушність, власна втома, моторошна тиша, що панувала в цій маленькій темній кімнатці, загубленій серед снігової заметілі, усе це якось непомітно збудило в дівчині почуття гнітючої тривоги, хмарою оповило її душу. І тоді, наче проти її волі, перед її очима постали слова листа, що лежав коло ліжка:

Хлопчику мій любий, Яне!

Минув майже місяць, відколи я не маю од тебе жодної звістки. Без тебе наш дім здається такою пустою...

З твого останнього листа я зрозуміла, що ти все ще наполягаєш на своєму. Ту розмову, таку для тебе бажану й важливу,— я це добре знаю,— ти раз у раз відкладаєш, переносиш з дня на день,— тоді який же сенс тобі лишатися там, у пана Марудо? Чи не краще тобі зовсім одмовитись од тих розшуків? Повір, мій хлопчику, тебе жде розчарування, бо, як я вже казала, відома тобі особа не відповіла нічого певного...»

Щоб дочитати листа, треба було перегорнути сторінку, але Інгвільд, глибоко вражена щойно прочитаним, не наважилася цього зробити...

Я й сама не знаю, що мене штовхнуло на це, але другого дня після нашої пригоди на ковзанці я знову завітала до Янвої кімнати. Може, сподівалася прочитати, як учора Інгвільд, продовження того листа? Ще вчора я б ніколи не повірила, що здатна на такий неделікатний вчинок.

Яке ж це почуття зародилося в мені, таке сильне й непереборне, що воно заглушило навіть непримиренну безкомпромісність моїх п'ятнадцяти років і пробудило в мені, майже дитині, дівчину, з незбагненною ще для мене самої суперечливою психікою? Невже це справді я, Фанні Ле Марруа, з такою гарячковою цікавістю нишпорю поглядом по чужій кімнаті? Від найменшого шереху я здригалася. Я не сміла навіть висунути шухляду, погортати якусь книжку. Вже соромлячись у глибині душі свого вчинку, я думала тільки, як би швидше втекти звідси, а проте не могла зрушити з місця.

Ян, казали, повіз мішки з борошном до Карлі. Та якісь майже невловимі сліди його присутності ніби витали в цій кімнаті й непокоїли мене.

На стіні — таємничий фараон, що мовби гіпнотизував мене. Його усмішка, поважна, бентежна, скрізь переслідувала мене... Чого ж я барюся?

Листа ніде не було. Розгубившись, я вже збиралася рятуватися втечею, коли це зненацька на подвір'ї мукомельні пролунав гуркіт мотора. Я підбігла до вікна. Так і є, машина спинилася внизу, якраз навпроти будинку. У цьому флігелі були тільки одні двері і одні-єдині сходи, якими можна було піднятися на горішній поверх. Так чи інакше, виходячи, я неодмінно мала зіткнутися з Яном.

На мить уявила собі цю зустріч. «О, це ти, Яне!.. А я саме тебе шукаю!»

Та ця комедія видалася огидною, обурила мене. Ні, я воліла чекати на нього тут, і коли він побачить мене у своїй кімнаті, сміливо вийти звідси, придумавши якесь пристойне пояснення свого дивного візиту.

Трохи тремтячи,— це ж уперше я зважилася на таке,— стежила за ним крізь шибку вікна. Ось він штовхнув вхідні двері, і я почула на сходах його кроки, повільні, важкі,— видно, він добряче стомився за день. Потім Ян увійшов і здивовано спинився на порозі:

— Фанні!.. Що ти тут робиш?

— Хотіла просто побачити твою кімнату,— квапливо пояснила я. (Проте сама відчула, як фальшиво лунає мій голос).— Незабаром Різдво, а ми й досі не придумали, що тобі подарувати... От я й сказала собі: може, мені спаде щось на думку, коли я прийду сюди?

Здавалося, його на якусь мить зворушили мої слова. Та я одразу засумнівалася, чи справді мені пощастило його обдурити, бо Ян уже дивився на мене мовчки, уважно.

На моєму обличчі легко було прочитати збентеження. Я стояла посеред кімнати ні в сих ні в тих, не знаючи, куди подітися... А Ян, здавалося, вже забув про мене. Він скинув теплий светр з високим коміром, шпурнув його на ліжко, пригладив пальцями свій білявий чуб, потім роззувся, знайшов хатні пантофлі,— тобто робив усе, як було в нього заведено щовечора після повернення додому. Нарешті він опустився навколішки, щоб розпалити газову грубку.

— Ти вже пробач мені за таке центральне опалення,— мовив.— Модель трохи застаріла! — Він схилився над гнотом, узяв ножиці, щоб зрізати нагар.

Чи справді це було так, чи він тільки прикидався, але Ян начебто зовсім забув про мене, і я почувала себе дедалі гірше й ніяковіше. Мені хотілося провалитися крізь землю. Добре, хоч надворі уже зовсім спочило.

Я схопила свої рукавички, залишені на стільці, і рушила до дверей. Аж тоді Ян обернувся:

— Чого це ти так поспішаєш?.. А що ти скажеш, як я запропоную тобі чашечку кави?

Це було так несподівано, що я не знала, що й відповісти. Все ще стоячи навколішках біля гасниці, Ян додав, дивлячись на мене й усміхаючись своєю лукавою усмішкою:

— Принаймні ти знатимеш, що даремно пройшла таку довгу дорогу!

Може, він догадувався про щось? Я змусила себе відповісти якнайприроднішим голосом:

— А я на велосипеді. Саме верталася з колежу. Це ж зовсім не великий гак.

Ян присунув до грубки стілець.

— Сідай. Ти давно прийшла? Мабуть, змерзла?.. Я сіла, не випускаючи з правої руки рукавичок, спершись ліктем лівої на стіл. А він порався по кімнаті і здавався щасливим, як мале хлоп'я, коли воно бавиться цікавою грою. То була хвилинка дивного щастя. Простого й поважного щастя дітей, які граються в дорослих людей.

— Зараз ти щось побачиш! — сказав Ян.— Для тебе, для такої високоповажної гості, я дістану свій коштовний сервіз!

— Коштовний сервіз?

— Так, унікальну чашечку, з неї я сам ніколи не п'ю, бо дуже боюсь ненароком її розбити. Сам я звичайно п'ю з кухля.

І він вийняв із шафи,— з-за купи недбало складених сорочок, синю порцелянову чашку дуже тонкої роботи і таке саме блюдечко, оздоблені золотим обідком та імператорським орлом. Це була справді рідкісна, зовсім прозора порцеляна, і якусь мить Ян тримав коштовну річ проти лампи, милуючись її блиском.

— Вона завжди стояла у нас за склом у вітальні,— пояснив він.— В дитинстві я міг тільки дивитися на неї і мріяти про таке чудо. Мати, певно, запримітила це, хоч я ніколи нічого не казав їй, бо, коли я їхав з дому, непомітно поклала чашечку до моїх речей.

Він поставив чашечку на стіл, поряд зі своїм простим алюмінієвим кухлем, потім дістав пачку цукру-рафінаду.

— Ну, що скажеш про мою розкішну цукерницю, ти, головна економко?

— Помовч краще, Яне! Це ж так незвично й приємно, коли тобі прислужують!.. Це трошки нагадує мої візити в селі, коли я приймаю у дітей катехізіс: «Сідайте, прошу, панночко Фанні. Чи не будете ви такі ласкаві випити чашечку кави?..» Знаєш, оту поганеньку каву з цикорієм, яку варять на малому вогні трохи не цілий день десь у кутку кухні? І коли мене отак частують і припрошують, я ніколи не знаю, що мені говорити...

— А тут знаєш, що говорити?

Я відповіла не зразу. Пригадала на мить нашу першу зустріч в автомашині. Цей вечір чимось скидався на той, а проте все було тоді куди легше, простіше, ніж тепер.

Ян уже не лякав мене, хоч так ніжно дивився на мене, що я опустила очі. Та — дивна річ! — у цій не вельми затишній кімнаті наодинці з ним я почувала себе в цілковитій безпеці.

— Твоя правда. Тут я ще більше не знаю, що говорити,— сміючись, відповіла я нарешті.— Та це байдуже. Я відчуваю себе тут добре, а це головне!

Ян не зважив на мої слова. Він сидів збоку, край столу, схрестивши довгі ноги,— одна рука його звисала за спинку стільця, другою помішував ложечкою каву.

— Не meae, felix quondam recus...— раптом почав він декламувати, поглядаючи на мене з лукавою усмішкою.

— Ite capellae...— продовжила я, відповідаючи на його усмішку, але серце моє забилося швидко-швидко: виходить, і він теж думав зараз про нашу першу зустріч і прогулянку в машині.

— То приємний спогад, правда, Фанні?

Він усе ще крадькома спостерігав мене, час від часу кидаючи на моє обличчя проникливий пильний погляд, і цей дивний погляд змушував мене раз у раз відводити вбік очі, хоч як я намагалася витримати його.

— Так,— пробурмотіла я.— То приємний спогад. Ян підвівся, висунув шухляду стола.

— Хочеш сигаретку? Молоді дівчата в гостях можуть собі це дозволити!

Та, витягаючи із шухляди пачку з сигаретами, він ненароком упустив стосик листів, і вони розсипалися по підлозі.

Я нахилилася, щоб допомогти йому їх позбирати.

«Яка насмішка долі,— думала я,— тримати отой злощасний лист у руках і не мати змоги зазирнути в нього бодай одним оком!»

— Ого! А ти, нівроку, чимало листів одержуєш,— зауважила я.

У нього був явно невдоволений вигляд.

— Атож... Це все від матері.

— Ну що ж, видно, вона дуже дбає про тебе, твоя мати! А втім, воно й не дивно: ти ж у неї одинак.

Він кинув на мене бистрий похмурий погляд,— так, наче я збиралася брати його на допит, вельми неприємний для нього. А я, не довго думаючи, додала:

— Мабуть, їй дуже сумно, твоїй матусі, що ти поїхав з дому і зараз так далеко від неї!.. Невже поблизу Бове немає мукомельні?

— Та є, звісно...

І він почав вишукувати для себе виправдання: усі мукомельні в окрузі Бове, мовляв, мали вже шоферів, коли він надумався почати своє навчання-практику. До того ж у пана Марудо технічне обладнання краще, сучасніше.

На його щастя,— бо видно було, що він дедалі більше заплутується у своїх поясненнях,— хтось постукав у двері.

— Увійдіть! — гукнув Ян, рвучко обертаючись. То була пані Вірекур, дружина майстра-сусіда.

— О, пробачте! — перепросила вона.— Я й не знала, що ви не самі, пане Ян!.. Я тільки хотіла спитати, чи ви прийдете сьогодні до нас обідати.

— Так, пані Вірекур, розраховуйте на мене. Жінка, уважно оглянувши нас обох, знову тихо причинила за собою двері. Ян засміявся:

— От бачиш, Фанні, а що як вона виявиться балакухою? Тоді геть усі жителі навколишніх місць говоритимуть завтра, що Ян Оффланж завів собі маленьку подружку!

— А тут ідеться тільки про різдвяний подарунок та невинну чашечку кави! Невже ніхто ніколи не приходив сюди до тебе?

— А хто ж міг приходити?

В його тихому голосі бринів жаль і сум.

— А чому б тобі не поїхати додому на Різдво? — наважилася спитати я.

Обличчя йому ще більше спохмурніло. Він вагався, підшукуючи слова.

— Це неможливо. Пан Марудо не відпустить мене,— нарешті мовив він.— Робота... Сама розумієш!

Він нервово роздавив недокурок об попільничку.

— А може, ви б хотіли, щоб я прийшов до вас, у Сонячні Дзигарі?

— Ти ще питаєш! — вигукнула я.— Невже не віриш, що ми будемо раді тобі?

Ми обоє вже підвелися — я збиралася йти.

— Ну, гаразд,— весело кинув він,— тільки з однією умовою: можливо, завтра ти мене теж застанеш зненацька у своїй кімнаті. І я хочу подивитися, чи не сяде мені там щаслива думка, який би гарний подарунок вибрати для тебе...

Я рушила до дверей. Ще десять кроків, а там уже сходи, подвір'я, дорога. Я налягатиму на педалі серед холоду й нічної темряви, а серце в мене співатиме радісно, ніби там поселилася ясна промениста пташка — спогад про нашу зустріч.

Чи це тільки так здалося мені, чи й справді Ян звернув на мене погляд, тепліший і ласкавіший, ніж завжди? Ось я відчула його руку на своєму плечі.

— Ну, йди вже, мала! — мовив лагідно він, легенько підштовхуючи мене до дверей.

На темній сходовій площадці він пошукав навпомацки електричний вимикач. І чого я надумала тоді образитися за це звертання «мала» — сама не знаю. Тепер я розумію, що образитися зовсім не було чого: в ньому бриніло стільки прихованої ніжності!

— Інгвільд ти ніколи не називаєш «малою»,— нараз вирвалося у мене з докором.

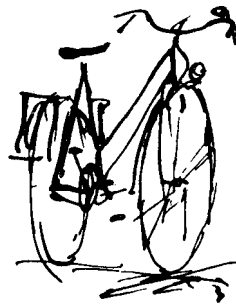
Клац! Засвітилася лампочка. Ян стояв за два кроки і дивився на мене, але погляд його змінився. Ледь вловимий подив можна було прочитати тепер на його обличчі. Потім він заговорив тоном дорослої людини, і в голосі його було щось від інтонації судді:

— І чого це всі дівчата так легко ревнують одна до одної?.. Будь певна, що обидві ви для мене маленятка, Інгвільд і ти!

У мене на очах заблищали сльози, і я побігла вниз по сходах, щоб швидше сховатися від Яна.

Він не тільки розгледів у мені гостру колючку ревності до Інгвільд, які боляче ятрили моє серце і з якими я щосили змагалася, але й нагадав, що я ще мале дівчисько, дівчисько п'ятнадцяти з половиною років, котрому дорослий хлопець, оточений ореолом повних дев'ятнадцяти літ, милостиво дарує свою дружбу. А може, він вважає тепер, що я й не варта тієї дружби?..

Я бігом спустилася зі сходів, грюкнула вхідними дверима, скочила на велосипед і помчала назустріч нічній темряві, сердита і на Яна і на саму себе.

Розділ третій

ДВА СТРАДНИЦЬКІ ОБЛИЧЧЯ БЛИЩАТЬ ПІД ДРІБНИМ ДОЩЕМ...

Справжня пригода почалася для мене, власне, тільки напередодні Різдва. Ті муки ревнощів, які відтоді вже не залишали мене,— то вони винні, що я так добре запам'ятала цей день, двадцять третього грудня.

Чи підозрювали вони, троє моїх супутників, про мою таємницю? Тільки бог знає, як старанно я приховувала ревнощі в найглибшій глибині своїх думок, своїх ночей...

Інгвільд, я гадаю, нічого про те не відала. А він сам, Ян? Що означали оті дивні його погляди, що їх я іноді ловила на собі, про що він думав, мріяв? Один тільки Гійом, мій розумний, проникливий брат, здогадався про все з самого початку. А можливо і Капітан також...

Щоб пригадати цей зимовий день, який завдав мені стільки журби й тривоги, доведеться розповісти про «неї», ту жінку, що перестріла нас на дорозі, про маленьку даму з міста, поважну, добропристойну і таку незвичну в цій лісовій глушині, куди ми забралися в пошуках різдвяної ялинки. Дивна річ: її несміливі жести й майже боязкий голос якось незрозуміло вплинули на Яна, зробили і його в той день якимсь боязким, несміливим і водночас на диво мовчазним.

З тієї довгої прогулянки в моїй пам'яті закарбувалося найнезначніше: ворони, які безстрашно перетинали лісову стежку всього за кілька метрів од нас, далекий кучерявий димок, що клубочився над хатиною лісника. Я чула, як шелестять глищею і потріскують на морозі дві зрубані ялинки, що їх ми волокли у візку. Скрипіли погано змащені колеса, підкидаючи ялини на вибоїнах.

Гійом щось співав своїм прегарним голосом, і мелодія лунала просто божественно. Навіть Ян не наважувався йому підспівувати. Інгвільд обгорнула шию довгим червоним шарфом, і один кінець його маяв за її спиною, наче стяг кольору наших радісних вакацій...

Ми йшли широкою лісовою стежкою. З усіх сторін нас обступав ліс, і тільки вгорі відкривався клаптик неба, ясного й холодного. Цілі армади дерев, мовчазних і доброзичливих, відокремлювали нас від усього світу. І в нас, чотирьох великих дітей, на порозі Різдва щось тремтіло всередині, неначе в передчутті щастя.

Уже повертаючись додому, ми спинилися край дороги. Лісоруби, видно, недавно зрубали старий бук і покинули його на стежці. Хлопці посідали верхи на нього, а ми з Інгвільд спустилися в улоговину, щоб розпакувати там свої припаси і поснідати. Гійом і Ян підсміювалися з мене, що я загорнула цілу купу бутербродів у блаженку серветку, де було більше дірок, ніж цілих місць.

— Жінка, яка любить вино й говорить по латині, нічогісінько не варта в сімейному житті! — глибокодумно зауважив Гійом.

Ян усміхнувся чарівною усмішкою:

— Ну, шановна пані економко, що ти приготуєш нам на святвечір? Філе з кізочки в латинській підливі?

І він кинув не мене лукавий погляд співучасника, що сповнив моє серце радістю: справді, та наша подорож до країни Вергілієвих пастушків, удвох, у кабіні автомашини, осяяної промінням призахідного сонця,— то було минуле, що належало тільки нам двом. У ту мить я майже забула, як боляче вразив він мене своїми різкими словами, коли я виходила з його кімнати: «Чому це дівчата завжди такі ревниві?»

Коли ми підвелися, щоб рушити далі, візок з ялинками взявся тягнути Ян. Я трохи затрималася, загортаючи у серветку рештки сніданку, потім почала тугіше затягувати ремінь на рюкзаку, котрого покинув Гійом. Залізна застібка заіржавіла, довелося трошки помучитися, поки застебнула її, і коли я вже впоралася, Гійом та Інгвільд простували далеко попереду. Зате Ян тягнув свій візок зовсім повільно, не поспішаючи, і здавалося, чекав на мене. Я теж схопилася за дишель візочка, щоб допомогти йому. Та Ян, з усього видно було, не дуже квапився. Я відчула, що він раптом якось незвично збентежився і ніби хоче мені щось сказати, тільки не наважується. І тільки тоді, коли ті двоє зникли з очей, завернувши на якусь лісову стежку, Ян нерішуче почав:

— Фанні...

— Що?..

— Фанні, ти можеш мені щось пообіцяти?

— Це залежить...

— Ну, гаразд... Якщо колись... я поїду... Якщо я поїду разом з Інгвільд... то щоб ти ніколи, чуєш,— ніколи!
— не думала...

Я підвела голову і тривожно глянула на нього.

— Що не думала?..— нетерпляче зажадала я пояснення.

— Не думала, що я їду з нею, бо це тішить мене! Він так само дивився кудись удалину, наче мене й не було поруч. Я відчувала себе зовсім приголомшеною. Раніше не раз уявляла собі, як Ян викрадає одну юну дівчину, садить «її на свого баского коня, і вони вдвох мчать кудись далеко-далеко, а він освідчується їй у коханні під романтичним сяйвом місяця. А тут — маєш: як же це так, чому він повинен колись поїхати разом з Інгвільд? Адже він забере з собою не тільки її, але й усе, що прийшло до нас разом із його появою: свою таємницю, дивну пригоду, гарячкове хвилювання, якийсь новий палкий смак у житті, і цю ніжну дружбу, і... себе самого... А ми ж усі так полюбили його і залишимося тут самотні, бо в нас віднімуть усе, навіть те, що ми мали до його приходу... А Ян тим часом наполягав на своєму:

— Ну, скажи, Фанні, пообіцяй мені, що ти ніколи не повіриш...

— Обіцяю. Ніколи не повірю,— збентежено пробурмотіла я.— Але ж...

— Це найголовніше. А все інше... усе, що буде потім,— то не залежатиме від мене!

Ян не хотів більше нічого говорити. Я раптом відчула, що він дивиться на мене, і підвела голову. Погляд його був такий серйозний і сумний, що я вся затремтіла. А він уже відвів очі, зітхнув і всміхнувся щирою дитячою усмішкою.

— Та ти не турбуйся, Фанні! — закінчив, по-товариськи поплескуючи мене по плечу.

А я не знала, що й думати, бо в серце моє вже закралося оте дивне болісне почуття...

За хвилину перед нами з'явилася вона, ота жінка в чорному.

Виринала якось зненацька, кроків за двадцять од нас, там, де дорога завертала праворуч. Ян здригнувся, побачивши її, і візок, що ми тягнули разом, аж сторчма став. Якусь мить я бачила, як його погляд перебігає з одного боку дороги на другий, і вираз у нього був, мов у хлопчиська-бешкетника, пійманого на гарячому. Але жінка вже помітила нас, і її пильний погляд, спрямований на Яна, здавалося, не давав йому зрушити з місця.

Я розгублено дивилася на маленьку міську жінку, одягнену в усе чорне: її похмура постать так вирізнялася на фоні білого зимового лісу.

Сиве волосся жінки, зв'язане на потилиці у вузол, прикривав старомодний капелюшок. У руці в неї була сумочка, на пальцях — шкіряні рукавички. На ногах — трохи стоптані і скривлені міські черевики.

На якусь мить її неспокійний погляд затримався на мені, і я відвернулася, бо очі в неї були такі сумні-сумні, а на смиренно-покірливому обличчі лежала печать великої втоми. Я відчула збентеження і навіть докори

сумління, незбагненні для мене, бо хіба ж могла я тоді розгадати в її благальному погляді, яку звістку несе ця смиренна жінка своїй втраченій любій дитині?

Жінка стояла нерухомо за кілька кроків од нас і чекала.

— Зажди тут! — звелів мені Ян, кидаючи дишель візка.

Він рушив до жінки, і вона зробила поривчастий рух, ніби хотіла кинутися до нього, міцно обняти, пригорнути, але одразу опанувала себе, знітилась і похилила голову. Вона почекала, поки він підійшов до неї, і якось злякано швидко пробурмотіла щось. Та хоч як тихо вона говорила, я все-таки розібрала її слова:

— Це не може так далі тривати, хлопчику мій. Я мушу з тобою поговорити.

Я здригнулася. Лист, що його Інгвільд прочитала тоді в кімнаті Яна, теж починався цими ж словами: «Хлопчику мій...» Отже, його написала ця жінка?

— Я добре розумію, що не може,— відповів Ян.— Твоя правда. Нам треба поговорити. Але не тут, не зараз...

Він здався в ту хвилину таким нещасним!

— Завтра, якщо хочеш...— вів далі.— Так, завтра неділя,— о п'ятій годині, у мене вдома.

— Добре,— покійно згодилася вона.— Завтра.

— А тепер облич мене, благаю тебе, облич! — різко промовив він, і я ще подумала тоді: а може, він гнівається на неї через те, що вона своєю несподіваною появою порушила нашу чудесну самотність?

Ще якусь коротку мить я бачила їх обох, таких несхожих, різних. Ну що могло бути спільного між цією маленькою зів'ялою жінкою і цим високим хлопцем, іскрометним і сильним? Ось він кинув на неї швидкий погляд, сповнений тихого жалю, ніби перепрошуючи за свою суворість; потому швидко рушив геть і повернувся до мене.

— Ходімо! — владно сказав.

Схопив дишель візка і рвучко потягнув мене за собою. Жінка не посміла піти слідом за нами. Я боялася обернутися. Мені здавалося в ту мить, що я боюся Яна.

І ще я відчувала себе винною, ніби він догадався, що я все чула, і докоряв мені, що я стала на бік цієї жінки...

Він був тут, поруч зі мною, так само, як і за кілька хвилин до того, коли так щиро й довірливо говорив зі мною, але це був уже не той Ян, і я сама була вже не та.

Він не звертав тепер на мене ніякої уваги, йшов, широко ступаючи, і мені доводилося майже бігти, щоб не одставати від нього. Обличчя йому знову стало похмуре, непривітне, як у минулі сумні дні. Коли нарешті ми наздогнали Інгвільд та Гійома, я була задихана, червона й насилу стримувала сльози.

Не знаю, що подумали вони, побачивши нас, але Гійом одразу ж спокійно заговорив:

— Ви зустріли в лісі жінку в чорному, що шукала тебе, Яне? Вона спитала, чи ти часом не з нашої компанії...

Вже коли ми повернулися до Сонячних Дзигарів і Ян поїхав додому, я коротко розповіла братові про нашу таємничу зустріч у лісі. Гійом, завжди такий щирий і делікатний зі мною, не розпитував, що сталося між нами, хоч він, напевно, прочитав на наших обличчях тривогу і неспокій. І я нічого більш не сказала йому, бо ще не прийшла пора розкрити перед кимось мою таємницю.

Сталося так, що я вдруге зважилася на нечесний вчинок щодо Яна. Але тоді, першого разу, я почувала такі докори сумління! А тепер мене переслідувала думка, що, розкривши до кінця Янову таємницю, я зможу, зрештою, допомогти йому.

Отож у неділю, о п'ятій годині, я зібралася йти на склад мукомельні. Не попросила Гійома супроводити мене. Можливо, підсвідомо боялася, що він зі своєю прямоотою відмовиться. Та, певно, помітивши, що я збираюся йти з дому, він догадався, куди я так поспішаю...

Причаївшись у темряві на горищі і припавши вухом до дверей Янової кімнати, я напружено вслухалася, силкуючись почути щось, хоч це було нелегко: навколо завивав вітер, і від того крокви і лати скрипіли. Ян

говорив голосно і майже брутально. Жінка відповідала йому тихше, приглушено. Розмову раз у раз переривали паузи. Видно, Ян ходив туди й сюди по кімнаті.

— Ти не зможеш перешкодити мені лишатися тут, скільки я схочу! — гнівно кричав він.

— Але ж ти не наважуєшся поговорити з ним,— відповідав жіночий голос,— чого ж тоді лишатися? Твоє перебування поблизу Фовемберга втрачає всякий глузд.

Я здригнулася: Фовемберг — це ж трохи й наші Сонячні Дзигарі. Отже, можливо і ми теж якось причетні до Янової таємниці?

Та в цю мить знову залунав голос нашого друга, гнівний, різкий:

— Я не зважуюся з ним поговорити, це правда! Але я не покину цих країв, поки тут буде Інгвільд. І ти добре знаєш — чому!

Виходить, він лишається тут тільки заради Інгвільд! А Сонячні Дзигарі, ми, його щирі друзі,— може, нас він спокійнісінько покинув би?..

Я з гіркотою думала про своє відкриття, припавши чолом до стіни, з-за якої долинав цей сухий і, здавалося тепер, позбавлений всякого почуття голос, і мені раптом стало байдуже, що ось зараз можуть рвучко відчинитися двері і мене спіймають на гарячому.

Вітер вільно розгулював між латами і черепичною покрівлею. Ніколи доти я не бувала на такому просторому горищі у грозовий вечір, під моторошне завивання вітру. То ось воно яке, це володіння Яна,— самотні ночі, стрункі тополі вдалині, що клоняться долу під поривами бурі, глухий далекий гомін і місячні чаклунські чари ось тут, під дахом мукомельні... Чи любив він це своє самотнє житло? Чи любив снити тут наяву? Чи, може, навпаки, як я вважала ще цього ранку, він волів утекти звідси до нас, своїх друзів, до нашого статечного дому, де кожен член сім'ї мав своє постійне місце за столом і де він завжди знаходив приятель, просту і щиру? Хто знає... Незбагнений Яне, виявляється, ми ніколи не розуміли тебе по-справжньому, не знали, що діється в твоїй душі! А може, ти, сам того не знаючи, розкривав нам найзаповітніші таємниці своєї душі у ті хвилини, коли пальці твої літали над клавішами фортепіано?..

Таємний друг, суворий друг, який тікав од нас, коли ми наважувалися надто пильно й глибоко зазирати в твої очі... Ах! Я ніколи не зможу повірити, це ж неможливо; а втім, хто знає, може, ти прикидався, і тільки присутність Інгвільд утримувала тебе біля нас? Ні, Яне, цього не може бути, ти такий, яким ми знали й любили тебе...

Але цього вечора він не прикидався. Адже він не відав про те, що я причаїлася за дверима його кімнати.

Жінка, мабуть, почала плакати, бо я почула голос Яна, і голос цей був лагідний:

— Мамо, ну, я благаю тебе... Мамо!

Нараз я відчула, що за мною хтось стоїть, я рвучко обернулася, і серце швидко-швидко закалатало в грудях: Гійом!

— Фанні,— прошепотів він тоном лагідного докору,— це негарно...

І він спробував відтягнути мене. Але я пручалася, учепившись руками за двері, і він не міг перешкодити мені почути, та й сам Гійом добре почув усе, бо в цю мить знову заговорила жінка, і голос її лунав нервово, збуджено, майже нестямно.

— Хлопчику мій, хлопчику мій! Я досі вагалася, не зважувалася тобі сказати... Та рано чи пізно ти маєш про це дізнатись... Отож знай: я теж провадила розшуки. Так, так, я теж розшукувала твоїх батьків, і ось усе скінчилося... Сталося те, чого я так боялася. Вони померли, загинули обоє... Обоє померли... їх було смертельно поранено під час нальоту німецької авіації, у сороковому, якраз перед тим, коли я взяла тебе до себе... Яне, хлопчику мій, у тебе немає більше батьків!

Жінка замовкла і за кілька секунд додала, вже ніби трохи спокійніше:

— Тепер ти розумієш, чому тобі не варто сидіти тут...

За стіною запала мовчанка; там більше не озивалися — ні він, ні вона. Потім Ян раптом зайшовся плачем.

Він плакав ревно, гірко, як нещасна самотня дитина, що довго стримувала ридання, і його розпачливе голосіння зливалось з завиванням вітру. Він плакав невтішно, забувши про чоловічу гордість, і ми не могли зарадити йому у цій скорботі.

Гійом схопив мене за руку, потягнув у дальній куток горища й силоміць посадив на стару скриню, куди зсипали борошно: він бачив, що я теж ледве стримую сльози й от-от розридаюся. Та нізачо в світі Ян не повинен був догадатися, що ми тут!

Угорі над нами,— ми бачили це крізь дахове віконце,— пропливали по небу важкі хмари, осяяні місяцем. Я проводжала їх очима, і мені хотілося полинати разом з ними, віднайти нашого Яна, що, як мала дитина, заблукавши десь у густому лісі, знемагав під ударами бурі,— я чула, як він стогне-ридає за кілька кроків од мене, і не могла підійти, втішити, ніби нас розділяли непрохідні хащі.

Гійом узяв мене за руку й так міцно стиснув своєю гарячою важкою рукою, що мені стало боляче. Мій любий, непохитний Гійом — тактовність і делікатність ніколи не зраджували його! Він мовчав, хоч і міг би зараз, не боячись, що нас почують, тихенько заговорити зо мною. Але так уже воно повелося між нами: і в години радості, і в години смутку ми завжди розуміли одне одного без слів...

Довго ще ми дослухалися, як ридає за дверима Ян, і нерухомо сиділи в своєму кутку, далекі і водночас близькі до нього, відчуваючи себе такими безпорадними, пригніченими.

— Фан, треба вже йти,— нарешті прошепотів Гійом. Я підвелася...

Надворі поривчастий холодний вітер накинувся на мене, почав щипати мої палаючі щоки. Аж тоді я згадала, що вже почався святвечір. У наших Сонячних Дзигарях ми мали б оце лаштуватися до вечері, готувати подарунки. Для Яна призначалася книжка про стародавній світ, збірник пісень Гріга та шарф, який сплела для нього Інґвільд. Нарешті я не витримала й тихо заплакала. Гійом поклав мені руку на плече і вже не знімав її. Отак, пліч-о-пліч, ми й рушили додому.

— Стягни тугіше, татуню! Звісно, я не зможу зробити таке делікатне й красиве шво, як на нижніх мереживних спідницях, що лишилися по моїй бабусі, та принаймні постараюсь, щоб весь мій фарш не проскочив у дірку!

Я саме поралася на кухні: зашивала спеціальною китайською ниткою індичку, збираючись її фарширувати. Дідусь помагав мені. Нахилившись над індичкою, він пальцями підтримував отвір, і звідти спокусливо виглядали запашні смажені каштани.

Сама дивуюся, як я могла тоді жартувати. Та ми з Гійомом вирішили того вечора дідусеві нічого не казати. Треба було пожаліти Інгвільд,— це ж її перше Різдво у Франції,— та й Капітанові, якого ми так любили, не хотілося завдавати жалю, розповідаючи про те, що гнітило нас. Принаймні цю святкову ніч ми хотіли прожити у злагоді й мирі.

Інгвільд повернулася з садка з горщиком, повним землі, і встромила туди різдвяну ялинку.

— А що, індичка має апетитний вигляд! — промовила вона, кидаючи швидкий і лукавий погляд на дідуся.— Стібки Фанні схожі на Капітанові стібки, коли він сам пришиває собі відірвану підкладку на пальті.

— От тільки підкладка на моєму пальті не наповнена фаршем,— серйозно зауважив дідусь.

Та нам з Гійомом не довелося навіть змушувати себе сміятися з цього жарту.

— Чуте? — раптом вигукнула Інгвільд. Знадвору до нас долинули невиразні дитячі голоси, які співали хором. Голоси щоразу дужчали і наближалися, їх було чути вже від берестової алеї... Потім хтось кілька разів постукав у двері кухні.

— Це колядники,— сказав Капітан, ідучи до дверей.— Вони завжди приходять на святвечір. Ти зараз сама побачиш, Інгвільд...

На порозі розчинених навістіж дверей, на тлі темної ночі, стояло четверо чи п'ятеро сільських хлопчаків. Кожен з них тримав у руці химерний саморобний ліхтар. В порожньому гарбузі було продовбано дірки — очі і рот, а всередині горів промашений олією гніт. Навколо дірки-рота, червоного од відблисків вогню, звисала довга ватяна борода. Тільки-но хтось із дітей рухався — полум'я в його ліхтарі хиталося, і отвори великих круглих очей моторошно спалахували, наче перед нами були живі привиди.

Хлопчаки причинили за собою двері, і трохи гугнявими голосами проспівали старовинну колядку.

То була жалібна, монотонна пісня, і за давньою булонською традицією її щороку на Різдво виконували перед дверима щасливих домівок. Певно, вона походила з прадавніх часів і згодом змішалася з легендою про жебрака, який блукає по святковому місту, де люди гуляють-бенкетують у різдвяну ніч.

Гріючи руки біля каміна, Капітан усміхався до дітей. Інгвільд слухала, не дуже розуміючи цю наївну співанку, а я тим часом уже розрізала на п'ять частин солодкий пиріг із сливами.

Зненацька двері розчахнулися, і рвучкий нічний вітер вдерся до кухні, обдавши нас усіх своїм крижаним подихом. Маленькі співаки здригнулися й замовкли.

На порозі стояв Ян...

Він важко дихав, неначе довго біг. Був сумний і схвильований.

Гійом легенько торкнувся мого ліктя.

— Кінчай швидше цю церемонію, Фан,— прошепотів.— Хай хлопчаки йдуть!

Я роздала колядникам по шматку пирога й по кілька традиційних дрібних монет, хлопчаки, набиваючи рот пирогами, хором пробелькотіли: «Бувайте здорові, панове господарі»,— і, постукуючи дерев'яними підощвами своїх черевиків, рушили до виходу.

Стоячи так само нерухомо, ніби завмерши, на порозі, Ян пропустив їх повз себе і навіть не зачинив за ними дверей, хоч надворі лютувала негода. Він був, як і того вечора, коли Інгвільд уперше зустріла його, без плаща, у своєму незмінному теплому голубому светрі з високим коміром, розкуйовджене волосся звисало на лоба.

Ось його гарячковий погляд затримався на прикрашеній блискучими іграшками і обвішаній подарунками ялинці. Він довго не зводив з неї очей, а ми всі мовчки ждали, ніби соромлячись того святкового піднесення, що

панувало тут у нас. У димарі весело гуготіло полум'я, і чути було, як потріскує, смажачись на малому вогні, фарширована індичка.

Потім Ян глянув на стіл, накритий для святкової вечері, на ясеневі гілки у вазах, що прикрашали білосніжну скатертину, на два старовинні срібні свічники з двох боків стола,— їх ми засвічували тільки на великі свята. Ось він упізнав свій столовий прибор і перевів погляд на мене.

— Можеш прибрати його, Фанні! Я не буду з вами цієї ночі.

Він довго не відривав важкого погляду від мого обличчя. Було це просте звертання до господині дому? Чи в ньому таїлася мовчазна недобра звістка, благання, німий заклик допомогти у великому горі дорослому безпорадному хлопцеві, що допіру втратив батьків, втратив їх уже вдруге?

Я не знала, що робити. Думка про Яна не залишала нас з Гійомом увесь вечір, але раптова поява його, такого розтерзаного й нещасного, захопила нас зненацька. Може, мені треба було підійти до нього, просити, щоб він залишився з нами? Але ж Ян і не здогадувався, що ми знаємо про його горе. І хто знає, можливо, він волів у цей страшний вечір повернутися до своєї звичної самоти?..

Та ось Ян повернувся до Капітана й прошепотів:

— Пробачте мені.

Потому ніби трохи отямився від заціпеніння, обвів нас усіх сумним поглядом.

— На добраніч: вам! — промовив і вибіг з кухні.

Так, попри вітер і бурю, попри свою скорботу й сум, він усе-таки згадав про нас у цей святвечір...

Першою опам'яталася Інґвільд. Вона не знала про горе, яке спіткало Яна, але ніби догадалася про щось. Мить — і вона була вже біля дверей, що зачинилися за Яном. Дівчина рвучко розчинила їх, і вітер шмагонув їй в обличчя. На якусь секунду її довге волосся й напнута вітром спідниця застигли на тлі розчахнутих у ніч дверей, потім вона зірвалася, побігла і враз ніби розтанула в пітьмі.

— Яне! — гукала.— Яне, почекай!

Дівчина не чула гупання його кованих черевиків на дорозі. Може, він спинився трохи далі? Вона гукала ще й ще, задихаючись від швидкого бігу, і коли вже на краю села він з'явився перед нею, зненацька виринувши з-за якогось будиночка, і схопив Інґвільд за руку, вона мало не впала з несподіванки.

Він з гнівом струснув її:

— Чого тобі від мене треба?

— Яне...— боязко пробурмотіла вона.— Що я можу для тебе зробити, скажи?

Він мовчав, і дівчина додала зовсім тихо:

— Я ж обіцяла допомогти тобі. Ти знаєш, того вечора, коли ти так дивно повівся зі мною у Сонячних Дзигарях: ти грав тоді на фортепіано, і...

Він, здавалося, був зворушений. Відпустив її руку і, дивлячись на неї з сумною усмішкою, промовив журно:

— Дякую тобі, Інже... Але зараз ти вже не зможеш мені нічим допомогти.— Він глибоко зітхнув: — Надто пізно! Мабуть, тобі вже ніколи не доведеться допомагати мені...

Вони стояли нерухомо, віч-на-віч, зовсім близько одне від одного, важко дихаючи. їхні страдницькі обличчя блищали під дрібним дощем.

В цю мить на сільській дзвіниці задзвонили до опівнічної меси.

— Вертайся швидше додому,— лагідно мовив Ян, легенько підштовхуючи її за плечі. — Тебе ждуть там. Іди!

І дівчина рушила назад.

Засунувши руки в кишені, не рухаючись, він довго дивився їй услід. Інґвільд все даленіла. Час від часу озираючись, вона сумно і тривожно питала себе, чи не лишиться він тут на цілу ніч, такий нещасний, самотній і змерзлий, такий знедолений і покинутий, один в усьому світі...

На опівнічній месі не було ні Інґвільд, ні Яна. Інґвільд рішуче відмовилася йти з нами. Вона повернулася до Сонячних Дзигарів, коли ми вже збиралися виходити з дому, і сіла в м'який, широкий Капітанів фотель, мовчазна й зажурена, як дружина моряка, котра збирається не спати, чекаючи цілу ніч.

Інґвільд була протестантка. Вона ніколи не чула опівнічної різдвяної меси у Франції і вже кілька днів ждала цієї години, як свята. Видно, дівчина мала поважну причину, якщо надумалася зостатися цього вечора у Сонячних Дзигарях. Може, вона збиралася просидіти отак весь час, поки правитиметься меса, як самотній дозорець на чатах, наслухаючи, чи не пролунають у дворі знайомі кроки, чи не стукне хтось у віконницю кухні? Ах! Як би й я хотіла теж не спати й чекати тут разом із нею!

Але я була там, у нашій сільській церкві, стояла навколішках між Гійомом і дідусем, як і в усі попередні роки — так, неначе для мене не існувало нікого на світі, крім цих двох постійних супутників мого дитинства, ніби в моє життя не увірвалося людське горе після того, як прибула до нас Норвежка і ввійшов у наш дім: Ян.

Коли ми повернулися додому, Інґвільд все так само сиділа біля вогню, мовчазна й розгублена, засмучена цим довгим марним чеканням.

— Ніхто не приходив, поки нас не було? — наважився спитати Гійом.

— А хто ж міг прийти в таку пізню годину? — тихо озвалася Інґвільд, знизуючи плечима.

Я поспішила налити в чашки какао, щоб перевести розмову на інше.

Ось уже й різдвяну вечерю скінчено, і ялинка спорожніла — з неї познімали майже всі подарунки, — а думка, що Ян от-от повернеться, не покидала нас. Кілька подарунків так і лишилося висіти на гілках, і ми прикидалися, ніби не помічаємо їх, аби не показати, що відсутність Яна в цю ніч не дає спокою нам усім.

Перед тим як розійтись по своїх кімнатах, Капітан — він робив це щовечора — притрусив попелом червоний ще жар, заслонив душник, пересвідчився, що його окуляри лежать у кишені, і потягнувся за книжкою. Потім, перш ніж загасити світло й покинути кухню, він підійшов до мене.

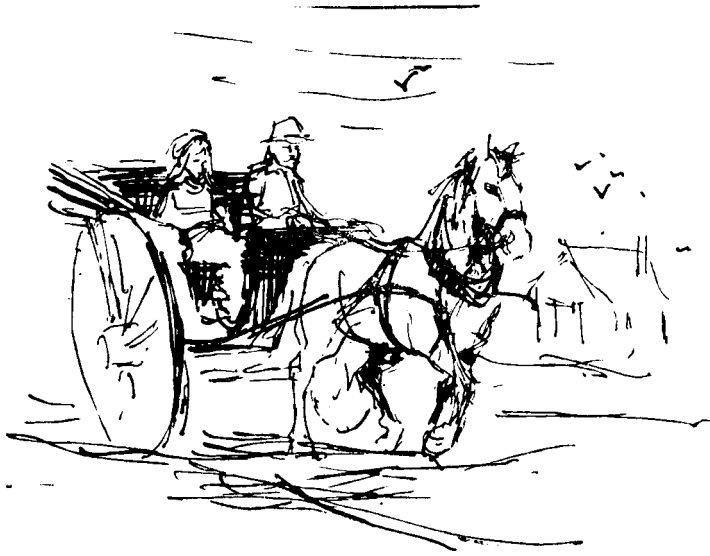
— Ти не дуже побивайся, Фанні, — поклавши руку мені на плече, промовив тихо і так ніжно та дбайливо, що я була вражена. — Завтра він неодмінно прийде до нас, от побачиш... Якщо ж ні... Якщо не прийде, — додав дідусь, — ну, що ж, тоді ми спорядимо експедицію йому на допомогу.

Я глянула на дідуса майже зі страхом. Обличчя його було поважне. Ще ніколи доти в моє серце не закрадалося підозри, що він знає щось про Янове минуле. Ми з Гійомом воліли не ділитися з ним нашими відкриттями.

Чи ж справді він знав про всі події й таємниці, тільки до пори не хотів нікому казати про них?

Але я так і не наважилася спитати його про це.

Розділ четвертий

ЦЕ ГОЛОС МОГО МРІЙНОГО ДИТИНСТВА, ЗАДУМЛИВО І РАДІСНО Я СЛУХАЮ ЙОГО

Наш кабриолет весело котився селом. Вірний коник Стріла Амура, у захваті від того, що може дати роботу копитама після довгої зимової стоянки, бадьорим клусом мчав дорогою, як веселий хлопчисько на канікулах. Бубонці мелодійно подзенькували, і довга грива старого коня витанцьовувала, розвіваючись у такт його бігові.

На сидінні, обтягнутому чорною цератою, вмовстився з віжками в руках дідусь. Я сиділа поруч. Того ранку він сказав мені:

— Запряжи-но конячину, Фанні. Сьогодні я поїду до Старого Корсара.

Не знаю, чому Гійом так рішуче охрестив давнього Капітанового приятеля, колишнього старшого механіка на борту останнього дідусевого корабля, Старим Корсаром, але це прізвисько прижилося. Йому було, певно, не більш як шістдесят років,— літ на десять менше, ніж нашому дідусеві. Його незмінна люлька й дерев'янка замість ноги, так само як і звичка хапати Гійома за шию, називаючи «Пустунчиком», видно, дуже лякали малого хлопчика, яким був тоді мій брат. Для нас він назавжди так і лишився Старим Корсаром.

— Ти поїдеш зо мною, правда ж, Фанні? — спитав Капітан.

Він, безперечно, хотів цього. А втім, заради такого цікавого візиту варто було пуститися в дорогу.

Після холодних різдвяних днів погода поліпшилась, але ми все-таки запобігливо підняли важкий відкидний верх кабриолета, що добре захищав од вітру.

Закутавшись у старого кожуха так, що високий комір його діставав аж до хутряної шапки, Капітан поклав на коліна ковдру, а руки тримав на добре нагрітій у вогні цеглині, що довго зберігала тепло.

Затиснута у відкидній халабуді, я не бачила як слід довколишніх краєвидів. Дорога бігла назустріч нам, дерева й поля миготіли повз наш візок.

Зима була саме в розпалі, перше січня. Село мало веселий вигляд. Ми з Капітаном помітили це, під'їжджаючи до села, що загубилося десь на краю землі, далеко від великих доріг, зв'язане з ними майже непроїзними путівцями.

Десять чи дванадцять садиб місцевих фермерів було розкидано то тут, то там, скромна мовчазна церковка височіла трохи оддалік, та ще один будиночок, не схожий на інші, впадав у вічі; то був, напевно, колишній церковний дім, а тепер — володіння Старого Корсара.

Село мало гарну сувору назву — Ардр, і мені здавалося, що в ній криється щось поетичне, далеке й трохи терпке, знайоме ще з мого дитинства. Ми приїздили сюди раз на рік, звичайно провідували дідусевого приятеля першого січня...

Ще до того, як наш кабриолет зупинився перед маленьким білим будиночком, обведеним унизу чорною фарбою, старий моряк помітив його крізь вікно і зустрів нас на порозі.

Він зашкандибав назустріч нерівною ходою, що кожного разу вражала мене. Я завжди забувала про його дерев'янку, бо старий зовсім не скидався на каліку. Він був такий ставний, моторний.

— Салют, шефе! — озвався до нього Капітан, і очі йому засяяли радістю від зустрічі з давнім приятелем.

— Салют, командире! — поважно (він майже ніколи не усміхався) відказав той.

Потому він поплескав мене по плечу з тією мовчазною фамільярністю, що нею завжди вшановував мене.

— Ну, то що, юнго? — Певно, він прозвав мене «юнгою» за мою круглу голову й біляве волосся, коротко пострижене й кучеряве. — Ростемо помаленьку?

І знову поплескав мене по плечу, підморгнув і зміряв поглядом, ніби оцінюючи на око цього самого «юнгу», як коня на ярмарку.

— Нічого: міцні литки, гострі очі. Все як слід, — похвалив він. — Але скоро я, певно, вже не зможу називати тебе «юнгою»! Ти стаєш дорослою дівчиною!

Він запросив нас до вітальні, що займала весь перший поверх невеличкого будиночка.

Коли вдвох з Капітаном вони почали згадувати своє минуле морське життя та воєнні роки, я одійшла від них. Мене ще з дитинства завжди приваблювала чудесна стара лампа на виступі каміна. То був великий абажур, обтягнутий колишнім морським прапорцем для сигналізації азбукою Морзе, побляклим від довгого вжитку, водяних бризок і штормових вітрів. А під ним — велика скляна колба — прозора, сіро-зелена, кольору морської хвилі, наполовину заповнена водою; всередині колби — два мініатюрні, тонкої роботи фрегати із світлого дерева брали один одного на абордаж.

Досить було торкнутися абажура — і поверхня води починала гойдатися, два крихітні кораблики рухалися — все ніби оживало, і ви бачили справжній бій.

Скільки ж неймовірного терпіння і майстерності треба було докласти Старому Корсарові, щоб змайструвати, деталь за деталлю, з допомогою довгого пінцета, це маленьке чудо, а потім крізь вузьку шийку колби опустити деталі всередину і скласти свій маленький шедевр?

Ми з Гійомом завжди милувалися ним, коли бували тут. І цього року я, хоч уже навряд чи мала право носити титул «юнги», була зачарована цим витвором.

Зненацька одна Капітанова фраза одірвала мене од споглядання.

— Чи ви пам'ятаєте, шефе, того малого хлопчину, котрого ми підібрали у Нарвіку?..

Голос дідуса лунав на диво спокійно, буденно. Так він міг би сказати щось звичайне, приміром: «Ти ж добре пам'ятаєш, Фанні, Робера Дебреске, який навчив тебе читати?..»

Я стрепенулась, але не сміла обернутися, бо відчувала, що дідусь дивиться на мене.

— Чи я пам'ятаю оте вовчєня, питаєте? Дуже добре пам'ятаю, командире! Хіба ж таке можна забути! Пригадуєте? Він проплакав тоді цілісіньку ніч, і ніхто на борту не міг його втішити. Та й справді, воно, бідолашне, натерпілося горя, перш ніж попало на наш «Сіріус»... Ну, за ваше здоров'я, командире, — я п'ю за вас! І хай новий рік буде в усьому щасливий для Сонячних Дзигарів. Юнго, коли скінчиш гратись у війну, я й тобі наллю чарочку.

Аж тепер я обернулася. Старий Корсар підсунув до мене кришталевий келишок, повний прозорого вина. Я підійшла, сіла, поздоровила, як годилося, спершу господаря дому, потім дідуса.

Дід уже трохи підпив і тепер, стискаючи в руці свою чарку з вином, глипнув на мене, мовби хотів зазирнути мені в душу, і сразу ж одвернувся.

— Ваша правда, шефе! Важко забути того малюка. Але ж це сталося так давно, що я вже, бігме, й не пригадую, який він був з себе. Шкода, що не збереглося фотографій з тих днів!

У цих дідових словах вчувалося приховане запитання, і мене зовсім не здивувало, коли у відповідь колишній старший механік мовив:

— У мене, командире, є кілька фотографій з тих часів. Правда, вони не дуже вдалі, бо я сам їх робив, та це нічого.

Він підвівся, пошукав на полиці в буфеті, дістав звідти грубезний альбом, розпухлий від фотографій — свідків минулого, і заходився перегортати перед нами його сторінки.

— Бідний юнга! — трохи насмішковано мовив старий. — То не вельми цікава розвага для тебе — слухати, як два старі шкарбани ворущать свої воєнні спогади, перетрушують, так би мовити, свої патронташі. Що ж тобі запропонувати?

Я мовчки знизала плечима, але в цю мить уважний погляд мого діда знову спинився на мені, і в ньому було щось ніби інквізиторське.

— Облиш, шефе... Фанні теж буде цікаво подивитися на ті фото. Чого це минуле має належати тільки старим?

Він усе ще не зводив з мене пильного погляду і говорив з притиском: у кожному його слові відчувалося щось недомовлене. Здавалося, він вільно читає мої найпотаємніші думки. Потому він облишив мене і почав уважно розглядати сімейний альбом з фотографіями.

І справді, то були не дуже вміло зроблені знімки. Не надто чіткі, часом сірі, часом кумедно скошені, так, ніби земля тоді хиталася під ногами. Краєвиди всіх куточків світу і групи, групи, групи людей на їхньому тлі... По три, по чотири, по п'ять, вони були сфотографовані то тут, то там, випадково, десь у гавані, під час нашвидку влаштованої екскурсії, поки їхній корабель навантажувався або розвантажувався десь у Вальпараїсо, в Лондоні, в Мельбурні, на Цейлоні, в Гамбурзі...

Під кожним знімком Старий Корсар попідписував імена, дати, і я бачила, як жадібно він розглядає їх разом з моїм дідом, спиняючись то на одній, то на другій, згадуючи давно минулі часи, і ніжно, майже любовно вимовляючи назви кораблів, на яких вони колись плавали.

Отак, помалу розглядаючи альбом, вони дійшли і до фотографій з часів війни.

Хлопчик із Нарвіка ще не появився на сторінках альбому, але я вже відчувала, що ми, як у тій дитячій грі, «горимо». І раптом я побачила — ось він! Він виринув поміж нас, ніби стрибнув звідкілясь у цю скромну напівтемну вітальню в старому церковному домі в Ардрі. Тендітний хлопчик поміж двох чоловіків на палубі вантажного пароплава: двоє моряків, куди вищі за нього, здавалося, гралися в «сина й батька» з цією крихіткою, років трьох чи чотирьох, не більше.

Ну, звісно, один із цих моряків — то ж мій дідусь...

— Так, це я... — пробурмотів мій дід. — А це, — він показав на другого моряка, — Дюморт'є, коли не помиляюсь? Він був у нас тоді механіком, правда?

— Атож, Дюморт'є. Здається, він загинув на конвойному кораблі в сорок другому, супроводжуючи судна в Арктику... У сороковому році, коли він плавав з нами на «Сіріусі», то носив велику чорну бороду, і малому вона дуже сподобалась. Хлоп'яті дозволили смикати Дюморт'є за бороду скільки завгодно, і тільки тоді воно перестало плакати! Пам'ятаєте, командире?

Дід тільки головою кивнув, не кажучи ні слова. Губи йому були міцно стиснуті, неначе від раптового хвилювання, а я була ще схвильованіша ніж він, бо так виразно уявила собі оте мале дитинча: як воно опинилося серед цих суворох чужих людей і, можливо, вперше в житті мало пливти по бурхливому морю, як невтішно плакало, плакало... І як те дитя вперше знов усміхнулося, побачивши дивовижну «іграшку» — розкуйовджену густу бороду моряка...

— Цікаво, що з ним сталося потім, який він тепер? Може, з нього виріс славний стрункий голубокий хлопець, один із тих, які, здається, щойно зійшли на землю з човна вікінгів? А може, він тепер поважний банкір, один із тих багатіїв, котрі посилають інших ловити для них рибу?.. Але треба полічити. Так і є, він ще зовсім молодий! То було в сороковому. Ви ніколи не мали ніяких звісток від нього, командире?

— Ніколи.

— Навіть жодного слова подяки?

— Нічого.

Нараз Капітанів голос, здалося мені, став холодний, напружений і якийсь ніби чужий. Я відчула, що в цю мить він втратив свою звичну доброзичливу погідність і душевний спокій. І тоді, похапцем перебираючи в пам'яті минуле, я з подивом пересвідчилася, що до нинішнього дня дід нам ніколи й словом не прохопився про малого хлопчика, врятованого ним у сороковому році в Норвегії. Чому? І яка печаль чи невідоме нам приховане

страждання пробудилося у його душі під впливом цього раптового спогаду, що ніби вітер прилетів з Великої Півночі?

Знову стомлено схилившись над старою фотокарткою, він попросив у господаря лупу, довго-довго розглядав знімок і ніяк не міг од нього відірватися...

Тихе надвечір'я оповило сутінками маленький будиночок. Двоє старих чоловіків, поринувши в далекі спогади, забули засвітити світло.

А я, причаївшись у цій півтемряві, майже фізично відчувала, як пливуть у безвість хвилини, сповнені тихого смутку. Надворі вечоріло, і сутінки огортали маленьке, загублене десь на краю світу село...

Не знаю, скільки часу просиділа я отак, зовсім близько від двох давніх приятелів і водночас так далеко від них.

Нарешті Капітан підвівся, щоб попрощатися зі Старим Корсаром, і ніби тільки тоді згадав, що я тут.

— Слово честі, Фанні,— вигукнув він,— ти, мабуть, заснула!

— Зовсім ні, татуню! — зітхнула я трохи сердито. Мене охопило якесь дивне заціпеніння, і я ніяк не могла його струснути з себе...

Візок наш котився в п'їтмі. Я мерзлякувато куталася в ковдру. Нам треба було їхати щонайменше годину. Але дідусь не дав мені спокійно обдумати все. Коли ми вже виїжджали з села, дідів голос, пролунавши зненацька над вухом, примусив мене здригнутися:

— Фанні,— сказав він,— я бачу, що те мале хлоп'я із Нарвіка й: досі не йде тобі з думки, правда?..

І дід розповів мені історію того хлопчика...

Я, певна річ, не могла не знати, що мій дід брав участь в експедиції до Нарвіка у травні 1940 року — він був годі командиром реквізованого вантажного пароплава. У бібліотеці Сонячних Дзигарів чимало років тому з'явилася книжка, названа зовсім просто — «Нарвік». Написав її якийсь лейтенант Торріс, із альпійських стрільців. Гійом читав її, я теж пробувала читати, але багато військових термінів і стратегічних міркувань були мені незрозумілі. Тоді я прийшла до Капітана, поклала розгорнуту книжку йому на коліна й сказала:

— Я б хотіла, щоб ти сам розповів мені про це... І дід розповідав.

За його простими словами буйна уява малої дівчинки малювала живі картини: я теж приєднувалася до військових загонів на скандинавських схилах, до легіонерів і альпійських стрільців з першої легкої дивізії, що пройшла рейдом із Бреста до Норвегії, щоб стати на захист цієї північної країни, загарбаної фашистами.

Жорстокі й войовничі солдатські пригоди мали б, здавалося, викликати відразу, відштовхнути малу слухачку в коротенькій сукенці, якою я тоді була, але я почувала таку гордість, уявляючи свого дідуся серед цих безстрашних героїв! Даремно він боронився, пояснюючи мені раз у раз, що його корабель «Сіріус» був тільки вантажним транспортом, який перевозив війська та різне військове спорядження, і коли й стріляв, то тільки по літаках. Він завжди це твердив, ніколи не хотів говорити про свою особисту роль у драмі Нарвіка, а часом навіть сердився, коли я надто настійливо допитувалась. І, мабуть, тільки тепер, у перший день нового року, коли кабриолет віз нас далі й далі від Ардра, я, нарешті, збагнула, чому він не хотів говорити про це.

— Ти добре знаєш історію норвезького міста Нарвіка, дитино моя, і мені нема чого тобі нагадувати, що вона закінчилася повною евакуацією міста, того самого міста, куди ми прибули, щоб прогнати звідти німців, після цілого місяця запеклих боїв. Подія, про яку я хочу тобі розповісти, сталася 28 травня 1940 року. На той час уже багато днів із Франції надходили погані звістки: німецькі війська захопили Булонь, Аррас, Кассель, оточили нашу армію на півночі. А з Дюнкерка в страшенній паніці почалася масова евакуація. Тому Норвегія вже не могла розраховувати на нас. І тоді було дано наказ: евакуювати норвезький порт Нарвік, посадити на пароплави і вивезти звідти весь експедиційний корпус,— альпійських стрільців, легіонерів, польських волонтерів,— геть усіх! А до того ще й гармати, танки, автомашини, мулів! П'ять французьких вантажних пароплавів і не знаю вже скільки англійських почали поспіхом вантажити все не тільки в Нарвіку, але й трохи далі, в глибині фіорду, в маленькому порту Арстад. Жителів Нарвіка та його околиць садовили на моторні шлюпки і вивозили до гирла фіорду, а там уже їх підбирали на борт міноносці.

Німці бачили тільки, як палає усе навколо.

П'ять днів війська союзників, стримуючи ворога в горах, непомітно ріділи, відходили в тил, до фіорду, а там сідали на кораблі й зникали — загін по загону — тихо, беззвучно, без паніки. То був якийсь грандіозний фарс, Фанні, але фарс трагічний, бо замість того, щоб захистити норвежців, подати їм допомогу, ми накликали на них біду, і тепер фашистські бомби градом посипалися на Нарвік.

7 червня, після полудня гітлерівські бомбардувальники кілька годин, методично, з однаковими інтервалами, бомбили це маленьке тихе північне місто з біленькими, червоними й голубими будиночками, а тим часом у порту Арстад союзницькі кораблі мали от-от знятися з якорів. Уся евакуація повинна була скінчитися ще того дня, до півночі.

Пізно ввечері наш «Сіріус», нарешті, віддав швартови і взяв курс до гирла фіорду.

Біля Полярного кола ночі у червні світлі, прозорі. Стоячи на командному містку, я незабаром помітив кілька сторожових міноносців, котрі йшли від Нарвіка, прямуючи, як і ми, у відкрите море. На них були солдати з тих рот, що евакуювалися останніми.

Ось один сторожовий міноносець уповільнив хід, видно, маючи намір наблизитися до нас і зайти з флангу впритул до «Сіріуса». Капітан корабля, перша особа в Королівському англійському флоті, крикнув мені, що на борту в них — дитина, мале хлоп'я, підібране тоді, коли міноносець уже відчалював з порту,...

Чи не могли б ви взяти його до себе, командире? У вас йому було б безпечніше, ніж на міноносці, коли почнеться бій...

Я застопорив «Сіріус», наказав спустити лоцманський трап. Жакіне, перший лейтенант, зійшов по трапу на міноносець, щоб узяти хлопчика. А я тим часом, нахилившись над поручнями, питав по-англійськи моряків з міноносця: хто ж він, цей хлопчик, звідки?

Ось що дізнався я з їхніх слів. Кілька польських волонтерів у корабельній шлюпці переправлялися до прибережних передмість Нарвіка, щоб потім швидше досягти узбережжя. Нараз серед руїн маленького будиночка, розбитого бомбою, вони помітили малу дитину,— років трьох, мабуть, не більше... Пробираючись під руїнами, допомагаючи один одному, солдати витягають хлопчика. Він не був поранений, а, здавалося, просто спав важким неспокійним сном, ніби все ще оглушений вибухом бомб. Отак солдати й винесли його, млявого, сонного, беззахисного. Не могли ж вони покинути бідолашну дитину напризволяще, саму серед тих руїн...

Цей не густо забудований особняками квартал, що тонує у садках, здавався в ту нічну пору зовсім мертвим. Бомби влучили і в інші будиночки. Солдати поспішали, щоб не запізнитися до відходу катера, бо через цю їхню пригоду корабель і так затримувався.

До самого узбережжя вони не зустріли нікого, кому могли б передати дитину. Отож змушені були взяти хлоп'я з собою на борт.

— У першому ж порту, куди ви зайдете, чи то в Англії, чи у Франції,— кричав мені капітан,— передасте його Червоному Хресту. А ті вже потім репатріюють його до Норвегії. Зараз уже надто пізно. У нас нема часу придумати щось інше!

Я глянув на годинника. Англійський моряк сказав правду. Надходила північ. А опівночі, як я тобі вже казав, останній солдат союзницької армії мав покинути Нарвік. Опівночі Норвегія ставала країною, окупованою фашистами...

Саме в цей час останні транспорти союзників повинні були вийти у відкрите море. Я не мав уже ні часу, ані права, ризикуючи життям і свободою п'яти чоловік екіпажу, спустити шлюпку й спробувати висадити на сушу малого, який усе ще спав.

Перший лейтенант, прив'язавши хлопчика вірьовкою собі до спини, швидко подерся вгору по лоцманському трапу «Сіріуса».

Раптом з шлюпки пролунав крик: один з поляків розмахував чимось,— певно, то була річ, що належала дитині. Я подав знак матросові, той спустив корабельний канат — швартов, до нього прив'язали річ, якою махав поляк, і шлюпка відчалала. А за хвилину я тримав у руках оксамитового ведмедика; видно, то була улюблена іграшка, і маля з Нарвіка не хотіло розлучатися з нею, аж доки не заснуло, і ведмедик вислизнув йому з рук. Поки лейтенант із хлопчиком на спині піднімався на борт «Сіріуса», я машинально вертів у руках іграшкового ведмедика, і мені здавалося в ту безжалісно-жорстоку воєнну ніч, що й він такий же нещасний, безпорадний, як і це дитя...

Дідусь скінчив розповідати.

Я шойно бачила примарні, повиті туманом обриси фіордів далекого Нарвіка, а тепер переді мною знову була знайома дорога із Ардра до Фовемберга і грива Стріли Амура, що розвівалася на вітрі.

— Ти ніколи не розповідав нам про це...— пробурмотіла я.

Дідусь мовчки покивав головою, потому, ніби зважившись на якесь важливе признание, мовив:

— Бо це для мене спогад... водночас і приємний і страшний. Так, так, страшний.

Обличчя його болісно перекошилося. Руки, стиснуті в кулаки, випнулися на колінах з-під ковдри.

— Дай-но мені віжки, Фанні! — раптом попросив він.— Я сам трошки поправлю.

У ту мить я відчула, який схвильований зараз дідусь. Потім він зробив над собою зусилля і опанував себе.

Вдалині вже бовваніла крізь туман фовемберзька дзвіниця. Ми приїдемо ще до темряви,— не треба буде засвічувати ліхтар на візку. Проте я ладна була б їхати отак ще довго-довго, аби тільки проникнути глибше в таємницю минулого, звідки, здавалося, мале незнайоме хлоп'я подає мені якісь знаки, кличе мене. Хлоп'я, з яким досі була пов'язана тільки назва міста, загубленого десь біля Полярного кола: Нарвік...

— Ти щось дуже мовчазна сьогодні, Фанні! Мені здалося, ніби в голосі діда я чую докір. Невже

Капітан хотів, щоб я сама підтримала цю розмову? Невже цей спогад таким важким тягарем ліг йому на плечі, що він не може скинути його один? І я наважилася:

— Ти чомусь не схотів брати з собою до Старого Корсара Інгвільд. Це через того малюка з Нарвіка, правда?

— Ти вгадала.

— Через те... через те, що вони обоє — норвежці?

— Норвежці!.. Якби тільки це! . — А що ж іще, татуню?

Він сердито випнув уперед підборіддя і тихо зронив такі дивні слова:

— А те, що вони — брат і сестра!

— Та що ти кажеш?! Брат і сестра?!

Я вигукнула це голосно, вкрай приголомшена й здивована.

Капітан суворо глянув на мене.

— Так, брат і сестра,— повторив він.— Інгвільд — сестра того хлопчика, взятого нами на борт «Сіріуса».

Потому він скоромовкою додав ще кілька фраз, які остаточно спантеличили мене:

— І нема чого дзвонити про це. по всіх усюдах, запам'ятай! Це нічого не дасть. Бо вона... вона не знає, що в неї був брат.

— Не знає? Чому не знає? Хіба ж можна...

Я урвала на півслові, бо мені перехопило дух і я не могла нічого сказати, почувавши, що паморочиться в голові.

Капітан не зводив з мене пильного погляду, губи йому дивно сіпались, і вигляд він мав якийсь наче присоромлений, ніяковий.

— Фанні, ти вже доросла дівчина і можеш зрозуміти, що часом виникають поважні причини, коли від людини приховують правду...— знову заговорив він.— Минулої осені, вперше заговоривши з тобою та Гійомом про Ингвільд, я не все сказав вам, я не розповів... одної історії. Річ у тім, що це не батьки Ингвільд надумали послати доньку на кілька місяців до Франції. Це мені спало таке на думку. Я зробив так, що Ингвільд приїхала до нас... І ось чому...

Те, що розповів мені Капітан, переважило своєю несподіваністю й трагічністю все, що я чула доти від людей і що пережила сама. І перед лицем драми, що її оживив своїми спогадами дідусь, усі наші труднощі й турботи видалися враз такими дріб'язковими, незначними...

Усе це, як розповів дідусь, почалося місяців п'ятнадцять тому, зовсім непомітно, тихо, як частенько починаються людські бурі. Щоранку листоноша приносив до Сонячних Дзигарів дві газети: «Голос Півночі» — про неї дідусь часто казав, що вона куди серйозніша і краща за паризькі газети,— та ще наш вірний і незмінний «Булонський вісник», що його Капітан, як він присягався своєю честю і душею, не зрікся б нізащо в світі,— певно, за його пікантні історії та дорогу йому місцеву булонську говірку. Щодо мене, то я майже ніколи її не читала, окрім хіба тих хвилин, коли з ножем у руці орудувала на кухні й мимохідь зазірала в розгорнуту на столі стару газету, нашвидку, крізь морквяне й інше лушпиння, перебігаючи очима замітки про спортивні змагання чи автомобільні аварії.

Зате наш дід мав куди більше вільного часу, і майже нічого не проходило повз його увагу в тому вирі подій, з яких складається життя всього світу.

Переглядаючи газети, він нерідко знаходив на їхніх шпальтах дивовижні повідомлення про людей, розкиданих війною. Кожен з них мав свою неповторну історію, приголомшливу й скорботну, і газети досить докладно розповідали про це.

Деякі були в'язнями і чудом врятувалися від загибелі або ж їх визволили з концтаборів радянські війська, інші теж тільки чудом виборалися з того хаосу племен і народів, у який перетворилася Центральна Європа зразу після перемоги над фашизмом.

Маленька Маріанна знайшлася після війни десь аж у глухому селі Баварії, і селяни, котрі вісім років тому взяли дівчинку з рук умираючого батька, ніяк не хотіли віддавати її рідній матері-французенці...

Важко навіть уявити, що такі ж, як ми, істоти могли отак просто зникати з лиця землі і виринати через багато років після того, як імена їхні були вже викреслені з списку живих. Але Капітан, розповідаючи про ці неймовірні історії, запевняв, що таких випадків — безліч і що після кожної війни люди зникають безвісти сотнями, і трапляється, що після довгих років блукань гой чи інший бідак несподівано з'являється на порозі рідного дому... І Капітан думав, що таке щастя могло усміхнутися й маленькому хлопчикові з Нарвіка.

П'ятнадцять років минуло вже з тої пам'ятної червневої ночі 1940 року, коли норвезького хлопчика з його іграшковим ведмедиком узяли на борт «Сіріуса». П'ятнадцять років... Страшні запеклі бої, і трагічна загибель наших батьків, і наше з Гійомом переселення сюди, до дідових Сонячних Дзигарів,— багато всього вмістилося в ці роки, сповнені складних проблем, що їх ставить життя перед людиною, вже досить літньою, як капітан Ле Марруа, котрий щойно перед тим вийшов у відставку.

— Ти зрозумій, Фанні, я мав інший клопіт, ніколи було мені сушити собі голову долею того хлоп'яти. Та й саме воно промайнуло в моєму житті як блискавка. Я й не згадував про нього, аж поки не став раз у раз читати в газетах про оті неймовірні випадки, про химерні людські долі, а особливо про дітей, котрих раптом знаходили

після довгих років забуття... І тоді мене невідступно почала переслідувати думка: а що сталося з тим хлопчиком, якого ми взяли колись на борт «Сіріуса», чи повернувся він до рідної країни?

...В моїй душі зростало бажання, а згодом уже непереможна потреба дізнатися напевно, чи хлопець повернувся до своєї Норвегії, але я нічого не казав про те вам — ні тобі, ні Гійомові. Та й де було шукати слідів того хлопчика — минуло ж довгих п'ятнадцять років! Я ніколи не знав ні його прізвища, ні адреси. Тоді він був ще надто малий, щоб розповісти про себе. Єдине, що я добре запам'ятав, це його ім'я: Єф...

І ось я надумав написати мерові міста Нарвік, розповісти йому все, що знав про хлопчика.

Минуло десять днів, і я одержав відповідь. Це було торік, у квітні. Я назавжди запам'ятав той холодний ранок, коли разом з газетами Гійом приніс мені того листа.

— Диви-но, татуню! — сказав він, подаючи конверта. — Судячи з марки, лист — із Швеції чи Норвегії. Певно, ще хтось із колишніх твоїх приятелів обізвався...

Я пішов до своєї кімнати, щоб там наодинці прочитати листа. І добре зробив. Бо лист приніс мені жахливу новину: про дитину ніхто нічого не знав.

У Нарвіку всі сусіди і навіть родичі хлопчика вважали, що він загинув під час вибуху бомби. Хоча під руїнами розбитого будиночка було знайдено тільки груп дівчини, молоденької тітки — вона доглядала маля, поки його батьків не було в місті. Жодній людині в Нарвіку й на думку не спало, що солдати експедиційного корпусу врятували хлопця й передали потім на борт «Сіріуса».

Кінчаючи свою розповідь, дідусь говорив дедалі тихіше, а потім голос йому і зовсім урвався.

Раптова хвиля невимовного жалю й співчуття поїняла моє серце.

— Чого ж ти беріг це в таємниці? — стиха мовила я. — Мабуть, бували дні, коли ця таємниця душила, мучила тебе... Стільки разів ти розказував нам про Нарвік, про війну, але ніколи не згадав про врятованого хлопчика.

— Це тому, що я, власне, його не врятував! Не довів діло до кінця, якщо він не повернувся на батьківщину. Отож мені, правду кажучи, не було чим хвалитися...

Знову запала мовчанка. Я надто добре знала свого дідуся. Він — саме втілення прямоти, великодушності й благородства, і цей секрет, оте таємниче зникнення хлопчика з Нарвіка, напевно, зовсім отруїло йому життя в ці останні місяці.

— А може, ще не все втрачено? — несміливо спитала я.

На превеликий мій подив, він зненацька зайшовся сміхом, коротким і гірким сміхом, у якому вчувався виклик:

— От саме тому я й запросив до нас Ингвільд!

Я зачудовано дивилася на нього, нічого не розуміючи.

— Ингвільд?... Але ж вона, ти сказав, навіть не знає, що в неї є брат!

— Так, це правда. Вона народилася через рік після тої трагедії в Нарвіку, й батьки її поклали собі ніколи не розповідати їй про Єфа. Про зникнення хлопця взагалі не говорили ні слова, таємницю мовби закопали глибоко в землю ще й накрили важкою плитою. Не від страху, — це я знаю, не тому, що боялися розпачу, який міг охопити від цих спогадів... Ні батька, ні матері в день нальоту не було в місті. За кілька тижнів до того, 5

квітня, Єфового батька відрядили до Стокгольма у службових справах. Дружина поїхала разом з ним, а малого Єфа лишили з молодшою материною сестрою, дев'ятнадцятирічною дівчиною. Вони гадали повернутися додому 13 або 14 квітня. Та 9 квітня, на світанку, на подив усьому світові, німці, не оголошуючи війни, напали на Нарвік... Незабаром виступили союзники. Оточене подвійною стіною вогню, місто лишилося відрізане од усього світу. І коли, аж 10 червня, Єфові батьки нарешті повернулися додому, будиночок їхній було зруйновано дотла, а малий Єф, нічого не відаючи про всю цю трагедію, вже три дні, як плив на нашому «Сіріусі» у відкритому морі...

— Я адресував листа, — вів далі дідусь, — мерові міста Нарвік, але відповів мені не мер. Зрозумівши, що йдеться, напевно, про Єфа Нільсена, мер не наважився зразу піти з листом до Єфових батьків і передав його одному з їхніх свояків, інженерові, що теж мешкав у Нарвіку. Саме він і написав у своєму листі про Інґвільд. Зрештою я відповів йому так: «Можливо, є ще якась надія знайти Єфа серед живих, напасти на його слід. Отож пошліть Інґвільд до нас, у Сонячні Дзигарі. Знайдіть самі якийсь привід і умовте батьків. Адже не вперше молоді норвезькі дівчата приїжджають до нашої країни, щоб пожити якийсь час у французькій родині й краще опанувати мову...»

Нарешті у липні минулого року питання було розв'язане, і я довідався, що Інґвільд має приїхати до нас наприкінці жовтня.

Ця новина водночас і втішила мене, і сповнила моє серце тривогою. Я розумів, що встряваю у важку й ризиковану гру. Та це було ліпше, ніж бездіяльність і докори сумління, що терзали мене, коли я залишався сам.

Здибавши десь на вулиці Фовемберга чи Булоні високого білявого хлопця з блакитними очима, — таких хлопців скільки завгодно й у нас, — я одразу згадував про того, «іншого». Він був би зараз, певно, такий, як оцей, казав я сам собі: високий, білявий, з такою ж ходою, м'якою і рішучою водночас, як це властиво людям, котрі звикли більше діяти, аніж говорити...

І от саме в ту пору, Фанні, ти познайомилася з Яном і привела його до нас. І він зі своєю буйною білявою чуприною та блакитними, як небо, очима теж одразу примусив мене згадати малого хлопчину з Нарвіка. А особливо, коли він сідав до фортепіано. Слухаючи, як він грає сповнені невимовних чарів мелодії Гріга, я казав собі: так, це справжній норвежець висадився на нашому березі...

«Час уже, — думав я іноді під звуки цих дивних мелодій, — час уже Інґвільд приїхати...»

Потім промайнуло літо, настала осінь, і одного чудового вечора, в листопаді, Інґвільд була серед нас...

— А далі? — прошепотіла я, зачарована, як мала дитина, котрій розказують цікаву казку.

Але Капітан довго мовчав — може, моє запитання охолодило його? — а потім невдоволено зронив таку, сповнену недомовок, фразу:

— Що — «далі»?.. Ти, певно, думаєш, що я не добивався б приїзду Інґвільд до Франції, не маючи якихось підстав сподіватися, що її брат живий, правда?

Я мимоволі стиснула кулаки під ковдрою так, що мені аж боляче стало. Капітан знову замовк, і я відчула: цього вечора він більше нічого не скаже. Так, він мовчатиме, поки та сама думка не перейде в певність, не спалахне, як промінь сонця, в глибині наших сердець. Він нізащо не вимовить тих слів, які — ми обоє це відчували! — вихоряться зараз у нас в голові, не дають нам обом спокою: «Можливо, Ян і є той маленький хлопчик із Нарвіка!»

Ми не бачили Яна з тієї пам'ятної різдвяної ночі. І от увечері 5 січня він, як завжди, без всякого попередження, знову завітав до нас.

Затримавшись із чемності на кілька хвилин біля Капітана, він одразу ж попрямував до фортепіано, наче й прийшов сюди тільки пограти, а не побачитися з нами.

І ось Ян заграв.

Гійом розпалив вогонь у каміні, і ми всі знову зібралися там, як раніш. Для мене то були прекрасні й гіркі хвилини, котрі таїли у своїй напруженій швидкоплинності все невимовне хвилювання, весь запал п'ятнадцятирічного серця...

Тепер Гійом теж знав усе. Коли ми приїхали з Ардра, Капітан мовив:

— Розкажи про все Гійомові. Навряд чи стане в мене духу повторити всю історію і для нього.

Цього вечора, коли Ян так раптово повернувся до нас, для мене було доброю розрадою те, що я почувала поруч Гійома; як завжди, мовчазний, але такий близький, він сидів, обхопивши голову руками, і ніби поділяв зо мною всю мою тривогу й неспокій.

Інгвільд розстелила на підлозі хутрянний килимок і простяглася на ньому, як щаслива молода тваринка, спершись на руку кучерявою головою, примруживши очі; волосся їй поблискувало золотом, щоки палали у відблисках полум'я. Вона ще нічого не знала.

Я притулилася спиною до каміна і, не зводячи з Яна очей, думала: що, як той маленький хлопчик з Нарвіка, про якого я дізналася зовсім недавно,— ось тут, серед вгас! Звісно, такий близький нам Ян, якого ми всі добре знали, жодною рисочкою не був схожий на того з поганенької фотокартки, що збереглась у Старого Корсара, але те хлоп'я, здавалося мені, завинило перед нами, бо хотіло відняти у нас нашого друга.

І в гої час, як у пристрасних, бурхливих, наче морський прибій, звуках, що народжувалися під його тонкими пальцями, Ян оплакував своїх удруге втрачених батьків, мені уявлявся малий норвезький хлопчик... Ось він спить, заколисаний погойдуванням корабля, під опікою кількох суворих моряків, розпачливо стискаючи в рученятах єдиного товариша, що лишився на згадку від його безхмарного, щасливого дитинства,— сірого оксамитового ведмедика. І ці люди, давно відірвані од тепла своїх далеких домівок, усвідомлюючи свою невмілість і непокоячись про це тендітне маля, що раптом опинилося серед них, як оте беззахисне поранене чаєня, не поставили тоді перед собою й перед ним необхідних запитань, не з'ясували нічого. Та вони й не могли зрозуміти, що там белькоче це дитя своєю мовою, для них зовсім чужою й незнайомою. Єдине, що могли вони зрозуміти, безсилі чимось допомогти малому,— це те, як кликав він тоненьким голоском свою матусю. Та цього звичного світу дитини, що складався з тата, мами, рідної домівки, світу ніжності й батьківського тепла, вони, попри всю свою добру волю, не могли створити для хлопчика на борту свого суворого корабля...

Дивлячись на Яна, я думала про його химерну самотню долю. Що снилося йому, маленькому норвезькому хлоп'яті, в ті страшні години? Чи в такому ранньому віці, у чотири роки, вже сняться рідні обличчя?..

Мені було сім літ, коли загинули мої тато з мамою, але минули ще довгі роки, поки я почала ночами нишком плакати в своєму ліжку, бо мені боляче було чути, як мої однокласники так просто й невимушено говорять про своїх батьків. І дивна річ, у спогадах я не могла їх розділити, моїх тата й маму. Їхня обопільна щира любов ширяла наді мною, мов пташка миру й спокою, яких мені найбільше бракувало. Я знала з дідусевих розповідей, що мої батьки дуже любили одне одного. І в моїй уяві вони навіки лишилися ніжним, щасливим подружжям, і їхні рідні обличчя часто втішали мене у моїй самоті...

Я спитала себе, чи відчував Ян у глибині душі тугу за своєю незнаною батьківщиною?

«Треба буде колись спитати його про це»,— подумала я.

В цю хвилину він грав один з пасажів симфонії Дворжака «З Нового Світу».

Хто знає, може й він, як вигнанці-емігранти, оспівані Дворжаком, теж оплакував свою втрачену батьківщину, стару Норвегію Гріга, Ланге, Мюллера та Шоберга?

*Я знову бачу гори і долини,
Якими бачив їх у ранньому дитинстві,
Той самий вітер віє у обличчя.
Дитинства голос це, в душі воскреслий...*

Що згадував він зараз? Свою недосяжну північну вітчизну? Напівзабуті, стерті часом красвиди, що лишилися в пам'яті чотирирічного хлопчика і потім раз у раз спливали в його мріях?..

Інгвільд на дозвіллі в задушевних розмовах розповідала мені про свій далекий край, і тепер картини норвезької природи часто пропливали переді мною: дерев'яні вілли-шале, темні ялини на схилах гір, запах випраної білизни і свіжого воску, ясноволосі жінки, запнуті сніжно-білими вовняними хустками, сліпучо-яскраві скандинавські весни...

Дитинства голос це, в душі воскреслий,

Я слухаю його задумливо і радо.

О! Я знайду собі притулок на ніч,

Коли настане час вернутися додому...

А й справді: настане час, і Янові треба буде вернутися додому... Він піде від нас, як і прийшов, без всяких церемоній, помахавши на прощання рукою. У своїй незмінній куртці, недбало накинутій наопашки, піде так само просто, як і з'явився того травневого ранку, коли його ваговоз зненацька спинився біля школярки з велосипедом. Він усміхнеться востаннє, зникаючи за поворотом, так, ніби нічого не змінилось і завтра він знову займе своє звичне місце за нашим столом... Та ні, ми ще побачимо, як він ітиме широкою рівною ходою, прямуючи до *с в о г о* дому!..

Далебі, так воно й буде. Якщо... Якщо тільки не виявиться, що Ян і той малий хлопчина з Нарвіка не мають нічого спільного між собою. Якщо тільки усе це не плід моєї фантазії...

Випадкова пісенька, зажурений вигляд, мрійливий чи меланхолійний вираз обличчя друга,— може й не було інших підстав для цієї зворушливої історії, яку я щойно створила в своїй уяві? Може, високий зріст нашого друга і білявий чуб, що їх ми вважаємо за скандинавські риси,— то від якихось добрих давніх предків з півночі нашої Франції, з тих сіл, де ви не пройдете й десяти кроків, щоб не зустріти на вулицях малих хлопчаків з волоссям, схожим на золотистий пісок чи солону...

Та все одно — настане час, і істина вийде на поверхню!

Але чи дуже я бажаю, щоб цей день настав швидше?

Уперше я виразно уявила собі, що Ингвільд може забрати Яна до Норвегії — назавжди! — і вже нічого не могла вдіяти: серце моє боляче і тривожно стислося.

Розділ п'ятий

Я ПРИСЛУХАЛАСЯ ДО КОЖНОГО ЗВУКУ, ДО КОЖНОГО КРОКУ НА ТИХІЙ БЕЗЛЮДНІЙ ВУЛИЦІ

Вона підійшла до мене в Булоні, недалеко від порту, на розі двох вулиць: Ламп і Національ. Як завжди, я йшла після занять з колежу з кількома дівчатками-однокласницями. Інгвільд зо мною не було. По понеділках вона поверталася на годину раніше, бо не вивчала латинської мови.

Не знаю, чи то був просто збіг обставин, а чи жінка, бажаючи поговорити зо мною віч-на-віч, довідалася про це завчасно, але вона вибрала саме цей день.

Я помітила, що вона йде за мною, коли завершила за рік Гімназійної, Мені неважко було впізнати її: те саме пальто, той самий маленький чорний капелюшок, як і тоді ввечері, коли вона зустрілася нам на стежці в лісі.

Жінка підійшла, тільки-но я попрощалася з дівчатами. В ту мить, коли я вже осідлала свій велосипед, вона тихо торкнула мене за рукав плаща.

— Я хотіла б поговорити з вами,— квапливо прошепотіла вона.— Сподіваюся, ви впізнали мене?

Я мовчки кивнула головою.

Жінка запропонувала мені піти до кав'ярні,— це було зовсім близьенько звідти. Я спробувала відмовитись.

— Ні, ні! Там буде зручніше,— наполягала вона. Ми сіли за столик у кутку залу. Я зняла хустку, якою щойно запнула голову, готуючись у дорогу.

— Що б ви хотіли випити? — чемно спитала жінка.

— Байдуже,— відповіла я, почувавши, як у мене псується настрій.

— Ну, гаразд, тоді, мадемуазель, дві чашечки какао, прошу.

Офіціантка, прийнявши замовлення, пішла, і тоді жінка, схрестивши на столі руки й нахилившись до мене, півголосом почала:

— Я хочу поговорити з вами про Яна...

Я промовчала. Була насторожі, недовірлива й підозрілива,— так, наче ця жінка хотіла через мене заподіяти Янові якесь лихо. А я будь-що повинна була захистити нашого друга.

— Бачте, я його названа матір,— одразу ж пояснила вона, без будь-якого вагання й зовсім не затинаючись, немовби вже давно була готова до цієї зустрічі й розмови.— Я хочу розповісти вам усе, щоб ви знали, як це сталося... Це було у травні сорокового року, під час евакуації, біля Тура. Ще в 1935 році, перед одруженням, я закінчила курси санітарок, і, коли почалася війна, мене мобілізували й запропонували роботу у військовому госпіталі. Зима тридцять дев'ятого — сорокового років видалася для мене жахлива. На початку грудня мій

чоловік, капітан запасу,— він служив у розвідці,— загинув на фронті. А в березні мені довелося пережити ще страшніше: смерть єдиної дитини, хлопчика трьох з половиною років. Я довірила його своїм батькам, які жили на півдні, у Фіністерському департаменті, біля Понт-Авена, бо служба в госпіталі забирала весь мій час. І от поки моя мати розмовляла з продавцем, малин побіг до річки. Він був сміливий і упертий хлопчик, як рідко хто з дітей у його віці. Безперечно, він забрався на чийсь човен, пришвартований до якірного ланцюга, бо згодом там знайшли його маленький червоний автомобіль. А потім... Але про те, що сталося потім, ніхто ніколи не дізнається. Бо жодна людина не була присутня при тій драмі. Саме почався приплив. Авен — досить широка річка, і, звичайно, легке дитяче тіло понесло за течією під час відпливу. Так ніколи ми й не знайшли слідів мого маленького хлопчика. Його звали Ян. Жінка замовкла.

В цю мить офіціантка поставила на стіл перед нами дві чашечки, кинула на кожне блюдо по ложечці і, дивлячись не на нас, а кудись убік, оглушливим голосом спитала:

— Може, тістечок, пані?

Я здригнулася з несподіванки й скривилася, осудливо дивлячись на невиховану офіціантку, а скромна маленька жінка показала, як добре вона володіє собою, і я не могла не замилуватися нею в ту хвилину.

— Прошу, принесіть,— так само привітно й чемно відповіла вона.

Потім узяла маленький білий фаянсовий глечик, налила мені по вінця духмяного какао і, розгорнувши паперову обгортку, дістала грудочку цукру.

— Мені тоді здавалося,— вела вона далі,— що я ніколи не втішуся... А потім, серед того лихоліття, мені несподівано всміхнулася доля, і це врятувало мене. То був Ян, другий Ян,— бо я назвала його так на пам'ять про мого любого хлопчика. Це сталося під час нальоту німецької авіації. Я патрулювала тоді з каретою швидкої допомоги південніше від Тура. Ми їхали в нескінченному потоці біженців, коли це нараз я помітила малу дитину в придорожній канаві, поряд з кількома трупами у цивільному. Певно, тих людей було вбито під час недавнього авіанальоту. Поблизу стояв автомобіль,— безперечно, їхній. Очевидно, вони повискакували з машини, рятуючись од бомб і кулеметної стрілянини, як робили, мабуть, уже не раз, їдучи по дорогах Франції, захарашених біженцями. Маля заснуло біля машини, чорне від пороху й сліз, просто перед розчиненими навстіж дверцятами...

В якомусь ящику в машині я розшукала документи і з них дізналася, що то був хлопчик з родини іноземних артистів, які вирушили на гастролі до Нідерландів. Можливо, їм довелося тікати звідти від фашистської навали й шукати притулку у Франції, як і багатьом-багатьом іншим...

Я забрала сироту до себе. Незабаром настало перемир'я. Тепер, уже не працюючи в похідному госпіталі, я могла подбати про хлопчика, як дбала колись про свою рідну дитину. Я назвала його Яном.

Хлопцеві було, певно, років чотири. Поступово він знову навчився усміхатись, бавитися іграшками. Дуже скоро почав розуміти по-французькому,— в такому віці це дається легко,— і невдовзі вже називав мене мамою. Він забув пережитий кошмар і свою першу родину. Мені здавалося, що я теж забула своє горе...

Мені навіть не довелося його усиновляти. Смерть моєї рідної дитини ніколи не була офіційно засвідчена. Адже протягом довгих-довгих тижнів я прокидалася з надією, що мій хлопчик, можливо, не потонув, а його викрали якісь волоцюги і колись я ще знайду його. Звісно, це було безглуздя, але мати в розпачі здатна вірити всьому, що вселяє надію... Отже, до мерії у Страсбурзі, де народився мій маленький Ян, ніколи так і не надійшло повідомлення про його смерть. То був час війни, окупації, коли Францію роздирали всілякі заборони. До того ж нещасний випадок стався у глухому бретонському селі, на другому кінці країни...

Словом, через кілька місяців я без будь-яких труднощів почала скрізь говорити про хлопчика, що це мій власний син. Правду знали тільки мати мого чоловіка, ще жива тоді, та мої батьки. Їх так глибоко вразила звістка про зникнення нашого Яна, що вони ревно оберігали таємницю. Та й добре розуміли, що це чудом послане мені маля стало єдиною моєю втіхою в житті. Війна зруйнувала стільки родинних вогнищ, викинула на вулицю стільки сиріт! Того страшного літа не я одна прихистила знедолену чужу дитину...

Ось як вийшло, що Ян, якого ви, Фанні, добре знаєте, став моїм сином...

Вона взяла свою чашку, ковтнула трошки.

Навколо нас, як завжди в обідню годину, всі столики були поспіль зайняті веселими гомінливими відвідувачами. Та весь цей виставлений напоказ добробут будив у мені відразу. Я пригадала, як ми з Яном сиділи в його скромній кімнатці за простим дерев'яним столом: каву тоді він налив в алюмінієвий кухоль для себе і в дорогу порцелянову чашечку — для мене. Я вбачала в цьому витонченість зубожілого справжнього аристократа, — вона так подобалася мені у Капітана й Гійома, її я знайшла і у Яна. З легким почуттям гордості й задоволення я уявляла собі трохи дикувату Янову постать на тлі цього метушливого натовпу завсідників дорогої кондитерської. Потім, ніби прокинувшись од своїх спогадів і повертаючись до іншої дійсності, до років війни та злигоднів, я знову побачила перед собою маленьку жінку зі страдницьким обличчям, почувла її тихий голос: вона розповідала про Яна.

— Колись, Фанні, ви самі станете матір'ю, — говорила вона, зазираючи в глибину моїх очей, ніби хотіла заволодіти всією моєю увагою. — Напевно, матимете маленького хлопчика, сина чотирьох років. Можливо, він буде білявий і гарний, — адже про це мріють усі матері. Можливо, він буде безмежно ласкавий, ніжний і водночас гнівливий, гарячий. І якщо, через багато років — о, я не бажаю вам цього! — у вас віднімуть усю ту ніжність, до якої ви звикли, і це завдасть вам великих страждань, як ця дитина завдає страждань і болю мені, — тоді, я певна, ви пригадаєте матір Яна і зрозумієте її...

Вона дивилася кудись удалину, крізь шибку вікна, — мабуть, давні спогади й досі поставали перед нею, невідступно переслідували її.

— Він був тоді зовсім маленький: п'ять років. Ні, навіть п'яти ще не минуло! Обнімав мене своїми рученятами міцно-міцно, наче хотів задушити, і вигукував: «Мамусенько моя гарнесенька, мила, ти друг мого серця!» Він дуже любив слухати казки. Але спершу завжди питав: «Це буде казка не про злого вовка, скажи?» І я розповідала йому про коника, який пішов на ярмарок, щоб побачити, як там крутяться й перевертаються дерев'яні іграшкові коненята, або про хитру лисичку-сестричку, яка ніколи не поспішала...

Бувало, у нього траплялися приступи нестримного гніву, просто так, без причини.

Якось за столом він раптом так розлютився, що потягнув на себе скатертину, звалив на підлогу всі тарілки й пляшки, і весь посуд розбився вдрузки. Довелося замкнути його в коморі на горищі. Коли він знемігся від крику і ми знову помирилися, він не хотів бачити мене сумною й зажуреною: «Усміхнися, мамо, ну прошу, усміхнися!» Він наказував так владно, і сам так мило усміхався усім своїм ніжним гарненьким личком, що я мусила йому коритися...

У нього була маленька тачка, і він часто возив її по всьому садку, збираючи груші. В ті дні, коли приходив садівник, Ян майже не відходив од нього. Стромляв у землю різні сухі палички і вірив, що вони пустять паростки, садив каштани чи настурції. А коли я просила його кудись піти зо мною, він поважно відказував: «Я не можу, в мене дуже багато лоботи!..» Він так і казав: «лоботи»...

А одного разу...

Поринувши в свої любі спогади, жінка, здавалося, зовсім забула про мене. І мені не треба було ховати від неї хвилювання, що проти моєї волі пойняло моє серце. Так от яким він був, Ян. Маленьке хлоп'я, ніжне й уперте, чие дитинство минало в товаристві старого садівника й вічно сумної, меланхолійної матері. І це Ян, а я думала, що знаю його, що він цілком належить нам! А він прийшов до нас, у Сонячні Дзигарі, уже виліплений, сформований своїм попереднім життям, про яке ми нічого не знали, бо він не вважав за потрібне про нього говорити.

Його минуле було таємницею, яка належала тільки йому і цій жінці, таємницею, зітканою п'ятнадцятьма роками спільного життя. І я відчула, що не можу вже вважати Яна ніби членом нашої сім'ї й затримувати його біля нас. Він раптом знову став чужою, сторонньою людиною, щоправда, дуже дорогою для нас. Він прийшов, щоб віднайти свої законні права і знову піти від нас. І я намагалася перед тим, як його заберуть у нас, принаймні запам'ятати ще кілька подробиць із його життя.

— А потім, — вела жінка далі, — він пішов до школи. Мені довелося продати млина, що лишився мені по смерті чоловіка, і купити книгарню в Бове, я держу її й досі. Ян повертався зі школи додому раніше од мене, бо

я ніколи не зачиняю крамниці до сьомої години. І майже завжди я знаходила вдома накритий стіл, підігрітий обід,— хлопчик ждав мене, готуючи уроки. Поки ми їли, він розказував усе, про що дізнався з підручників і книжок. Я захоплювалась його розумом і кмітливістю. Поступово він виростав, і я вже не наказувала йому, а сама, траплялося, просила у нього поради. Він став моєю силою й гордістю. Здійснювалося все, про що я мріяла, чого сподівалася від своєї дитини! Він був такий серйозний, прямодушний. І водночас такий добрий, уважний — аж до того дня, коли... Голос її на мить урвався.

— Через кілька місяців після того, як він закінчив колеж і склав іспити на бакалавра, я тяжко захворіла на запалення легенів. Цілий тиждень мені було дуже погано, і я вже не сподівалася вичуняти. Ян доглядав мене зі зворушливою відданістю. Одної ночі я наче розум втратила, собі на лихо. Не хотіла, не могла вмерти, не признавшись йому, що я не рідна мати... Єдине, що я тоді приховала,— це смерть його батьків. Я просто сказала, що вони десь безслідно зникли... В ту хвилину він нічим не зрадив своїх почуттів. Так само старанно доглядав мене, аж поки я одужала.

Жінка замовкла на мить, важко дихаючи, потім затулила обличчя руками, ніби хотіла захистити себе від якогось насланя, і знову тихо заговорила:

— Одного вечора він довго не вертався. Я прислухалася до кожного звуку, до кожного кроку на тихій безлюдній вулиці. «Коли б тільки з ним нічого не сталося!» — думала я. Скільки разів, бувало, і раніше, як усі матері, я повторювала ці слова, чекаючи на ту щасливу мить, коли він стане на порозі кімнати, юний, з блискучими очима й розпашілими на нічному морозі щоками. «Добривечір, мамо,— казав він, обнімаючи мене.— А ти все краєш своє серце, хвилюючись за мене, га? Зрозумій: я ж уже не малий хлопчик!..»

А того вечора все було зовсім по-іншому. З ним нічого не скоїлося лихого, ні. Та коли він повернувся, то зовсім не став ніжно піддражнювати мене, як робив завжди. Обличчя його віщувало грозу, коли він заявив мені, що найнявся на роботу шофером ваговоза до пана Марудо, хазяїна мукомельні в департаменті Па-де-Кале.

Не вірячи, що він каже це серйозно, я дивилася на нього й мовчала. Але його похмурий погляд, міцно стиснуті губи збудили тривогу в моїй душі. Ще ніколи я не бачила його таким. І нараз я зрозуміла, що всі мої слова, всі мої сльози, благання не зарадять лихові: Янове рішення було непохитне. Тієї сумної ночі, признавшись йому в усьому, я знищила, перекреслила п'ятнадцять років щастя, довіри і взаємної ніжності...

Справді, ніщо не могло затримати його. І хоч Ян, од'їжджаючи, обіцяв, що повернеться й писатиме звідти, скоро він зовсім перестав писати. Після коротенького листа, в якому він повідомляв про своє прибуття до Аллангема, я більше нічого не знала про нього... Ах! Фанні, я боялася часом, що збожеволію! Коли б ви знали, якою пустокою здавався мені наш дім! Я ніяк не могла звикнути, що Яна немає,— то було для мене як смерть. Це було ще гірше, ніж першого разу, коли потонув мій хлопчик. Той принаймні залишив мені свою любов, своє серце. А цей, другий мій хлопчик,— він не любив мене більше, він пішов, холодний, байдужий, забувши все: своє дитинство, свою юність, любов матері,— і цього я не могла знести...

Я вирішила написати йому. Безперечно, цим я могла тільки роздратувати його. Але що я мала робити? То була єдина моя радість, ті листи,— вони ще давали мені віру в нашу близькість. Зрештою я надумала поїхати й побачитися з ним. Це було того дня, коли я йшла назирці за вами чотирма в лісі, напередодні Різдва. Я зразу помітила вас, Фанні, і в ту ж хвилину мені здалося, що ви могли б якось допомогти мені...

А другого дня я мала розмову з Яном у його кімнаті, на мукомельні. Я сказала йому, що його батьки померли ще в сороковому році, обоє,— і батько, й мати. Я сподівалася, що, втративши всяку надію розшукати їх, він повернеться до мене... Та він не повернувся. Я знаю — чому. Ян утратив у мене віру... Невже це можливо, що п'ятнадцять років любові і повного самозречення не залишили й сліду в серці хлопця, що тільки кровна спорідненість може зародити справжню любов і ніжність поміж сином та матір'ю?..

Вона простягнула руку і, вся тремтячи, поклала її на мою долоню:

— Чи розумієте ви мене, Фанні? Скажіть, чи розумієте ви мене хоч трошки?

Я тільки мовчки кивнула головою, неспроможна вимовити й слово, збентежена і розгублена.

Вже кілька хвилин офіціантка нерішуче крутилася біля нас, не зважаючи перервати нашу схвильовану розмову. Кав'ярня вже спорожніла. Як тільки жінка замовкла, офіціантка підійшла до нас:

— Перепрошую, пані, кондитерська починається... Я глянула на годинник: була вже сьома.

Моя супутниця підвелася й розплатилась. Ми вийшли в ніч, на темну вулицю. Крижаний вітер враз накинувся на нас, я задихнулася на мить, відчуваючи, як холод входить у мене, ніби хвиля, вихлюпнута на піщаний берег.

Немов боячись, що вона більш ніколи не зустрине мене, і вбачаючи в мені свій порятунок, жінка в чорному тримала мене за руки і при тьмяному жовтому світлі вуличного ліхтаря пильно дивилася мені в очі.

— Тільки ви можете допомогти мені,— казала вона.— Я певна, що ви маєте вплив на Яна. Більший, ніж ваш брат. Більший, аніж та друга дівчина, чужоземка, її,— пробурмотіла жінка з якоюсь раптовою злістю в голосі,— я чомусь боюсь... Але ви, Фанні, добра, і Ян вас дуже любить, я знаю. Ви для нього як сестра...

Повз нас проходили люди, чоловіки й жінки, поспішаючи до своїх домівок. Час від часу порив вітру шпурляв нам в обличчя краплини дощу. Справжня злива ніяк не наважувалася припустити. То були ніби сльози цієї жінки,— видно, вона насилу стримує їх і от-от може заплакати...

— Якщо його батьки померли, то, виходить, це заради вас він лишається тут! — раптом простогнала вона.— Але ви не маєте права затримувати його!

— Пані...

— Пробачте,— зітхнула жінка, відпускаючи мої руки.— Згодом ви зрозумієте. Мати може піти на що завгодно, принижуватися, ставати навколішки заради своєї дитини. Вона не має власного самолюбства. Скажіть же, що ви зробите щось для мене!

— Обіцяю зробити все, що в моїх силах,— пробелькотіла я, затинаючись.

Нараз мені страшенно захотілося швидше поїхати звідси. Обома руками я міцно вчепилася за кермо велосипеда. Жінка помітила мій рух.

— Пробачте, що я так затримала вас,— мовила вона майже смиренно.— До побачення!..

Вона мерзлякувато загорнула поли свого пальта й тихо рушила від мене, похиливши голову, незважаючи на дощ і вітер, і мені здавалося, що буря дедалі дужче озлоблюється, лютує проти неї...

Зоставшись одна-однісінька на безлюдній вулиці, я скочила на велосипед і щосили налягла на педалі, поспішаючи якнайшвидше виїхати з Булоні. Не хотіла більше ні про що думати, не силкувалася щось зрозуміти. Здавалося, в той час я зовсім забула про бідолашного хлопця з Нарвіка. І тільки через півгодини спогад про нього — болісно, навалюно — знову наринув на мене, коли мене зненацька випередив, завиваючи і гуркочучи бляхою, важкий ваговоз. Якусь мить я палко бажала, щоб це був Ян, щоб він спинився, узяв мене в кабінку і усміхнувся мені своїми добрими, з бісиками в глибині очима... Та це був не Ян.

І знову я була сама на дорозі, серед нічної темряви й негоди. Я усвідомлювала тільки одне: маленький хлопчик із Нарвіка, хлоп'я, підібране «Сіріусом» біля узбережжя Норвегії, ніяк не може бути тим хлопчиком, якого в той самий час підбрала десь у канаві біля Турена жінка в чорному.

Усе змішалось й переплуталось в пекельному клубкові...

Спочатку я вирішила не казати нікому й слова про свою зустріч із жінкою в чорному. Усе, про що я дізналася від неї, так суперечило розповіді мого дідуся, що після тієї несподіваної зустрічі я надумалася приховати все насамперед від Капітана.

Але Гійом, звісно, цілком, заслуговував на мою довіру. Проте я мимоволі зволікала з розмовою, бо ніяк не могла застати брата самого. Мої заняття в колежі і та щира приязнь, яка об'єднувала нас чотирьох у Сонячних Дзигарях, ніби змовилися перешкодити моїй розмові з братом наодинці. Аж у четвер увечері мені, нарешті, пощастило.

Побажавши Інгвільд на добраніч, я пішла до своєї кімнати і, не роздягаючись, сіла на канапу, чуйно прислухаючись до кожного шереху з сусідньої кімнати. Коли мені здалося, що Інгвільд уже заснула, я навшпиньках вийшла і подалася до Гійомової майстерні. Брат саме мучився, реставруючи якусь старовинну шафу.

— Нарешті ми самі! — зітхнувши, мовила я.— Ось уже три дні я ніяк не можу спіймати тебе наодинці, а мені конче треба поговорити з тобою!.. Гійоме, вгадай, хто підстерігав мене в цей понеділок у Булоні, на розі вулиці Ламп і Національ?

— Гм! — здивовано гмикнув він.— Ти не з тих дівчат, котрі дозволяють хлопцям чекати на них біля входу до колежу! Отже, відповідь тільки одна: то був Ян.

— Ні,— відповіла я.— Ні, то був не Ян. То була... його мати.

— Жінка в чорному?

— Авжеж, вона хотіла поговорити зо мною про Яна. І, слово честі, то була досить-таки важка розмова.

— Важка?.. Для тебе? Чи для неї?

Я промовчала, не знаючи, що відповісти. Гійом мовчки стругав дощечку.

— Фан,— озвався він,— завжди треба намагатися бути справедливим і добрим. Бачиш, я довго думав про все це. У Яна є якась таємниця, котра мучить його, і ми, його друзі, повинні допомогти йому розгадати цю таємницю. Але тут не можна не зважати й на інших людей, причетних до цієї історії. Я хочу сказати: якщо ми за Яна, то це не означає, що ми повинні бути проти жінки в чорному. Лист, знайдений Інгвільд у Яновій кімнаті, розмова, яку ми з тобою підслухали на горищі,— хоч це, признайся, був і не дуже делікатний вчинок! — так само, як і багато інших дрібних фактів свідчать, що стосунки між Яном та його названою матір'ю досить напружені, і ця напруженість дедалі посилюється. Але чия там правда? Про це дуже важко судити... Ми багато чого не знаємо. Ян почуває себе знедоленим, безпритульним, неспокійним,— це більш ніж очевидно. А хіба ця жінка не почуває себе такою ж нещасною?

Я мовчки схилила голову на знак згоди. І раптом у моїй уяві постала сумна худенька постать нещасної жінки. Я знову мовби наяву побачила, як у той похмурий непогожий вечір вона пішла від мене, така самотня й прибита горем.

— Не подумай, що я дорікаю тобі,— додав брат, помітивши моє збентежене мовчання.— В душі, я добре знаю, ти й сама відчуваєш це...

І він знову заходився стругати свою дощечку.

Якусь мить я дивилася, як у каміні спалахують, мов феєрверк, тонкі закручені стружки, і милувалася Гійомовою майстерною роботою. Яка точність рухів і водночас яка сила!.. Гаряча хвиля ніжності до брата враз піднялася з глибини мого серця. Його розважливості й мудрості я могла довірити все на світі.

— Ну, то й що? — знову озвався він.— Чому та жінка хотіла побачитися з тобою?

— Хоче, щоб ми віддали їй сина,— так вона мені сказала. Щоб нічим не затримували його серед нас. Ох! Гійоме, після цієї розмови я часто запитую себе, як могли ми вигадати, що Ян і є отой маленький хлопчик із Нарвіка?

Гійом з несподіванки упустив на підлогу дощечку.

— Он воно що! Виходить, ми всі троє опинилися в глухому куті.

Він почав ходити туди й сюди по майстерні і ходив так досить довго. Потім зупинився перед масивним кам'яним стояком посеред майстерні і заговорив тихо, задумливо:

— А може, треба було б розповісти про все Інгвільд? Можливо, у ній озветься голос крові. Якщо вона справді Янова сестра...

— Сестра, сестра... Чи не надто ти поспішаєш з висновками? Вона його сестра, якщо тільки Ян — справді отой хлопчик із Нарвіка. Але ж він...

І я тут-таки, не довго думаючи, переповіла йому все, в чому призналася мені в кондитерській жінка в чорному.

Коли я закінчила, Гійом знову взявся до своєї роботи. Пальці його спритно вирізали дерев'яні стержні, але я добре, знала, що він дуже уважно слухав і обдумував мою розповідь.

Перш ніж заговорити, він помовчав кілька хвилин, весь поринувши, як здавалося на перший погляд, у свою працю.

— Послухай, Фан,— озвався він нарешті.— Мені треба перевірити все, що ти мені щойно розказала. Роботи цього вечора мені лишилося ще на добрих дві години. Я все обміркую, а завтра ми з тобою поговоримо, гаразд?

Потім, очевидно побоюючись, щоб я не піддалася раптовому жіночому поривові й не наговорила десь зайвого, він додав:

— Тільки Капітанові про це — ні словечка!

— Чому, Гійоме? Це ж він надумав запросити Інгвільд до Франції? Певно, мав причини вважати, що вона — Янова сестра. Отже...

Обличчя Гійомові спохмурніло.

— Звісно, звісно,— якимось нехотя погодився він.— Але ж не слід забувати про його вік, про докори сумління, що не дають йому спокою, коли він думає про того малого хлопця з Нарвіка... Після твоєї зустрічі з цією жінкою, мені здається, усе треба заново обміркувати, обговорити. Ні, Фан, зараз не кажи йому нічого. Ми з тобою досить дорослі, щоб узяти на себе — на деякий час — продовження цієї битви й пошуків, як ти гадаєш?

Я мовчки кивнула головою й рушила до дверей майстерні. Тоді Гійом поклав на верстат свій інструмент, струсив тирсу з рукава светра й підійшов до мене.

— Ти не дуже побивайся, мала,— лагідно мовив.— І постарайся заснути.

Але тої ночі нам не судилося заснути.

Тільки-но я прочинила двері майстерні, як в лице мені знадвору війнуло крижане повітря. Я одразу відчула: щось скоїлося. Двері, що вели з кухні на подвір'я, були розчинені навстіж і грюкали під поривами вітру. Я добре пам'ятала, що старанно зачинила їх. Отже, хтось, ховаючись у кухні, підслухував нас, а тепер утік.

— Гійоме! — стиха гукнула я.

Він побачив одчинені двері, глянув на мене.

— Безперечно, це була Інгвільд! — мить подумавши, буркнув він.— Хто ж іще...

Я дивилася на брата, зовсім приголомшена.

— Ходімо! — сказав Гійом, тягнучи мене до чорного отвору дверей.

Перед кімнатою Інгвільд ми спинилися, прислухались. Ні звуку. Може, вона спить?

— Піди подивися,— прошепотів Гійом.— Тільки тихенько.

Та за мить ми вже ввімкнули електрику: Інгвільд у кімнаті не було, і її недбало кинута нічна піжама валялася на підлозі.

Я відчула страх,— такий страх почуває дитина, вчинивши непоправну шкоду.

Ми швиденько піднялися в кухню. Гійом узяв великий електричний ліхтарик, і ми обійшли весь садок, освітлюючи кожен куточок. Потім спустилися аж до річки, що тихо котила свої води.

— Інгвільд!.. Агов! Інгвільд, де ти? — півголосом гукали. Та ми вже знали, що вона не відгукнеться. Невже ж ми боялися глянути правді в очі?

— Вона подалася до Яна, ця божевільна! — скипів Гійом.— Що ж, треба її догнати, поки вона туди не добігла.

— О Гійоме! — мало не плачучи, вигукнула я.—

Що ж буде, коли вона розкаже Янові? А вона неодмінно все йому розповість!

— Візьми себе в руки,— мовив Гійом як людина, готова зустріти небезпеку віч-на-віч.— Не дурій, Фан. Що буде, те й буде. Ми не вчинили нічого поганого. Все одно Інгвільд колись дізналася б, що у неї, можливо, є брат. То спробуймо хоч пом'якшити те, що має статися.

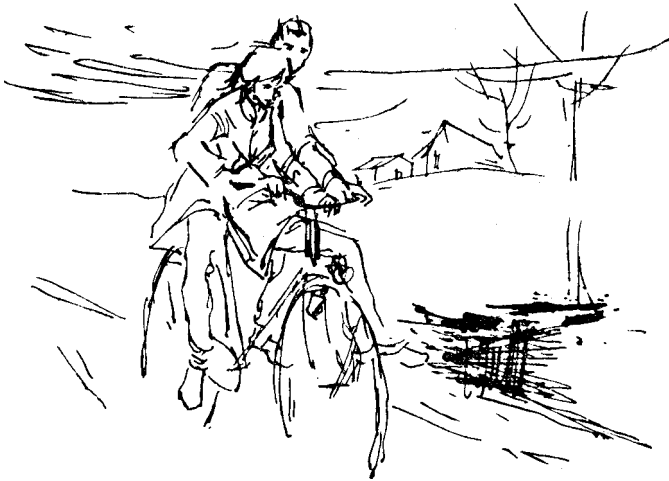
— Але ж мій велосипед з позавчорашнього дня несправний, ти ж добре знаєш,— зауважила я, побачивши, що Гійом рушив до сараю.

— Нічого, сядеш на раму. Ти ж їздила так зо мною.

Справді, він мав слухність. То була наша давня звичка. Я одразу зручно вмостилася на рамі велосипеда: ліва нога звисає трохи нижче ніж права, руки тримаються за кермо посередині, корпус ледь повернуто вбік.

Скільки разів ми прогулювалися так з Гійомом по сільських дорогах ще в ті часи, коли одного велосипеда нам цілком вистачало на двох!..

Поволі, важко Гійом виїхав з двору. Я тримала в руці електричний ліхтарик. Крутячи педалі. Гійом щоразу коліном підштовхував його, і ліхтарик стукав об кермо.

Я глянула на свій ручний годинник.

— Чверть на дванадцяту. Інгвільд вийшла хвилин на двадцять раніше за нас, але ж вона йде пішки.

Більше ми ні про що не говорили. Чути було тільки, як постукує об кермо ліхтарик.

Я напружено вдивлялася в нічну темряву: фара велосипеда прорізала її, кидаючи перед нас яскравий сніп світла.

— Хай йому біс! Холодно стає! — бурчав Гійом крізь зуби. — Певно, мороз буде! Фан, ти не застудишся?

— Не турбуйся, — байдуже кинула я.

Справді, почало приморожувати. На небі, безхмарному, холодному і ясному, як величезна брила криги, густо висипали зорі... Коли Гійом відхилився до узбіччя, я помічала блискучі колії на дорозі й суху траву, що рипіла під колесами. Камінець вилетів з-під колеса, покотився в канаву, і сухий, ясний звук його довго відлунював у чистому зимовому повітрі.

Ставало дедалі холодніше. Але ми не думали про це. Були речі значно важливіші, і про них ми мали поміркувати. І все-таки... Все-таки за інших обставин я, либонь, відчувала б насолоду від такої довгої прогулянки вночі удвох із Гійомом.

Гійом щосили натискав на педалі, і мені доводилося нахилитись уперед, щоб не заважати йому, бо його підборіддя часом торкалося моєї потилиці. Від його прискороеного дихання інколи розвівалося волосся, і тоді він, махаючи головою, скидав його з себе. Час від часу брат глибоко втягував повітря, щоб звести дух.

Я чула Гійомів подих над собою, і раптом мене залила гаряча хвиля ніжності до нього. Завжди так було й буде: трапляються хвилини, хоч можливо й рідко, у дружбі між братом і сестрою, коли молодша, «маленька» сестра, — навіть, якщо їй минає п'ятнадцять років, — відчуває до свого великого, солідного старшого брата якусь ніби материнську любов. І саме в той час, коли він щосили налягав на педалі, я зненацька відчула, що Гійом зараз такий близький мені, як ніколи, — мабуть, такою близькою і рідною може бути тільки власна дитина. Я не була певна, що й він відчуває щось подібне, але, видно, він теж задумався про щось, бо здригнувся, ніби раптово прокинувся від сну, коли я зненацька закричала:

— Спинись, Гійоме! Бачиш: он там, ліворуч, проти схилу!

Гійом тихо загальмував, я стрибнула на землю, і вся моя тривога враз повернулася до мене. Ну, що ми можемо їй сказати?

Але Гійом уже питав її:

— Що ти робиш, Інгвільд?

Я здивувалася з його тону, різкого, вимогливого, майже грубого. Можна було б сказати, що він пережив великий страх і тепер, позбувшись його, нараз вибухнув гнівом.

— Що ти тут робиш? — повторив він. Що це за манера — чкурнути з дому серед гупої ночі, нікого не попередивши?

Кілька секунд дівчина стояла розгублена, приголомшена нашою появою, а потім сама спалахнула й вигукнула обурено:

— А ви? Що ви тут робите? Може, мене не стосується те, про що ви допіру говорили в майстерні? Ну що ж, а те, що роблю зараз я, тим більше не стосується вас! Це не ваше діло!

— Інгвільд, — уже лагідніше мовив Гійом, — тобі треба вернутися додому.

Так он у чім річ, тепер я зрозуміла: Гійом просто боявся за неї. Двадцять років життєвого досвіду й мудрості покладали на нього відповідальність за цю маленьку чужоземку, полишену під опіку Сонячних Дзигарів, його Сонячних Дзигарів, і він боявся, всю дорогу боявся, що не зможе зарадити лихові, яке могло спіткати Інгвільд з його вини. І знову — вже в котрий раз! — я захоплювалася братом: як він умів приховати свою тривогу, щоб заспокоїти й підбадьорити мене!

— А ви вважали мене за таку дурненьку? — гнівно вигукувала Інгвільд. — Ви думали, я нічого не помічаю, відколи ви почали робити таємниці між собою!

— Інгвільд, запевняю тебе, нам треба вернутися додому, — знову повторив брат, і голос його на цей раз став ще лагідніший.

Гійом поклав руку їй на плече.

Але дівчина відштовхнула його і рушила вперед по дорозі.

— Ні, я не вернусь! Я втекла з дому, щоб спитати у Яна всю правду... О, він, я певна, зрозуміє мене! — з болем вихопилось у неї.

Брат не наполягав більше. Певно, не знав, що їй відповісти. І ми з Гійомом теж рушили вперед поряд із нею, простуючи до мукомельні, бо що нам лишалося діяти? Якщо ми будемо біля неї, то, можливо, хоч не дамо Інгвільд наробити дурниць і зчинити переполох.

Вона прискорила ходу, на кілька кроків випередивши нас, і тепер ішла попереду, видно, сподіваючись, що ми зрештою відстанемо. Але ми не відставали.

— Чого ви йдете за мною? — не витримала вона.

— Інгвільд, не треба йти зараз до Яна, — мовив Гійом примирливо.

Що дужче нервувалася й гнівалася Інгвільд, то спокійнішим, здавалося мені, і врівноваженішим ставав Гійом. Він говорив ніби з малою упертою дитиною.

— Ні, ти не повинна туди йти, повір мені, — переконував він. — Ян, можливо, ні про що не здогадується. Адже ми й самі ще нічого не знаємо напевно!

— Ну що ж, коли він ні про що не догадується, я сама скажу йому все!

Я затремтіла з обурення. Але Гійом, котрий стояв поряд зо мною, і оком не моргнув.

— Послухай-но, Інгвільд, — повільно, з притиском сказав він, ніби бажаючи, щоб кожне його слово якнайглибше дійшло до її свідомості. — Послухай, Інгвільд, якщо ти скажеш Янові про все, ти цим самим заподієш йому зло. *Чуєш, ми не хочемо, щоб ти йшла зараз до Яна, бо цим ти заподієш йому зло.*

На якусь мить запала мовчанка. Потім Гійом додав:

— І, знаєш, можливо, ти й правду кажеш: останнім часом ми багато чого приховували від тебе. Але ж ми чинили так з цих самих міркувань: ми боялися завдати тобі прикрощів і горя.

Він провадив далі, притишивши голос і ніби просячи у неї прощення:

— Та, на жаль, це сталося! Зло таки вчинилося. Інгвільд так само мовчки, не відповідаючи, йшла вперед і, безперечно, роздумувала над Гійомовими словами, бо за якусь мить вона промовила:

— А чого б це я заподіяла йому зло, якби розповіла, що я його сестра? Бо я саме це зрозуміла з вашої розмови. Це ж саме про таку фантастичну новину ви щойно говорили між собою?

Вона вимогливо повернула голову до Гійома.

— Так, — підтвердив він. — Але ж...

— То невже це так страшно для нього — дізнатися, що я його сестра? І що він — норвежець? І що несподівано знайшлися його батьки, родина, домівка?.. Скажи, невже це так страшно?

— Ні, Інґвільд,— терпляче пояснив Гійом.— Це було б просто чудово, але ж, зрозумій: *ми ще зовсім не певні в цьому.*

Проте дівчина уперто верталася до тієї самої думки:

— Єф Нільсен, хто це такий — Єф Нільсен? Дома я ніколи не чула цього імені. Але ж Нільсен — це моє прізвище. Я — Інґвільд Нільсен. І якщо він справді був, Єф, чому ж тато з мамою ніколи не говорили про нього, чому? Чого вони вважали, що він зник безслідно? Як він опинився у Франції? Чого став зватися Яном?..

Інґвільд говорила й говорила, ідучи вперед, аж поки за поворотом, метрів за двісті чи триста, не забовваніла будівля мукомельні — вона виринула серед голого поля, ніби величезний привид на тлі зоряного неба.

Гійом, так само, як і я, побачив її, але ми не зважувалися зупинити Інґвільд. Тривожно думали в ту мить про Яна, який, певно, зараз мирно спав у своїй кімнаті, а ми йшли до нього, щоб порушити його спокій.

Гійом простягнув уперед руку, показав пальцем на важкі кам'яні мури.

— Послухай, Інґвільд, спинися... Досить уже на сьогоднішній вечір плутанини. Не треба заварювати цю кашу ще крутіше. Не треба завдавати лиха ще й Янові, якщо вже так вийшло з тобою.

— Ах, я не знаю, нічого не знаю,— простогнала дівчина, і видно було, що вона вже не має сил опиратися.— Але дайте мені хоч підійти туди, до тих стін... Я хочу знати, що він поруч, близько. Може, відчую серцем, чи він брат мені...

В ту мить для неї існував тільки Ян, про нього одного вона думала...

Ми підійшли до мукомельні. Її кам'яні мури здіймалися вгору перед нами, і тінь від них, здавалося, лягала на нас важким тягарем. Масивна, двійчаста дерев'яна брама під кам'яним прольотом, заокруглена вгорі, була замкнена. Проте Інґвільд тої ночі, здавалося, бачила в темряві, як кішка. Вона рішуче попрямувала до маленької хвіртки, майже невидимої поночі біля широкої брами, підняла клямку, штовхнула, і хвіртка відчинилася. Слідом за Інґвільд увійшли і ми на подвір'я мукомельні.

З першого ж погляду вона впізнала колишній борошняний склад, який був поряд, ліворуч од нас,— саме там ми знайшли тоді притулок хлопчиськові, що провалився на ковзанці, там Інґвільд помітила потім отой таємничий лист від жінки в чорному...

Зимова ніч огортала все навколо байдужістю й холодом. Єдине вікно Янної кімнати, здавалося, дивиться на нас похмурим і допитливим оком.

Інґвільд ступила крок до дверей, за ними, як ми знали, були сходи, що вели до складу й горища, до Янної кімнатки.

Гійом хотів затримати її. Та Інґвільд уже й сама спинилася, притулилась до стіни. Здавалося, вона напружено обмірковує, що діяти далі.

— Ви кажете, Ян не знає, що він мій брат. А чого ж тоді він зупинив мене того першого вечора, перегородивши дорогу своєю автомашиною? Чого так схвильовано дивився на мене?.. А взимку, у грудні, коли я вперше почула, як він грав на роялі у Сонячних Дзигарях?.. Він підійшов до мене й промовив: «Якщо я знову колись покличу вас серед глупої ночі, чи ви озветесь до мене?» Так, так, я точно пам'ятаю ці слова, вони завжди пригадуються мені. І, ще не знаючи його, я відповіла: «Так, я неодмінно прибіжу». Я обіцяла йому. Вже тоді я чомусь мусила коритися йому, сама не знаю, чому...

Інґвільд говорила повільно, затинаючись,— вона ніби розпачливо намагалася розібратися в цій хвили спогадів, що затопила її.

Потім глянула на мене.

— А той святвечір, ти пам'ятаєш, Фанні? Коли Ян став на порозі Сонячних Дзигарів, такий нещасний, схвильований, мовби з ним щойно скоїлася якась катастрофа... а як потім він утік од нас? Я дала йому ту обіцянку, тому й побігла слідом, ніби могла його врятувати... Сподівалася, що він повернеться, поки ви були у церкві, повернеться і пояснить усе, про що ви не хотіли мені говорити. Але він не прийшов. О! Коли б ти знала, Фанні, яка нещасна я була в той вечір. Я почувала себе такою ж покинутою й безпорадною, як і Ян.

Вона замовкла і, раптом одірвавшись від стіни, глянула на вікно Янової кімнатки. Тьмянний промінь місяця осяяв її обличчя, і я побачила в її сумному погляді стільки невимовної любові, ніжності, благання! Ми боялися, що вона от-от закричить, заплаче.

— Інґвільд! — розгублено почав просити Гійом.— Інґвільд, не треба!

Дівчина здригнулась і з гіркою усмішкою промовила:

— О! Не турбуйся! Я розумію.

І поволі рушила до маленької хвіртки, якою ми щойно ввійшли на подвір'я. Ми подалися за нею.

Коли до хвіртки лишилося кілька кроків, Інґвільд обернулась, і ми прочитали на її обличчі страшне збентеження, надію і розпач водночас.

Те, що сталося зразу по тому, назавжди закарбувалося в моїй пам'яті.

Інґвільд на мить мовби завагалася, куди йти, як заблукана дитина. Потім, припавши до Гійомового плеча, гірко-гірко заридала.

— Це правда, скажіть мені, це правда, що в мене є брат?.. О! Ви не можете зрозуміти, що це означає! Коли Фанні тихенько вийшла із своєї кімнати і я крадькома пішла в кухню, то сподівалася почути все, тільки не те, що він мій брат! «Інґвільд, можливо, сестра Янові!..» Як тільки я почула ці слова, мене поїняла шалена, несамовита радість, надія, я думала тільки про одне: аби це була правда! А тепер ви своїми сумнівами, доказами, своєю розсудливістю хочете зруйнувати все.

Вона ридала, схлипуючи, шморгаючи носом, як мале дитя. Мені здавалося, що її ридання відлунує в глибокій нічній тиші, мов удари грому. Не може бути, щоб там, нагорі, Ян не почув їх!

Гійом, втративши від цього несподіваного вибуху горя всю свою розважливість і мудрість, стояв мов укопаний. Вигляд у нього був страшенно розгублений. Потім він поклав руку на голову Інґвільд і почав ніжно гладити її волосся, нічого не кажучи, а вона, затинаючись і тремтячи всім тілом, говорила:

— Фанні, у тебе є брат! Вас двоє. Вас завжди буде двоє, завжди! Ви не знаєте, що це таке — бути одначкою. Мені й на думку не спадало, що я теж могла б мати брата! І що це міг бути Ян... Ви тільки уявіть собі! Мати такого брата, як Ян!

— Я щиро вірю, що Ян — твій брат,— поволі мовила я. Здалося, Гійом чудом передав мені свій спокійний тихий голос — так він говорив з Інґвільд, коли ми наздогнали її на дорозі.— А тепер ходімо з нами, Інґвільд. Ми розкажемо тобі історію маленького хлопчика із Нарвіка, хлопчика, яким, можливо, знову став би Ян у твоїй прекрасній Норвегії...

Я взяла Інґвільд за руку, витерла своїм носовичком залите слізьми обличчя і не поспішаючи повела її до виходу з мукомельні, на дорогу.

Гійом мовчки йшов за нами.

Розділ шостий

Я СКАЗАЛА, ЩО З ЯНОВОЮ ТАЄМНИЦЕЮ ТРЕБА БУТИ ДЕЛІКАТНИМИ Й ТЕРПЛЯЧИМИ

Уранці другого дня, в п'ятницю, треба було знову їхати до колежу. Знову — довга дорога на велосипеді, удосвіта, по скрипучому морозу; дахи Булоні, що зненацька виринали на повороті, на обрії — вершини гірського пасма Мон-Ламбер. А вдалині — море, тьмяно-сіре, з кам'янистим скелястим берегом, таке схоже на арктичне суворе море. Знову — штовханина перед вхідними дверима колежу, різноколірні рукавички й каптури дівчат-гімназисток. «Добридень», — чується раз у раз, і привітання це звучить уривчасто, майже суворо, воно неначе затверділо на морозі. Потім — на зміну метушні й галасливій штовханині — мертва тиша у класі...

Звичайна п'ятниця, ранок, як і сотні інших ранків у колежі імені Анжелъє в Булоні...

Як звичайно, змінюються один за одним уроки: французька мова, природознавство, історія. Годинник незворушно-байдуже відлічує час. Я слухаю монотонні пояснення вчителів, спокійні й неквапливі — раніше мені завжди здавалося, що вони такі мудрі, цікаві. Але цього ранку вперше щось у мені протестує, повстає проти цієї звичної одноманітності.

Інгвільд сидить на своєму місці, поруч зі мною, так близько, що її лікоть торкається моєї лівої руки, і я часом навіть відчуваю, як легенько тремтять від напруження її пальці, коли вона пише. Та цього ранку її рука якась дерев'яна, і сама Інгвільд зовсім байдужа до класних справ. Інгвільд усім своїм еством, думками, тілом і душею зараз далеко звідси, я розумію це. Коли я насмілилася скося, крадькома позирнути на неї, серце моє стислося: на її обличчі був зовсім новий, такий незвичний для неї вираз страждання й болю. Це збудило в мені спогад про нашу вчорашню нічну пригоду, про всі ті викриття й нашу вимушену далеку прогулянку, що привела нас трьох аж під вікно Янкової кімнати.

...Повернувшись до Сонячних Дзигарів, я довго не могла заснути і тому зовсім не виспалася. Так само й Інгвільд. Уранці, коли ми нашвидку давилися гарячою кавою, боячись запізнитися в колеж, до кухні зайшов Капітан. Він ще нічого не знав про нічні події, але, видно, прочитав щось на наших обличчях, бо спитав:

— Стомилася, Інгвільд?.. І ти теж, Фанні?.. Вигляд у вас обох не дуже гарний.

— Роботи багато, — квапливо пробурмотіла я. — Доводиться пізно сидіти над домашніми завданнями... Ну, до вечора, татуню! Нам треба поспішати, а то запізнимося!

У дворі Інгвільд одразу поцікавилася, чи знає дідусь про все, що сталося.

— Ні! — відповіла я. — Я нічого не сказала Капітанові, а він сам ні про що не питав.

Дорогою до Булоні ми не промовили більше ні слова про те, що так мучило нас обох. Холодний рвучкий вітер — того ранку було три градуси нижче нуля — ніби заморозив нам губи. До того ж мені здавалося, що я повинна надати моїй подружці право говорити першою, коли вона схоче. Хіба ж не її серце найдужче вразили й поранили ці нічні події?

Тепер, сидячи поруч неї за одною партою, я читала в її очах таку тривогу й збентеженість, що мені стало ясно: на перерві на мене посиплеться град запитань.

Так і сталося.

— А що, як я одразу повернуся до Норвегії? — різко кинула вона мені в обличчя, тільки-но ми вискочили з класу й опинилися в безлюдному кутку підвір'я.

Не давши нічого відповісти, вона запально вела далі, трохи притишивши голос:

— Це ж було б настільки простіше! Я розкажу про все моїм батькам! Спитаю, чи правда, що в мене є брат. Я змушу їх приїхати до Фовемберга. Вони побачать Яна, поговорять з ним. Так, так, вони неодмінно його впізнають!

Голос їй затремтів. Видно було, що хвилювання її дедалі зростає. Мені неодмінно треба було заспокоїти її.

— Інгвільд,— пробурмотіла я, сама не дуже добре володіючи собою,— невже ти справді хочеш зробити нещасними усіх навколо себе? Гійом же пояснював тобі: ніхто з нас не має певності, що Ян — це той самий хлопчик із Нарвіка. А раз ми ще нічого певного не знаємо, яке ж ми маємо право завдавати страждань твоїм батькам, завдавати зайвого горя самому Янові, знову ворушачи давнє минуле? А що, як нас ввели в оману тільки наші ілюзії?

Потому я довго й докладно пояснювала їй, чому мені здається зайвим обтяжувати ще й Капітана нашими нерозв'язними питаннями та сумнівами. Його ноша й так важка. Коли настане слухний час, ми, знаючи його мудру розсудливість, розкажемо йому все.

Інгвільд пообіцяла ні про що не розпитувати Капітана. Але зробила вона це дуже неохоче, проти своєї волі, і на обличчі її був такий непокірливий вираз, що я обняла її й силоміць потягнула за собою, міцно тримаючи під руку, щоб вона відчула, як добре я розумію її стан. Адже її сьогоднішній бунт колись пережила і я. Отож я намагалася дати їй зрозуміти, що вона не повинна обмежитись самим бунтом, а має обережно діяти далі, пам'ятаючи, що з Яновою таємницею треба бути делікатними й терплячими.

Обід у Сонячних Дзигарях був того вечора досить дивний. Інгвільд ніяк не могла утриматися, щоб не позирати раз у раз на Капітана; вона дивилася на нього розгублено, збентежено і водночас жадібно пожираючи його очима, наче на сфінкса, що знає якусь надзвичайну таємницю, але не хоче про неї говорити. Зрештою дідусь помітив ці дивні погляди і трохи спохмурнів.

Гійом того вечора виявляв особливу братню приязнь і доброзичливість до Інгвільд, і це теж не минуло моєї уваги.

Простягнувши руку через стіл і поклавши свою долоню на кулачок Інгвільд, Гійом раптом зауважив:

— Слухай, ти ж іще не куштувала в нас справжнього рому!

Я помітила, як, усе ще тримаючи руку Інгвільд у своїй долоні, він стиснув її на мить так багатозначно і з такою відвертою симпатією, що наша подружка, видно, добре відчула це, бо кров ударила їй в лице, аж лоб порожевів.

— Після обіду,— сказав Гійом,— я приготую для тебе такий грог, якого ти ще ніколи в житті не куштувала: тобі не тільки двоїтиметься в очах,— ні, ти побачиш три шафи замість однієї, що стоїть біля ліжка!

І справді, він зайшов до неї в кімнату, коли Інгвільд уже залізла під теплу ковдру, приніс грогу й дивився, як дівчина. маленькими ковтками п'є приготовлений ним напій.

— А тепер треба спатоньки, донько фіордів. І не тривожся, коли не почувеш, як порастеся в своїй кімнаті Фанні. Вона зараз на часинку зайде до мене,— нам треба про дещо поговорити.

І він підніс палець до губів, ніби хотів спинити якесь запитання, що, видно, крутилося в неї на кінчику язика.

— Не суши собі голови чорними думками, спи спокійно. Вас тут дуже люблять обох, і Яна, й тебе. І все робитиметься тільки задля вашого щастя, це я тобі твердо обіцяю!

Отож я рушила слідом за Гійомом до його майстерні. І тут він повідав мені всю правду, сувору й приголомшливу правду про Інґвільд...

Капітан, сказав мені Гійом, не міг не помітити сьогодні вранці наших похмурих, стривожених облич. І коли ми з Інґвільд поїхали до Булоні, він почав розпитувати Гійома.

Я надто добре знала обох моїх «мужчин», їхню делікатність і стриманість, а тому ясно уявила собі, як це сталося. Гійом якимось десятком-двома фраз, же більше, до того ж не дуже наголошуючи на моїй зустрічі й розмові з жінкою в чорному, розповів, що скоїлося в четвер увечері в його майстерні... Як Інґвільд причаїлася в темній кухні, як потім вона кинулася щодуху бігти до мукомельні, як ридала Інґвільд і як він перехвилювався сам...

— Я маю щось тобі сказати, Гійоме...

Капітан вертів на всі боки свою люльку, ніби не зважаючи на набити її тютюном.

— Не було особливої потреби поспішати, мені здається, і розповідати вам про це раніше,— нарешті, мовив він.— Але тепер Фанні й ти повинні це знати, тоді ви будете, може, ще тактовніші й делікатніші з Інґвільд...

Він спинився на мить, як плавець, що збирається пірнути в глибину.

— Ну, гаразд, слухай! Інґвільд — не рідна дитина в сім'ї Нільсенів, а приймачка... Але в Нарвіку для всіх Інґвільд — донька Нільсенів. Після того, коли в червні сорокового року безслідно зник Єф, а точніше — після його смерті, як гадали батьки, вони були в такому розпачі, що не могли далі залишатися в Нарвіку. Переїхали до Осло, і ось у цьому місті, десь у листопаді того ж сорокового року, обставини склалися так, що їм довелося надати притулок шестимісячній дівчинці, єдиній доньці молодого норвезького подружжя, їхніх сусідів по будинку,— вони жили на тій самій площадці, що й Нільсени,— яких арештувала німецька поліція. То була Інґвільд... Батьки її так і не повернулися. На початку сорок першого року Нільсени дізналися, що обох їх розстріляно. Вони розшукували кого-небудь з родичів цієї родини, але нікого не знайшли. Тоді вони вирішили удочерити Інґвільд, Трохи згодом, уже в тисяча дев'ятсот сорок третьому році, Нільсени повернулися до Нарвіка. Дитині було три з половиною роки,— саме той вік, у якому помер їхній маленький Єф... Життя, здавалося, помалу відроджувалося. Вони нікому нічого не казали. Тільки їхній свояк, пан Оффер, знав усю правду.

— Це він і розповів тобі про все? — спитав Гійом.

— Так, ще в перших своїх листах. Він не міг інакше, бо ж я теж відверто розповів йому, чому надумав запросити Інґвільд до Франції, які я мав для цього підстави. І він настійливо радив мені держати це в таємниці від усіх, а особливо від самої Інґвільд.

Гійом не міг стримати свого хвилювання й почав широкими кроками ходити по кімнаті. Він, звичайно такий спокійний, урівноважений, відчував у ту хвилину роздратування, знервованість.

Зрештою він спинився перед дідом і спитав його з якоюсь владною вимогливістю:

— Ти кажеш про п і д с т а в и, які ти мав, щоб запросити Інґвільд до Франції! Отже, у тебе справді є с е р й о з н і підстави думати, що Ян і є той хлопчик із Нарвіка? Коли б ти тільки знав, як часто ми з Фанні мучилися від того, що не наважувалися тебе спитати про це...

Капітан мовчки знизав плечима.

— Хлопчику, серце має свої підстави...

— Знаю,— кинув Гійом.— От тільки цікаво знати: чи з такими підставами й доказами капітан може щасливо допровадити свій корабель до гавані? Мене б це вельми здивувало!

— І мене теж, Гійоме! А той корабель, за який я тепер несу відповідальність, у сто крат хиткіший, аніж усі вантажні судна, котрими я будь-коли командував... Уперше, коли Ян переступив поріг Сонячних Дзигарів, я одразу ж мимоволі подумав про те маля з Нарвіка. Ця думка пронизала мене так раптово й гостро, як удар грому з блискавкою: а що, коли це він? Щось подібне може почувати хіба що хлопець перед коханою дівчиною, з якою він зустрівся вперше. І це відчуття вже не покидало мене. Я чесно боровся з ним,— так хлопець силкується подолати своє безнадійне кохання. Та це мені не вдавалося, навпаки, весь вигляд Яна, його манера поводитись, його стриманість і мовчазність, і те, як він бентежився, коли мова заходила про його минуле, з якою жадібністю поривався до нас, і ці вічні несподівані зміни настрою дорослого хлопця, намагання віднайти душевну рівновагу, його загальна культура й освіта, що так мало пасували до роботи простого шофера мукомельні,— усе це знову й знову наводило мене на ту саму думку: може й справді Ян і є той хлопець з Нарвіка? А ота нестримна, дикувата цікавість на дорозі пізнього вечора, незабаром після приїзду Інґвільд? Безперечно, він ніяк не міг вгадати в Інґвільд своєї сестри, але ж вона приїхала з Норвегії, вона принесла з собою усі міражі й чари далекої країни, котра була, можливо, його справжньою батьківщиною...

— І дарма що це триває вже кілька місяців,— різко урвав його мову Гійом,— ти досі так нічого й не сказав Янові, не поговорив з ним?

— Бо він ні про що не питав мене! — виправдувався Капітан. І, суворо дивлячись на Гійома, додав: — Не можна так легковажно гратися з людським щастям. Не можна так просто гратися з долею двадцятирічного хлопця!.. Звісно, я міг би розповісти Янові історію хлопця з Нарвіка. А що, як потім з'ясується, що між ними немає нічого спільного? Ти уявляєш, яку кашу ми заварили б?

Гійом знову мало не перепинив Капітана. Яку кашу? Що він каже? Якщо Ян не має нічого спільного з Єфом, то його не обходитиме історія Єфа. Але в ту ж мить він уявив собі Яна таким, як той був, відколи вони познайомилися: самотній, бездомний, далекий од матері, яка, власне, і не була його матір'ю. І цьому хлопцеві, знедоленому й нещасному, як голодний пес, чи можна було сказати йому: «А знаєш, ти, певно, маєш батьків у Норвегії, але цілком можливо, що це просто збіг обставин, помилка. Єф Нільсен — не єдина дитина, що зникла під час війни. Отже, почекай, друже. Терпіння — і все з'ясується!»

Ні! Не можна так жорстоко гратися з людською долею і щастям!

— Гаразд,— погодився, нарешті, Гійом,— ми не скажемо Янові так прямо. Та невже не можна якимись обхідними шляхами розвідати докладніше про його минуле? Що було потім з маленьким Єфом, котрого ти прийняв на борт «Сіріуса», покидаючи Нарвік? Ти ж ніколи нічого не казав нам про це, батечку!

— А що б від того змінилося? Адже минуло вже довгих п'ятнадцять років, і стільки різних подій прошуміло над головою... Ну, що тобі сказати? Єф лишився з нами на борту до Бреста. Як і всі інші морські кораблі, що поверталися з Норвегії, «Сіріус» мав зайти в гавань на півночі Екосса, але часу в нас було обмаль, і в порту я не міг подбати про малого. Єф зостався з нами аж до Бреста. Коли ми пришвартувалися в порту, там уже стояла сила-силенна суден — здебільшого ті, що чудом вирвалися з Дюнкерка.

9 червня фашисти захопили Париж. І тільки-но «Сіріус» причалив, я дістав наказ того ж вечора взяти курс на Марокко, маючи на борту п'ятсот солдатів і матросів, які мали спішно евакуюватися. Роздумувати не було часу, я посадив собі на плечі малого Єфа, спустився по трапу на землю й подався розшукувати товариство Червоного Хреста. Невдовзі мені пощастило знайти цей заклад. За якусь мить я вже відчиняв двері канцелярії, де красувалася відома всім вивіска: червоний хрест на білому тлі. А потім я посадив Єфа на стіл чергової медсестри. Розповів їй історію хлопчика й переказав усе, що знав про нього. Просив зробити все можливе, щоб якнайшвидше репатріювати Єфа до Норвегії.

На прощання я сказав їй: «А тепер, пані, у мене є до вас одне прохання: візьміть малого на руки, поки я виходитиму,— хай він не плаче, і постарайтеся, щоб він не почував себе дуже покинутим у ці дні. Бо ми всі на «Сіріусі» щиро полюбили це маля, повірте мені!»

Оце й усе, Гійоме. Я вернувся на борт «Сіріуса». Того ж вечора наш корабель знявся з якоря і взяв курс на Касабланку. А те, що було потім, сьогодні вже не становить ніякого інтересу.

— А яка вона була, та медсестра з Бреста? — спитала я брата.— Дідусь запам'ятав її? Чи ти хоч догадався спитати про це?.. Молода? Стара? Низенька? Висока? Білява? Чи, може, чорнява?.. Відповідай же, Гійоме!

Гійом закопилів губу, відвернувся й нічого не відповів. Уже добрих чверть години він переповідав мені свою ранкову розмову з Капітаном. Нараз брат підвівся, засвітив електричну лампочку над своїм верстатом і заходився мовчки вибирати серед стосу дошок якісь дерев'яні планки.

— Ну, чого ж ти мовчиш? — знову спитала я.

— То була жінка років п'ятдесяти,— пробурчав він.— Висока на зріст! Висока і огрядна,— словом, типова фламандка.

— П'ятдесят років у тисяча дев'ятсот сороковому? — і собі буркнула я.— Отже, тепер їй мало б бути шістдесят шість! А скільки років ти б дав пані Оффланж?

— Років сорок, може, сорок п'ять.

— Отже, це не вона! — переконано вигукнула я.— Тим більше, що наша медсестра маленька, худенька і в ній нема нічого фламандського!

— Зауваж,— мовив Гійом,— Єф після приїзду до Бреста міг пройти через руки багатьох таких медсестер... Заплутана історія, скажу я тобі! — задумливо додав він.— У тому ж червні сорокового року, і, як на гріх, дві медсестри Червоного Хреста...

— Так, але ж і двоє дітей загублено, і двох дітей прихистили. Одного у Бресті, другого — десь на південь від Турена.

— А ми сьогодні маємо одного-єдиного Яна!

— Якщо не брати до уваги сестрички, котра в захваті від нього, я б навіть сказала — закохана... Може, вона й не сестра йому! — кинула я. І раптом скипіла.: — Уся ця історія з Яном і так уже досить заплутана, треба ж було, щоб до неї прилучилася ще й ця нова катастрофа!

— Даремно ти гадаєш, що це неминуче має бути катастрофа, Фанні!

— Що ти хочеш цим сказати? — спитала я, зовсім спантеличена.

Він старанно вибрав серед різного інструменту акуратний дерев'яний клинець, поклав його під свердло коловороту й почав свердлити дірки у дубовій планці. І все це повагом, не поспішаючи.

Очевидно, мені лишалося тільки терпеливо ждати.

— Справді, дивні якісь брат і сестра,— раптом вирвалось у мене,— вони ж не мають ні спільного батька, ані спільної матері!

— І все-таки це не може перешкодити їм бути щасливими!

— Навіть одружитися згодом і народити цілу купу дітей, правда ж? — різко промовила я.

Гійом кинув швидкий погляд спершу на мене, потім у напрямі кухні, де ми, заходячи до майстерні, навмисне лишили навстіж розчинені двері й засвітили електрику.

— Вона спить,— сказала я,— так що можеш не боятися!

— Та я не за неї боюсь, а за таку собі Фанні Ле Марруа,— відповів Гійом, похитуючи головою і не дивлячись на мене.— І питаю себе, а що ж ота друга Фанні, ота справжня, повинна думати про...

— Про що? — з викликом спитала я.

Він відповів не зразу. Нахилився над своїм коловоротом, довго поправляв щось у ньому. Тоді мовив приглушено, тихий голос його долинав ніби звідкись здалеку, і здавалося, ніби він говорить сам до себе:

— Мені дуже не хотілося б, щоб тій, справжній, Фанні довелося потім червоніти від слів цієї другої Фанні,— такої незвичної, несподіваної. О, зовсім несподіваної для мене!

Серце моє швидко-швидко закалатало в грудях. Я відчула, що от-от розридаюся,— розгадана, принижена, розгнівана й присоромлена водночас; у душі моїй повіяло якимсь таємничим холодком.

Гійом крадькома зиркнув на мене.

— А йди-но сюди, потримай оцю планку! — вже зовсім іншим тоном сказав він.— Лещата щось погано держать.

Я підступила до нього, обхопила обома руками дошку й щосили тримала її. Гійом, низько схиливши голову, просвердлив ще два чи три отвори, потім випростався так рвучко, що й я мимоволі теж випросталась. І тоді він побачив мої повні сліз очі й тремтячі губи,— я все ще не могла опанувати себе.

Не кажучи ні слова, Гійом посадив мене в шкіряний фотель, збігав до кухні і приніс пляшку старого мускату й дві склянки.

— Це дерево надто тверде!..— тільки й сказав він.— Нічого, все перемелеться, Фан! А потім піде на краще, от побачиш!..

Любий Гійом! Мені хотілося кинутися йому на шию, та наша взаємна ніжність завжди була стримана, мовчазна, майже сувора. Він добре це знав, отож, не промовивши більше ні слова, знову заходився щось ворожити над своєю планкою, а я, лишившись сама, намагалася подолати в собі останні спалахи тривоги, яка так навально поїняла мою душу на саму думку про те, що раз Інгвільд не сестра Янові, то колись він зможе покохати її,— покохати як свою наречену.

«Не дай Янові поїхати... Затримай його за всяку ціну...»

Ця думка, можливо, тільки в інших словах, раз у раз снувалася в моїй голові. Я чесно силкувалася перебороти свою слабкодухість, заглушити тугу й тривогу, дір не покидали мене останнього часу, відколи все це почалося. Та якийсь демон безперервно шепотів мені, паралізуючи мою волю: «Ти мусиш перешкодити Янові поїхати!»

Мені здавалося: якщо Ян поїде від нас, то він забере з собою і мою юність. Настане кінець мого щасливого дитинства. Мені страшно було уявити це. І сьогодні я вдячна тій вищій волі, що надала сили моїм кволим рукам — рукам маленької наляканої й розгубленої дівчинки, навчила її діяти обачно, делікатно і повела її, лагідно й твердо, по несхибній дорозі, суворій і прекрасній, у завтрашній день...

Ян поїхав. Коли то я знову побачу його? Але так треба було, я добре це розумію, треба було для того, щоб він залишився тим Яном, котрого я любила як брата, і щоб він з часом став тим чоловіком, якого я могла б колись по-справжньому покохати. Так треба було для того, щоб розквітла й достигла Фанні, як досягають на привільних сільських ланах рясні хліба,— дівчина, котру він колись дожидався на дорозі і гукав: «Агов, мала!..»

...Тиждень тому біля колежу на мене чекала жінка в чорному. А тепер на тому ж місці стояв Ян.

— «Понеділки минають один за одним, і всі вони такі несхожі між собою...» — наспівувала моя сусідка справа, підстрибом пробігаючи по коридору.

— Там ще один цікавиться, коли ти вийдеш,— підсміюючись, озвалася моя сусідка зліва.— А знаєш, Фанні, скажи-но йому, хай приведе з собою ще свого дружка... Тільки ж гляди не вибери якогось потвору! Та мені зовсім не хотілося жартувати...

У Яна було похмуре обличчя, і це не віщувало нічого доброго. Він забрав у мене з рук велосипед.

— Чого це вони витріщились на нас? Я мовчки знизала плечима.

— Які дурні всі ці дівчата! — пробурчав Ян.— Завжди щось вигадують собі...— Він зміряв мене очима: — Сподіваюсь, хоч ти нічого собі не вигадуєш...

— О! Можеш не турбуватися,— недбало відповіла я.

— Ну, от і гаразд,— полегшено мовив Ян.— А тепер ходімо швидше. Я лишив машину на вулиці Піпот.

— Яне! — злякано вигукнула я.— Що сталося? Може, якесь нещастя в Сонячних Дзигарях?

— Та ніякого нещастя! Просто я був у Булоні і тепер хочу поговорити з тобою. От і все.

Підійшовши до машини, Ян узяв мій велосипед, поставив його в кузов і відчинив дверцята кабіни.

— Залазь! — скомандував.— Ми спершу заскочимо на пошту. Треба відіслати рекомендованими пакетами зразки борошна...

Я пригадую всі подробиці того дня так, неначе це було вчора. Бо ті кілька годин zostалися для мене в спогадах одною з найболючіших сторінок моєї юності.

Ми поїхали на вулицю Подетен, Ян спинив машину перед солідною конторою, навпроти пошти. Я прочитала на вивісці: «Гійом Юре, морський посередник».

— Допоможи мені занести ці пакети,— попросив він.

Я провела Яна до віконця каси, і поки поштова службовка оформляла його численні пакети, наліплюючи марки і штемпелюючи їх, Ян, спершись ліктем на бар'єр каси і дивлячись мені прямо в очі, раптом спитав:

— Хто ж це був того вечора, ти чи Інґвільд? Хто плакав тоді вночі на подвір'ї мукомельні?

Він промовив це тихо, самими губами, щоб не привертати до себе уваги. Помовчав якусь секунду, потім озвався знову:

— Я хотів уже вранці піти до Сонячних Дзигарів. Та побоявся, що вскочу в нову халепу. Досить і тих, що я маю! І я надумав підстергти тебе саму в Булоні і все з'ясувати.

— Триста двадцять сім франків, пане. Ось ваші квитанції,— перебила його касирка.

Вона врятувала мене! Ми спустилися кам'яними сходами, а Ян усе ще не вимагав від мене відповіді. Це дало мені змогу кілька хвилин подумати, і я вирішила уникнути розмови про те, чого ридала в той вечір Інґвільд. З цілком жіночою хитрістю,— Ян таки піймався на неї,— я завела мову зовсім про інше. Тема та була, може, не менш небезпечна, та хіба в мене був вибір?

— Яне, а знаєш, я мала розмову про тебе минулого понеділка.

— Про мене?

— Так... З твоєю матір'ю. З твоєю названою матір'ю. Вона запросила мене до кав'ярні, і ми просиділи там більш як годину.

— Моя мати?..

Ми підходили вже до машини, і тут Ян, узявшись рукою за ручку дверцят, зненацька спинився й повернув до мене схвильоване обличчя.

— Моя мати?..— повторив він. Потім нараз спалахнув і розлючено вигукнув: — Що їй треба було від тебе? Хай йому біс, що ж вона могла тобі розповісти?

Я стиснула голову руками, неначе захищаючись від удару.

— Це важко сказати двома словами... Дай мені подумати.

Здавалося, Ян трохи заспокоївся.

— Подумай,— сказав, запускаючи мотор. Певно, він гадав, що я не відкручусь, і вирішив трохи почекати. Та коли ми доїхали до околиці міста й змушені були спинитися, бо з заводів саме повалив робочий люд, Ян знову почав нетерпеливитись:

— То як, ти вже надумалась?

Бувають у житті страшні хвилини, коли слова всупереч вашій волі злітають з уст,— різкі, жорстокі слова, про які ви шкодуєте одразу, як тільки вимовили їх,— слова, що безнадійно псують делікатні людські стосунки і роблять злагоду неможливою.

— Ну, гаразд,— почала я,— скажу... Знаєш, Яне, ти не повинен бути такий жорстокий з нею... Вона ж усе робила для тебе, ще коли ти був маленький. Вона прийняла тебе за сина, виховала, дала тобі щасливе дитинство, так мені здається... І тільки заради тебе вона й досі працює. Вона палко любить тебе. А ти забув усе! Ти покинув її, за кілька годин перекресливши все, наче ти й не знав її доти. А вона страшенно страждає від того, невже ти цього не бачиш?

Нараз я здригнулася. Ян несамовито вдарив обома руками по керму — так, наче гнівно стукнув кулаком по столу. Машина різко крутонула вбік. Та Ян, здавалося, й не помітив цього.

— Сто чортів, Фанні! Я ж не прошу в тебе порад! Повтори мені, що вона тобі казала, от і все! Чи, може, ти гадаєш, що це не має для мене ніякого значення?

Він здавався дуже розгніваним. І раптом мене поймав страх. Я подумала про жінок нашого села, котрі, щоб захистити й зберегти мир і злагоду своїх домашніх вогнищ, ціле життя змушені коритися брутальності й несправедливості «свого старого». І я теж, уперше в житті, відчула страх перед цим ніби незнайомим мені чоловіком, товаришем моїх юнацьких років, в котрому, як я оце відчула, назрів, піднявся з глибини душі і вибухнув з великою силою бунт, протест, заговорила принижена гордість і нічим не виправдана лють. Справді, він не потребував порад. А тим паче порад якогось дівчиська-недоростка... У свої двадцять років він був уже мужчина, доросла людина. А я — всього лиш «смирне ягня»!

— Вона сказала... — пробурмотіла я покірно,— вона сказала мені, що знайшла тебе в канаві, після нальоту, в сороковому році. Твої батьки загинули! Якщо вірити їхнім документам, вони були іноземні музиканти.

— Ах! Ось що вона тобі сказала! А з якої країни вони були?

— Цього вона точно не знає.

Я не зважилася,— хоч як мені цього хотілося,— спитати його: «А ти знаєш?» — і провадила далі:

— А потім вона тебе забрала до себе й виховувала як рідного сина. Вона розповіла мені чимало всього про тебе, про твоє дитинство. Згадуючи все це, мало не плакала...

Я боязко зиркнула на Яна. Він похмуро вів машину, не відриваючи погляду від дороги. Але я почувала, що досить якогось одного необачного слова, і він знову спалахне, розлютиться.

— А ще? — наполягав він.— І насамперед скажи: навіщо вона тобі все це розповідала?

— Бо сподівалася, що я зможу вплинути на тебе, переконати, щоб ти повернувся до неї.

— Он воно що! Авжеж, видно, так воно й є.— (Нога його, мабуть, мимоволі натиснула в цю мить на педаль газу, бо машина зненацька різко рвонула вперед).— Ну, що ж! Я волію одразу сказати тобі, що вона даремно розраховує на це.

Голос його лунав холодно і тремтів від ледве стримуваного гніву. І вперше за весь час нашого знайомства мені здалося, що він жорстокий, дуже жорстокий. Хоч би які були її провини, вона не заслуговувала такої суворості. Ян, доведений до нестями своїм стражданням, втратив самовладання і став несправедливим.

Тепер ми обоє мовчали. І те мовчання гнітило нас дужче, ніж будь-які різкі слова. Та я почувала, що не можу вимовити й слова, бо всі слова здавалися банальними й безсилим прогнати оте лихе «дикє звірення», що причаїлося поміж нами.

Пустився дощ. Ян увімкнув «двірника» й засвітив великі фари.

— Паскудна країна! — пробурчав він.— Три дні тому була ожеледиця, не можна було проїхати й двадцяти метрів! А тепер дощ лле!

— Буде слизько,— наважилась і я докинути слово. Мені конче треба було якось заспокоїти Яна. Він вів машину дедалі швидше. Цей дощ остаточно розлютив його. І добре, що я була спокійніша за нього і встигла вчасно гукнути:

— Обережно, Яне! Ми підїжджаємо до переїзду в Удігнелі. А шлагбаум закрито!

Він різко загальмував, потім роздратовано буркнув:

— Бачу! Я його добре знаю, цей шлагбаум! Завжди його опускають на десять хвилин раніше, ніж треба! Руки його, ніби молотом, нервово ударили по керму.

Тим часом уже зовсім споночіло. Крізь скло кабіни я дивилася на маленький будиночок залізничного сторожа, на собачу будку, на кролячі сажки й віршовку для білизни, на якій сушилося чотири чи п'ять випраних чоловічих сорочок, схожих під дощем на якісь жалюгідні мокрі опудала.

Планка шлагбаума здригалася під поривами рвучкого вітру, його напівоблуплена фарба тьмяно поблискувала в світлі фар. Тут проходила залізниця Булонь — Монтрей, і її справді, здається, перекрыли трохи завчасно. Та Ян не хотів чекати. Він почав голосно сигналізувати, щоб викликати залізничного сторожа.

— Яне, — наважилася я спинити його, — а може, зараз має пройти поїзд?

— Я тобі кажу, він завжди закриває на десять хвилин раніше! А втім, дивись сама!

З будиночка вийшов чоловік. У сяйві фар я невиразно розрізнила його заспане обличчя. Потім прочитала на ньому вагання й нерішучість. Та ось він, здавалося, упізнав Яна. Мабуть, таке траплялося вже не раз, і сторож стомився від суперечок та Янових докорів, бо він тільки махнув безнадійно рукою і почав неквапливо піднімати шлагбаум.

Ян дав газ. Машина рушила з місця, але в ту мить, коли він уже переїздив колію, за нами враз почувся оглушливий гуркіт. Я встигла ще помітити на смерть перелякане обличчя сторожа. Потім затулила лице руками, щоб нічого більше не бачити.

Та Ян не розгубився: шосили натиснувши на педаль газу, він збільшив швидкість. Я відчула, як машина різко підстрибнула, неначе важкий ломовик під ударом батога.

А поїзд наближався. Мчав на всіх парах. Ось він уже зовсім близько, за нами... Знову різкий поштовх: мене кинуло на Яна, зігнутого над кермом, нашу машину рвонуло вперед, до стовбура чорного й голого дерева, щогнулося під шквальними поривами дощу і вітру. Зненацька мені здалося, що дерево летить прямо на нас, уже зліва. Та Ян якось примудрився вчасно звернути вбік. Гуркіт поїзда почувся ззаду, і я мало не скрикнула від думки, що нас от-от розчавить.

Але Ян уже загальмував, потім і зовсім спинив машину і стрибнув на землю. Я вискочила слідом за ним, усе ще тремтячи від щойно пережитого страху. На тлі скелетоподібного заслону із чагарника з голим гіллям саме проходив десь метрів за двадцять од нас, помалу даленіючи й зникаючи з очей, ліхтар багажного вагона в хвості поїзда...

Шлагбаума вже не було видно.

Мені раптом пригадалися два круті віражі — вони постали в пам'яті, ніби два кадри на екрані, спершу один, потім другий. Особливо той другий різкий поворот убік. Добре, що Ян не розгубився й так блискавично крутонув — саме це й урятувало нас.

Але той оглушливий брязкіт заліза, який до смерті перелякав мене,— що ж то було? Та ось і розгадка: за кілька метрів од мене Ян, нахилившись над дорогою і лаючись, наче биндюжник, підбирав щось на землі! То був мій понівечений велосипед: від карколомних поворотів машини він вилетів за борт...

— Проклятутий паскудний драндулет! Не міг уже залишитись там, де його поклали! — лаявся Ян.

Я мимоволі всміхнулася. Чоловік у гніві часом так скидається на малу дитину! І логіки тоді в нього не більше, як у дитини, і стільки непотрібної досади, люті, й бажання зірвати злість на ні в чому не винних речах.

Останній наш ривок, видно, був надто сильний для мого «драндулета»: передне колесо було вивернуте й геть погнуте.

— Цього ще бракувало! — упівголоса мовив Ян. В цю мить ми почули чийсь квапливі кроки на дорозі. За хвилину до нас підійшов захеканий залізничний сторож.

— Ви тут? Живі й неушкоджені? Вам нічого не сталося?

Ян зиркнув на нього самовпевнено і трохи насмішкувато.

— Аякже, ви ж бачите! А могло б бути, що ви й трупів наших не знайшли на дорозі, га?

— Правду кажучи, поїзд прибув на добру хвилину раніше. Це дуже рідко трапляється! А тут ще й дорога має крутий поворот, і його не помітиш здалеку... Ну й нагнали ж ви на мене страху! — закінчив він, прощаючись.

Ян дивився, як він віддаляється. Ми обоє мовчали. Я звела очі на мого супутника: він був страшенно блідий. Видно, теж неабияк перелякався, тільки намагався не дати це взнаки.

Він підхопив мій велосипед, щоб закинути його в кузов.

— Яне,— боязко мовила я,— та не клопочись ти цим велосипедом, покинь його. Запевняю тебе, це пусте.

— Ні, не пусте. А втім, ти не турбуйся, я його тобі відремонтую. Неодмінно!

Голос його був усе ще сердитий, роздратований. Я з сумом подумала, що зараз мені краще промовчати...

І от уже Удісгнель лишився далеко позаду. Ми їхали тепер широкою магістраллю Девре, та замість того, щоб рушити на Фовемберг, Ян завернув ліворуч, у напрямі долини Курс, Енксен та Наранті, крайніх сіл Булонського департаменту.

Яку ж втіху чи заспокоєння знаходив він у тому, щоб мчати отак у нічній темряві занедбаними вибоїстими дорогами, сидячи поруч із мовчазною сусідкою? Незабаром я зрозуміла це...

Ось Ян дістав з кишені пачку сигарет, труснув її, потім узяв губами сигарету і почав шукати сірники.

— А тепер,— нарешті, промовив він, і я помітила, як здригається в такт його словам сигарета,— тепер ти поясни мені, що ж сталося тої ночі у дворі мукомельні.

Я мовчала. Він дивився на мене суворо й вимогливо.

— Може, ти думаєш, що тобі вдасться відкараскатись од відповіді? Овва, я не такий дурник,— не вийде!

Вогник його сигарети ледь освітлював кабіну неясним світлом, затишним і теплим. Мені в ту хвилину хотілося тільки спокою та миру. Я відчувала страшенну втому, і тому вирішила зробити те, що раніше зневажала всією душею: почала вдавати з себе вередливу дівчинку.

— Яне, благаю тебе, зглянься, я надто стомилася, щоб розмовляти зараз!

— Ач яка!

— Чи, може, ти гадаєш, що з тобою було сьогодні легко і приємно? А тут ще той шлагбаум!

— А я мав тебе за таку собі одчайдушно-безстрашну дівчину! Ні, таки справді, усі ви однаковісінькі. Виходить, ти злякалася? Не було чого! Це просто смішно.

Сльози враз навернулися мені на очі, я не могла їх стримати. Зрештою, це було вже занадто несправедливо!

Ян кинув на мене пильний погляд і похилив голову, мовби засоромившись, потім знову скося зиркнув на мене. Побачивши мої волого-блискучі очі, мабуть, зрозумів усе... Безперечно, він відчув при тому легкі докори сумління, бо промовив уже значно лагідніше, майже благально:

— Не треба плакати, Фанні... Здається, в тебе немає носовичка. Хочеш, я дам тобі свій?

— Дякую, не треба,— сухо мовила я.— Може, я й боягузка, й істеричка, але в мене немає звички скиглити.

Ах! Ця комедія з вередливою дівчинкою між Яном і мною не могла тривати довго!

— А тим паче перед хлопцем! — вела я далі, опускаючи голову.— Я ж знаю: ніщо їх так не дратує, як це. Я відчула, що Ян усміхається в темряві.

— Маленька гордовита кізочка...— пробурмотів він стиха.

І як тільки я почула ці ласкаві слова довготелесого хлопця, хвиля ніжності хлюпнула в моє серце. Досить було цього простого вияву дружньої приязні, щоб я знову відчула до нього всю свою колишню прихильність, може, трохи грубувату, але позбавлену будь-якого кокетства й хитрощів. Ян, певно, теж відчув це і одразу скористався з того:

— Отже, ти ніколи не плачеш? То, виходить, це була Інгвільд...

— Так,— раптом капітулювала я,— ти маєш рацію, Яне. Я зараз поясню тобі все... Того вечора я розповідала Гійомові про своє побачення з твоєю названою матір'ю, а Інгвільд, причаївшись на кухні, усе чула. Вона була вражена, приголомшена. І захотіла одразу ж піти й поговорити з тобою. А ми з Гійомом догнали її і умовляли не робити цього. У тебе й без того досить усяких турбот і клопотів, щоб приходити й будити тебе опівночі, аби докинути ще якийсь сумнів.

— Вельми люб'язно з вашого боку!

Голос його мені не сподобався. Він лунав іронічно й водночас сумно, так сумно...

— Ти не віриш мені? — спитала я.

Нараз він вибухнув довго стримуваним гнівом і промовив з ущипливою гіркотою:

— Вірю я тобі чи не вірю,— то не має значення! Одне знаю напевне: я хочу, нарешті, покінчити з цими таємницями, з цими історіями, з цим осоружним життям... Досить уже з мене, чуєш, досить з мене вашої скромності, тактовності, благодійності й вашого милосердя...

— Який же ти недобрий, Яне! — вихопилось у мене.

Ян нервово витер рукавом куртки спітніле вітрове скло.

— Такий уже, який є! Отже, вона не сказала тобі, моя мати, що я буваю злий, як чорт?

— Ні, цього це казала,— тихо відповіла я.— Злий, кажеш? Але ж це неправда. Ти просто нещасливий.

Він мовчав, погляд у нього був напружений, губи міцно стулені. Здавалося, він теж ось-ось заплаче. Я б не могла винести, якби мій дорослий друг почав плакати. Усе напружилось в мені: я ж бо добре знала його вдачу, і тому не дозволила собі жодного жесту, жодного слова розради. У розпачі я думала, що це була, може, єдина слухна хвилина, коли я могла виявити до нього материнську дбайливість. Але я не могла... Ах, як гостро п'ятнадцятирічна дівчина інколи відчуває, що серце її розривається між ніжністю й суворою стриманістю!

— Нещасливий! Нещасливий!..— повторив Ян.— Це тому, що я нещасний, ви й прийняли мене до себе, обігріли, чи не так? Бездомний пес, якому дали миску супу,— ось що таке я для вас!

— Замовкни, Яне! — вигукнула я.— Ти несправедливий. Запевняю, з самого жалю Капітан ніколи не розчинив би для будь-кого так широко дверей свого дому. Він справедливий і добре розбирається в людях, наш Капітан!

Губи мої тремтіли. Мені було дуже прикро й сумно. Годилося б йому вже знати, що означав він для нас, чим він став для мене.

— Якби ти тільки знав, що ти приніс у наше життя, Яне! Як усе змінилося, відколи ти з'явився! Якщо ти поїдеш, то вже ніколи не буде так, як раніше. О, Яне, не їдь, благаю тебе!..

Голос мій, певно, забринів так дивно, що Ян нахилився й глибоко зазирнув мені в очі. Мабуть, він угледів у них щось таке, що вразило його. Та я не дозволила йому зазирати в них надто глибоко. Я вже шкодувала про свій недавній порив, моя непереборна стриманість знову взяла гору.

— Якщо ти поїдеш,— сказала я, силувано усміхаючись,— то з ким же я буду тоді сперечатися?

Запанувало мовчання, і від цієї раптової тиші стало якось аж моторошно. Може, він був розчарований чи відчув себе обманутим у якихось своїх сподіваннях?

Нараз він почав сміятися, але сміх його звучав гірко і майже з викликом.

— Бо тебе тішило це — сперечатися з хлопцем? Тобі здавалося, що це смішно і цікаво, га? Е, ні, я в цю гру не граюся, затам собі, дівчинко!

Він рвучко відчинив дверцята кабіни,— захоплена нашою суперечкою, я й не помітила, що вже кілька хвилин тому він зупинив машину край дороги,— і зіскочив на землю. Потім я побачила, як він, заклавши руки в кишені, ступив кілька кроків і швидко рушив уперед, далі й далі...

І тоді така туга пойняла мене! Похмурим лиховісним птахом вона спустилася з верховіть голих дерев у цей дощовий січневий вечір і міцно угніздилася в моєму серці. То не був наївний дитячий страх від того, що я лишилася вночі сама серед безлюдного, пустельного поля,— ні, то було зовсім інше почуття,— душевне сум'яття, ніколи ще не знане доти, почуття, таке ясне і яскраве, що я не наважувалася аналізувати його, збагнувши нараз причину. Так, у ту мить серце моє стискалося не від того, що я лишилася сама, а від того, що Ян ішов од мене.

Вистрибнувши й собі з кабіни, я несміливо рушила слідом за ним.

Ян був уже метрів за п'ятнадцять від машини. Я чекала, що він спиниться. Почувши ззаду мої кроки, він і справді обернувся. Запалені фари автомобіля яскраво освітили його обличчя. Дощ періщив, як і досі, струмені його розділяли нас, і я навіть не знала, чи то краплини дощу, чи, може, сльози блищать на його очах.

Я швидко підійшла й мовчки стала перед ним, похиливши голову на плече, трохи схожа, мабуть, на бідолашну жебрачку. Він дивився на мене стомлено й сумно.

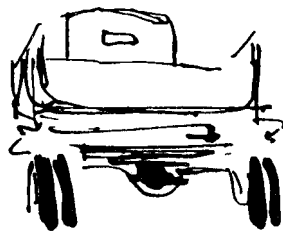
І тоді, вперше за своє життя, я послухалася голосу серця. Піддавшись раптовому поривові, я поклала руки йому на плечі, на хвилинку припала чолом до цупкої тканини його куртки і покірно прошепотіла:

— Пробач мені, Яне! Я сказала неправду, що люблю сперечатися з тобою. Вір мені! — І зовсім тихо додала, бо не могла вже стримати в собі це признание : — Посваритися з тобою — це було б для мене просто жахливо...

Якусь мить я відчувала, як його підборіддя лагідно торкається мого волосся. Я підвела голову: він дивився на мене з безмежною ніжністю, і мені привиділося, що його мокре від дощу обличчя враз осяялося ясною усмішкою, спалахнуло радістю.

— Я вірю тобі, Фанні,— стиха мовив він.— Спасибі...

Дрож пробіг по моєму тілу. Мені здалося, так, мені здалося, ніби він сказав не «Фанні», а «Фан»,— уперше вживши це пестливе й ніжне ім'я, що його доти мав право вживати тільки Гійом...

Розділ сьомий

В ЦЮ НЕПОВТОРНУ МИТЬ СВОГО ЖИТТЯ, ТАКУ ТЯЖКУ Й СКОРОМИНУЩУ...

Ми йшли дорогою поруч із Яном. Час від часу я боязко підводила на нього погляд — який він високий проти мене! Сьогодні, коли Ян трохи налякав мене, я так палко жадала угледіти хоч іскорку приязні в його очах, почути бодай одне слово з його уст, щось звичне й буденне, приміром: «Стає вже достобіса зимно!» або: «Скоро вийдемо на автостраду!»

Але Ян мовчав...

Так само мовчки, похмуро, йшла поруч я, похнюпивши голову, мов дитина, що ненароком накоїла шкоди й відчуває свою провину. Я не знала, куди ми йдемо, проте не сумнівалася, що підходимо до фінішу тієї пригоди, в яку, проти моєї волі, втягнув мене Ян. І — дивна річ — я чомусь була певна: все, що мало от-от статися, принесе мені згодом винагороду за неминуче страждання, допоможе віднайти втрачену ясність і душевну рівновагу.

Буки, посаджені на узбіччі дороги, стояли голі, безлисті, схожі на висохлих старезних дідів, і в передранішньому тумані їхні сірі стовбури ледь можна було розрізнити на тлі ланів обабіч довгої стрічки дороги, якою ми йшли. Наші кроки чітко звучали серед мовчазних полів, і луна та розлягалася далеко-далеко. Тільки ці звуки й порушували тишу, що панувала навкруги.

Зненацька якийсь камінець покотився нам з-під ніг. Це Ян оступився ненароком, підбиті цвяхами черевики зарипіли по гравію. Ось він нахилився й почав зашнуровувати черевик. Я спинилася, озирнулась навколо. Генген унизу, ледь видна у густому тумані, бовваніла дзвіниця...

— А ти й справді не дуже балакуча, не така, як інші дівчиська,— усміхаючись, зауважив Ян, усе ще пораючись коло черевика.— Ти навіть не питаєш, куди я тебе веду.

Я відповіла, зітхнувши:

— Гійом казав, що ми поїдемо в Бове, до твоєї названої матері. Але... я не знаю — чого.

— Щоб відшукати один неоціненний скарб, донько корсара, коли хочеш знати... Ну, чи подобається тобі така авантюра?

«Авантюра» так подобалася мені, що я тільки й могла пробурмотіти одне це слово. Я все ще не відривала погляду від тої далекої дзвіниці. Вона чомусь нестримно вабила мене. Я думала про тих середньовічних прочан, невтомних мандрівників, що терпіли і холод, і злидні, а проте уперто брели й брели вперед, несучи нерозхлюпану радість у серці, щоб поклонитися якомусь соборові чи жменьці «святої» землі. Мені захотілося випростатись. Верхівка дзвіниці ніби робила мені знак, аби я підвела понурену голову. Хіба ж не була я внучкою капітана Ле Марруа, донькою і нащадком відважних моряків? Голос крові, смак до пригод владно озвався в моєму серці, і я

відчула нараз приємний трепет,— такий дроз охоплює молодого юнгу, котрий готується вирушити в свою першу далеку подорож. Поруч з Яном, високим, надійним, серйозним хлопцем, і я почувала себе такою ж сильною, дужою, упевненою, і мені було приємно думати, що я беру участь у не знати якій ризикованій і зухвалій пригоді. Колишня Фанні, єдина дівчина, котру любив Гійом, горда і чиста, безтурботно махнула рукою і відкинула геть усю ускладненість і заплутаність почуттів, що поїняли її в ці останні години.

Для мене існувала тоді тільки оця дорога, якою ми швидко простували удвох із Яном, ця радість невідомості, крижане повітря, від якого розчервонілися й палали мої щоки.

Я була щаслива в ту мить, бо дзвіниця гордо націленої в небо церкви ніби кивала мені по-дружньому, і Ян, мій друг і супутник, усміхався мені так лагідно.

...Того ранку — це було, певно, десь о шостій годині — Гійом розбудив мене, перервавши солодкий передранковий сон. Сказав, щоб я вставала й тихенько одягалася, аби мене ні в якому разі не почули ні Інговільд, ні Капітан.

Через десять хвилин я була вже в Гійомовій майстерні. На превеликий подив, застала там Яна. З того понеділка, коли він увечері привіз мене додому на своїй машині, минуло добрих десять днів, і за цей час Ян ні разу не переступив порога Сонячних Дзигарів. І ось тепер він стояв передо мною в цю ранню годину, коли тьмянний світанок ще й не розгорявся за шибками вікон, з легким рюкзаком на спині, одягнений так, неначе зібрався в далеку дорогу...

— Яне...— пробурмотіла я.— Ти покидаєш нас? Ти їдеш?

— Так, але з тобою,— відповів за нього Гійом.— З тобою, Фанні.

Я оніміла з несподіванки, горло перехопило від радості й страху.

— Я беру все на себе,— додав Гійом.

Він сягнув у горнятко з тютюном, набив люльку.

— Напряма — Бове,— коротко пояснив брат.— Ви дістанетесь туди десь пополудні. Переночуєте в домі пані Оффланж, а завтра повернетесь.

І повівши головою в напрямку Яна, котрий стояв, притулившись спиною до піаніно, промовив:

— Ось хто автор цього плану!

Ян не озвався на те ні словом, і я з острахом подумала, чи не відбулася тут щойно, до мого приходу, гостра розмова між обома хлопцями.

Та ось Гійом підійшов до мене.

— У домі своєї названої матері, в Бове, Ян сподівається знайти, нарешті, відповідь на всі питання, що невідступно переслідують його. Він спитав мене, чи не міг би хтось із нас двох супроводити його в цій подорожі, дуже для нього важливій. Ми все тут обміркували. Я гадаю, Фан, буде краще, коли поїдеш ти. У дівчат завжди дужче розвинена інтуїція.

Я зазирнула Гійомові в очі. Він витримав мій погляд, навіть не кліпнувши. Нічого не вдієш! Якщо Ян зробив свій вибір і віддав перевагу мені — тим краще!

— Я попереджу в колежі,— додав мій брат.— А втім, сьогодні четвер, у тебе вільний день, а в суботу вранці ти зможеш уже повернутися до занять. До Бове не така вже й далека дорога...

Я нічого не відповіла. Серце в грудях у мене билосся дужче, коли я думала про цю поїздку, таку несподівану й незвичайну. Я навіть не наважувалася глянути на Яна, котрий не промовив досі жодного слова, дарма що я мала от-от вирушити з ним цього холодного зимового світанку в дорогу...

— Та ти не хвилюйся, Фан,— сказав Гійом.— Бове — це ж зовсім близько. Та й Ян буде весь час поряд з тобою. А з ним тобі нічого боятися.

Він не знати навіщо пересунув з місця на місце рубанок на своєму верстаті. Потім, стоячи до нас спиною, вдавано-недбало кинув:

— Усе буде гаразд, я певен!.. А коли щось і не так... Та ні, я вірю,— все буде як слід!

Ми наближалися до шосейної дороги. Позад нас, трохи праворуч, лишився Фовемберг, Капітан, Інґвільд і Гійом, який у цю мить, певно, вже працював у своїй майстерні і з тривогою й любов'ю линув думкою за нами.

«...Ти ніколи не думай, ніби я поїхав з Інґвільд просто тому, що це дає мені втіху!» Здається, так він сказав тоді? Ці давні Янові слова раз у раз зринали в моїй пам'яті. Я нічого не розуміла. Чому ж він вибрав зараз не Інґвільд, а мене? Хіба не краще було йому поїхати до Бове з Інґвільд? А тим часом у цю ранню зимову годину поруч із ним простувала безлюдною дорогою саме я. Ні, я таки не розуміла, чому він вибрав мене.

Ми були з ним самі на дорозі. Ані візок крамаря-городника, що везе на базар свою городину, ані молочар з бідонами, ні самотній трактор, ані автомашини не зустрілися нам досі. Ми все ближче підходили до села Юкеем. Здалеку вже видно було його церкву.

— На автостраді спробуємо спинити якусь машину... Нам ще довго йти? — раптом спитав Ян.

Справді, я знала ці місця краще за нього. Він ще жодного разу не бував тут, хоч і розвозив борошно.

— Півкілометра, а може, трохи більше, — відповіла я. — Шосе починається якраз при виїзді з села.

— Ти не стомилася? Не зголодніла? — спитав він. — У мене в рюкзаку є бутерброди й шоколад.

Я всміхнулася. Було приємно, що він отак веде мене, не знати куди, і вирішує все за мене. Це так рідко з мною траплялося.

Ми увійшли в Юкеем. Це було навіть не село, а чимале містечко. Його високі будинки, згромаджені навколо майдану, здавалося, були збудовані міцно, добротню, на віки. По той бік, вдалині, губилися в плетиві вуличок, що перетинали містечко, тісно тулячись один до одного, низенькі білі будиночки з черепичними й солом'яними покрівлями, облямовані внизу чорними смугами, нерівними, хвилястими, неначе проведеними чиясь не вельми вправною рукою. Церква ніби гуртувала навколо себе все: і чепурні будинки багатіїв у центрі, і хатини знедолених бідаків, які безладно тулилися на околицях.

Ми саме проходили перед церквою.

— Зайдемо на хвилинку? — запропонував Ян. — Ти зможеш там трохи посидіти й відпочити.

Біля крайньої лави, зробленої з потемнілого від часу дуба, я тихо опустила навколішки. Ян стояв біля мене. Кюре саме кінчав правити ранкову службу. Я мовчала. Якимось особливо гостро відчувала ці дивні хвилини своєї запальної юності. Подумки силкувалася молитися. Глянула на Яна. Це вперше, відколи ми були з ним знайомі, я бачила його в церкві: він був поважний і зосереджений, але почував себе невимушено, без будь-якої ніяковості передо мною. Простий і щирий, як дитина.

Нова хвиля захоплення цим гордим хлопцем враз піднялася в моїй душі, і раптовий порив ніжності затопив усе моє ество, аж сльози навернулися на очі. А він, певно, й гадки не мав, що зворушив мене в цю мить до глибини серця. І, мабуть, так і не дізнається ніколи, як я любила його в ту хвилину. Хіба що я сама колись розкажу йому про це, хтозна...

Та ось ми вийшли з церкви й знову рушили вперед. Село зосталося позаду. Перед нами розкинулось сільське кладовище. Ми посідали на кам'яну огорожу, що тяглася вздовж кладовища, Ян вийняв хліб і шоколад,

і ми почали їсти, читаючи водночас імена небіжчиків на занедбаних могилах. Старомодні імена, що давно вже вийшли з ужитку,— над секретом їхніх чарів я задумувалася ще з раннього дитинства: Вікторіна, Олександр, Цезар, Анжеліка! Носії цих гарних імен давно заснули вічним сном поряд з цим ось маркізом Арнольдом де Юкеем, який воював під Азінкуром. їхні імена — то останній пагінець життя, котрий чіпляється за старий мармур, як билінки трави чіпляються за мертво каміння...

У моєму мозку снувалися спогади про події останнього часу, усі так чи інакше пов'язані з появою серед нас Яна, який збаламутив і розтривожив усе наше життя, всю мою юність...

Нарешті, ми дійшли до шосе. То була автострада Кале — Париж.

Повз нас раз у раз проїздили автомашини. Ми подавали знак «автостопом», але жодна не спинилася.

— Бачиш,— сказав Ян,— вони, певно, мають нас за «чорноблужників» — таких собі підозрілих вуличних волоцюг, що потайки втекли з дому й подалися в мандри після якогось не вельми гарного вчинку.

Нарешті якийсь «тягач» темно-сірого кольору спинився перед нами. Водій відчинив дверцята. Він був сам у кабіні.

— Вам куди?

— У Бове.

— Сідайте. Я їду до Абевілля.

Ян примостився спереду. Я — позаду. Він передав мені рюкзак.

Шофер, певно, добре знав дорогу, бо мчав дуже швидко. Він нічого не говорив. Та на губах його грала ледь помітна лукава посмішка, і від цього я сиділа ні в сих ні в тих у куточку, ніби прирісши до місця. Час від часу водій позирав на мене у дзеркальце. Очевидно, вся ця пригода страшенно тішила його. Якби хоч вигляд у нього був зневажливий чи суворий. Та ні! У нього, напевно, могли бути діти нашого віку. І він, мабуть, їх любить. Ось таким приблизно я могла б уявити собі свого батька...

— Ну, то як? — раптом спитав він.— Що ж ви збираєтесь робити в Бове?

І тут Ян просто вразив мене. Я ніколи не подумала б, що він такий дотепний вигадник.

— А ми їдемо на хрестини до нашого племінничка,— сьогодні по обіді маємо конче бути на місці. Наша рідня не хоче запрошувати ніяких поважних персон, така вже в нас традиція в сім'ї. Ого, нам не вперше хрестити небожат, їх у нас досить,— і полічити важко! Цей уже сімнадцятий, щоб ви знали. Але моя сестра і я залюбки погодилися поїхати. Ну, а до того ж іще й четвер!

Йому пощастило, що це справді було в четвер. І що в мене волосся не було чорне, як смола.

— Ах! Он воно що! — дуже серйозно озвався шофер, але та сама лукава посмішка не зникала з куточків його губів.— Правда, частіше буває, що в куми вибирають двоюрідних брата й сестру. А рідна сестра — це ще краще, правда ж?

Я збентежено розглядала навколишні краєвиди, побоюючись, щоб очі мої не схрестилися часом у дзеркальці з поглядом шофера. А той мовчав. Я сиділа за ним. Це був високий, трохи згорблений чоловік. Обіч нього Ян — з чистим профілем, по-юнацькому худорлявий — видавався ще стрункішим. Та згодом, коли постаріє, він, певно, теж зігнеться, як оцей чоловік, думала я. Можливо, у нього є син, схожий на Яна...

Ми під'їжджали до Абевілля.

Нараз я знову почула лагідний голос шофера:

— Мої старшенькі, певно, мають стільки ж років, як ви. Мені б дуже не хотілося побачити колись їх отак, як вас, на дорозі. Навіть на честь маленького племінничка!

Ян нахмурився. Я відчула, що насувається гроза. Він розлютився: як це так, його вважають за непевного типа, якому не можна довіряти. Ах! Коли б цей чоловік знав! Але він, здавалося, догадувався про все. Спинив машину біля в'їзду в село. На губах його грала добра усмішка. Він подав нам на прощання руку.

— Ідть! І не накойте дурниць, діти!.. Бажаю вам щасливого закінчення подорожі!

Машини проїздили повз нас не спиняючись... Ще кілька кілометрів пішки...

Ми трохи відпочили й підкріпилися в малесенькій корчмі за три кілометри на південь від Абевілля.

Потім нас підвезла ще одна легкова машина кольору кави з молоком. На цей раз ми не почували себе так ніяково: не в усіх же стрічних людей можуть бути така лукаво-всерозуміюча посмішка і діти нашого віку. Шофер, який нас підвозив, ні про що не розпитував. Я знала: як тільки ми вийдемо з машини, одразу забудемо про нього. Через півгодини я побачила табличку з написом: «Бове, 3 км.» Майже всі автомашини, що попадалися назустріч чи обганяли нас, мали той самий номер департаменту Уази: 60.

— Будь ласка, висадіть нас тут,— раптом попросив Ян.

І ось ми знову на шосе. Я мерзлякувато підняла комір пальта, сховала руки в кишені, бо в кабіні було надто жарко.

Була вже майже четверта година пополудні. Надходив вечір: у січні рано сутеніє.

— Далі доведеться йти пішки,— пояснив Ян.—

Пробач, Фанні, але я не хотів вилізати з машини в центрі міста: там мене, напевно, вже через десять кроків упізнав би хтось із знайомих.

Я дивилася на нього, нічого не розуміючи.

— Ну, звісно! П'ятнадцять років прожити в одному місті, це ж щось та значить! Більшість людей, з котрими я будь-коли зустрічався тут, напевно, знають, що я виїхав з Бове, і якщо я знову з'явлюся, особливо з молодою дівчиною... Ні, краще підемо по мало освітлених бічних вулицях.

— Це через твою матір! Ти хотів би застати її зненацька?

Видно, якась нотка в моєму голосі зрадила моє раптове розчарування, коли не тривогу. Ян зникнув і спинився.

— Зрештою, Фанні, ти ж не ждеш королівського прийому в яскраво освітленому салоні з квітами!

Я знизала плечима. Звичайно, ні. Але як можна потай, крадькома, наче якісь злодії, пробиратися до незнайомої домівки? Серце моє стислося від якогось неприємного передчуття. Я ж була тільки малим п'ятнадцятирічним дівчиськом, яке звикло шовечора вчасно вертатися додому. А цей день справді був неспокійний і стомливий.

Сутеніло. Ставало холодно. Горбаста дорога, геть покреслена довгими чорнуватими коліями та слідами, тулилася ближче й ближче до низеньких самотніх будиночків, у сірих зимових сутінках вони здавалися мені похмурими й сумними. Там, попереду, було Бове, місто, в яке я тепер уже зовсім не бажала потрапити. Воно якось навіть лякало мене. Коли я здалеку дивилася на його похмурі покрівлі й мури, мені ввижались якісь потворні чудовиська, вкриті густою лускою. А ген удалині, понад будівлями, здіймаючись високо в небо, бовваніли такі ж похмурі шпилі собору...

Ми все йшли і йшли; я намуляла собі ногу, але не сміла признатися в цьому Янові, щоб не дратувати його. Будинок, до якого ми так поспішали, був десь на другому кінці Бове.

Вулиці, вулиці, вулиці... І поруч мовчазний Ян, котрий старанно обходить освітлені вуличними ліхтарями місця й раз у раз нервово роздивляється довкола. Безглузді й бентежні думки снувалися мені в голові... Чи ми пообідаємо колись? І де я спатиму вночі?..

Ця пригода здавалася мені тепер зовсім не такою принадою, як напочатку, в холодній ясності світанку, коли думка про неї примушувала дужче битися серце. Я думала про той «скарб», що про нього казав мені Ян, і нараз усе це видалося таким незначним, дріб'язковим... Яке щастя,— думала я,— просто сидіти біля розпаленого каміна, чути знайомий шурхіт Гійомового рубанка чи Капітанів голос: «Фанні, я знову десь подів свої окуляри. І коли вже ти пришиєш до них велику червону стьожку!..»

І мені так захотілося, щоб двері Сонячних Дзигарів швидше знову відчинилися переді мною.

Та це були інші мури, інші двері, що от-от зачиняться за мною. Двері незнайомого дому, які ми мали відчинити нишком, наче злодії, боячись, щоб вони часом не рипнули...

Спершу ми підійшли до огорожі якогось садка. У Яна був ключ од хвіртки, і от ми вже йдемо в імливих сутінках по доріжках садка, потім перед нами виникають віконниці вітальні, і мій супутник спритно відчиняє їх гострим кінцем свого кишенькового ножа.

— Як бачиш, це зовсім просто! — каже Ян.— Можна подумати, що я кінчав спеціальну школу зломщиків, га?

Він дивиться на мене насмішкувато й лукаво, а я вся тремчу: це й справді скидається на пограбування.

Ян підштовхує мене в півтемну кімнату, і ось ми вже в кухні з закритими віконницями. Потім він вмикає світло й дивиться на годинника.

— Тридцять п'ять хвилин на шосту! «Вона» буває в книгарні до сьомої. Отже, прийде не раніше, як десять хвилин на восьму. У нас ще є час, і ми можемо випити по чашечці кави.

Та в мене не було аніякісінької витримки зломщиці, а тому я рішуче заперечила:

— Ні! Давай скінчимо все якнайшвидше. Роби, що ти маєш тут зробити, і ходімо звідси.

Але Ян уже виймає з буфета чашки. Обернувшись до мене, сміючись, каже:

— Зрештою, покладися на мене, Фанні! Повір: я не збираюся вчинити якийсь злочин! Поки немає певних доказів протилежного, я тут у себе вдома. Мене ж звать іще Ян Оффланж, правда? І ти добре знаєш, що в о н а хоче тільки одного, щоб я повернувся в цей дім!..

Випивши каву, ми старанно поприбирали чашки — щоб не залишати слідів нашого перебування — потім Ян повів мене у передпокій, до сходів на другий поверх.

— Почекай хвилинку...

Він увійшов до однієї кімнати. Догадуюся, що то його кімната. Мені так хотілося б увійти слідом за ним, проникнути в цей світ Яна-дитини, Яна-підлітка, світ, якого я зовсім не знала, про який він ніколи не хотів говорити. Та він уже стоїть на порозі, тримаючи в руках гасничку, потому рушає вперед і відчиняє двері, за якими видно сходи нагору.

— Іди за мною! Напряма — горище, комора, третій поверх.

Ми сходимо на горище. Спершу я помічаю тільки якихось білих привидів, що широко розкинули руки, ніби перегороджуючи мені дорогу: то сушиться на вірьовках білизна. Ми нахилиємо голови й проходимо далі.

Ян пояснює мені:

— У нас на горищі три комірчини. Одну ми оце пройшли, потім ще одна, колись вона завжди приваблювала мене,— наша, сказати б, «гардеробна» чи «костюмерна»,— там стоїть чудова стара скриня, в яку ховають костюми ряджених. І, нарешті, отам, праворуч,— антресолі. З усіх трьох комірок у цій останній — найтемніше й найстрашніше, і, коли я починав бешкетувати, мене саджали саме туди.

Коротка усмішка пробігла по його устах: видно, він згадав щось. І раптом вигукнув:

— Ходімо, подивисься, Фанні! Усі мої іграшки складено там...

Він подає мені руку, і ми входим у вузький чорний прохід,— оце й є та страшна комірчина, антресолі, її тьмяно освітлює електрична лампочка, що висить у тій коморі, де сушиться білизна. Скідна рублена стіна сходиться під гострим кутом з підлогою, тут лежить купами всякий мотлох: колиска, повна-повнісінька слоїків і горняток з-під варення; колекція старомодних абажурів; ціле військо стоптаних шкарбанів, що геть порозсихалися від старості і валяються долі, неначе трупи на полі бою. А за всім цим, ген-ген у глибині,— не знати й що, чого я вже не годна була розгледіти. Можливо, то причаїлися по кутках якісь чудовиська, що мирно дрімають тут довгі століття...

Ян засвічує свій електричний ліхтарик.

— Дивись!

— О! Яне, які ж вони прегарні!

— То і ї чоловік сам поробив усе це для свого малого синочка. Ти ж знаєш: для першого маленького Яна. Непогано майстрував, правда?

Перед нами громадилася сила-силенна різних дерев'яних будиночків, палаців, різьблених, розмальованих чи вкритих лаком. Ось маленький коник скаче галопом. А онде Ноїв ковчег, населений тонко й майстерно вирізьбленими фігурками різних тварин, і у всіх у них такий розгублений вигляд! «Ну, то як: всесвітній потоп уже скінчився чи ні? — здається запитують вони.— Чи можна нам знову зійти на землю?»

Стоячи навколiшках на холодних плитках пiдлоги, я захоплено порпаюся серед цих скарбiв, наче маленька дiвчинка, перед якою немов вiдчинили браму раю. Ян мовчки стежить за мною.

— Зовсiм як дитина! — смiється вiн. — Признайся, ти, мабуть, тайкома бавишся ще iграшками, га?

Та цього разу я зовсiм не образилася, коли вiн назвав мене дитиною. Сприйняла це скорше як комплiмент.

— Ну, а тепер — до роботи! — каже Ян. — Ми й так уже згаяли багато часу.

І вiн тягне мене до «костюмерної», знову беручи в руки гасничку. Нiчого не вдiєш, доводиться спускатися на грiшну землю: справдi-бо, ми прийшли сюди не гратися. І знову все в менi здригається зi страху: а що, як жiнка в чорному повернеться ранiше? Що коли вона пiднiметься сюди й застукає нас зненацька?

Та Ян, здається, зовсiм не сушить собi тим голови. Вiн дає менi настанови, запалюючи гасничку, бо тут, на горiщi пiд дахом, таки досить холодно.

— Слухай мене уважно, — каже вiн. — Ми шукаємо один пакунок. Пакунок приблизно отакого розмiру. — Розводить руки, показуючи, який має бути отой згорток. — Замотаний вiн у синiй папiр.

Гнiт гаснички раз у раз западає, пригасаючи, Ян пiдкручує його і нараз хапає мене за плечi:

— Ми повиннi знайти цей пакунок, неодмiнно, чуєш, Фаннi? — Очi йому палають диким блиском. І я вiдчуваю, як страх охоплює мене. — Для цього ми й приiхали до Бове. Його треба знайти за всяку цiну, розумiєш?

Я схвильовано спитала:

— Яне, скажи менi... Що там у ньому? Я краще шукатиму, коли буду знати, що саме треба шукати.

Вiн якусь мить вагався. Нарештi, зважився:

— В ньому дитяча одежа на дитину трьох-чотирьох рокiв.

Я занiмiла з розкритим ротом і насилу стримала вигук. По тiлу пробiг дроз. Але я стрималася і тiльки пробурмотiла стиха:

— Дитяча одежа? Добре, ми пошукаємо її!

Ян погасив електрику в коморi з бiлизною. Потiм зачинив дверi.

І ось ми тiльки вдвох, вiдокремленi од усього свiту величезними бiлими привидами — бiлизною, що погойдується на вiрiвках.

— Фаннi, оглянь-но цей клунок!

Я стою навколiшки перед великим лозовим кошем, розкриваю його і починаю перебирати безладно скидану туди стару бiлизну, серветки, дiрявi, геть зношенi простирадла. На днi знаходжу два чи три покривала на лiжку, з торочками по краях. Я старанно перерила геть усе в кошелi, потiм перейшла до сусiдноi скринi. Виявилось, що вона вщерть заповнена старими журналами. Янового пакунка тут не було. В iншому ящику — посуд, келихи, чарки, гарнi склянки, загорнутi в старi газети. Третя скриня була зовсiм порожня. Ян шукав за кiлька рокiв вiд мене, вiн допомiг менi вiдсунути скриню вбiк, щоб не заважала.

Нам було тiсно, ми крутилися на вузькому п'ятачку серед рiзного хатнього начиння: поламаних стiльцiв, потрiсканих полив'яних глечикiв, облуплених емальованих каструль і вищербленоi порцеляни. Я знову й знову

рилася навмання в усьому цьому мотлоху, перекидаючи й руйнуючи цілі піраміди старих речей, а потім сяк-так заново складала їх. Разів десять я відкидала з дороги лозовий кошик, круглий і порожній, схожий на пташину клітку, та він, як на гріх, раз у раз знову попадав мені під ноги.

Ліворуч од мене Ян, випростуючись, раптом заплутався в старій військовій шинелі з мідними гудзиками; повісив її на бантину, і рукави, погойдуючись, ніби промовляли безнадійно: «Нема на що сподіватися! Хіба можна щось найти серед такого безладдя?..»

Я спитала:

— Може, ти хоч приблизно скажеш, де треба шукати?

Ян провів по вкритому пилюкою чолу рукою.

— Розумієш, я давно не бував тут! Мені було тоді дванадцять чи тринадцять років. Я допомагав їй щось шукати,— не пригадую вже, що саме. Раптом вона взяла в руки цей пакунок і розгорнула його. Можливо, вона зробила це ненавмисно. Я спитав, що це за пакунок. Вона відповіла: «Це твоя одежа, ти носив її, коли був зовсім маленький...» — «Чого ж ти зберігаєш її, а не віддаси комусь, як ти робиш з іншими речами?» — спитав я.— «Бо це реліквія, пам'ять»,— пояснила вона.

— Реліквія, Яне? — прошепотіла я, глибоко схвильована.

Але Ян не почув моїх слів. Він уже пробирався до іншого кутка горища. Якусь мить стояв там, замислившись, потім рішуче мовив:

— Мабуть, я помилився.— Це було не в тому кутку. Іди-но сюди, Фанні, може, тут нам більше пощастить.

Я підійшла до нього, і розшуки почалися знову.

Ми уважно оглянули три чи чотири скрині, перерили все в старій шафі, що мало не звалилася на нас. Ян зазирнув навіть за волосяний матрац, поставлений сторчма до стіни, але виліз звідти ні з чим, тільки лоб його був геть заснований павутинням.

Потім ми обоє заходилися цілими оберемками вибирати старі речі з чорної корзини з вигнутою кришкою. Ян витяг з неї стару шубу, дві вечірні сукні, смокінг, потім на дні ми намацали перину з гагачого пуху,— вона порвалася під нашими пальцями, і навколо в повітря злетів пух. Тоді ми знову поклали все це манаття на дно корзини, і я мало не з люттю опустила кришку. І мене теж пойняла ця нестримна гарячка пошуків. Я відчувала: якщо зараз, в цю мить, ми нічого не знайдемо, дарма що перерили вже догори дном геть усе горище, всі комори,— то весь Янів запал пропаде, розвіється. Його минуле, майбутнє — він одмовиться від них, впаде у безнадію. Він зречеться всього. А я не хотіла, щоб він здавався. Хотіла, щоб він був сильний, мужній.

Треба, мені конче треба знайти той пакунок!

І знову шарудить під руками пожовклий папір, скриплять кришки, що їх я хапливо розчиняю й зачиняю. Ось до рук мені попав старий, припалий порохом естамп. На ньому зображено бал у Версалі, та я нервово відкидаю його...

Ян випростався, стукнувшись головою об схил даху, вилаявся і підгилив ногою салонний кравецький манекен так, що той полетів шкереберть і розбився, ударившись об мармур старого клишоногого столика. Ян збуджено заходив туди й сюди по горищу. Він був знервований, злий і зовсім занепав духом.

Я мовчу. Та чому руки мої раптом затремтіли від хвилювання? В цю мить я саме розкрила ще одну скриню, на кришці прочитала кілька надряпаних олівцем слів: білизна для новонародженого. Я виймала малесенькі сорочечки, дитячі льолі,— вони, певно, належали тому, першому, Янові. Покликала стиха:

— Підійди-но сюди!

З шанобою, майже з побожністю я складала купкою легеньку дитячу одежу. Дісталася вже до дна скрині. І ось у мене в руках пакунок — це міг бути тільки він, той самий! — загорнутий у синє, перев'язаний мотузком, обмотаний ковдрою.

Ян схопив пакунок. Мовчки розгорнув його.

Він стояв, випроставшись на весь зріст. А я все ще лишалася навколішках перед скринєю. Мені не видно було, що там у пакунку, але я побачила очі Яна, наповнені слізьми.

— Дивись, Фанні,— тихо промовив він, і голос йому урвався.

Біля нас на підлозі лежав згорнутий у довгий сувій старенький килим. Ми машинально посідали на ньому. Ян розгорнув синій папір, показав мені маленький ескімоський червоний комбінезончик,— здавалося, він і досі беріг форми дитячого тільця. Тканина на колінах і ліктях була витерта і курточка — розтягнута,— більша завширшки, ніж завдовжки,— комбінезончик пошито, певно, на чоловічка років чотирьох — з гарної ворсистої шерстяної тканини. В пакунку лежали ще червона шапочка з помпоном і пара шкіряних черевичків...

— Мені здається, це ще не все,— промовив Ян. Я розгорнула глянсуватий папір, там був ще один пакунок, і в ньому я побачила ведмедика, оксамитового пухнастого сірого ведмедика. Його витерта шерсть, обвислі вуха й одноока морда виразно свідчили, що це була улюблена іграшка.

Ян помітив, як я одвернула голову.

— Фанні, що з тобою?

Я нічого не відповіла. Взяла в руки ведмедика. Машинально крутила його в пальцях, як крутив капітан Ле Марруа, давно колись, однієї похмурої воєнної ночі на борту «Сіріуса» біля берегів Норвегії. Той самий ведмедик, «такий покинутий і нещасний, справді, наче живе людське дитя»,— так, здається, сказав Капітан,— а це велике дитя сидить зараз ось тут, поряд, дивиться на мене, таке схвильоване, і очі його сповнені благання.

— Фанні, що з тобою? Прошу тебе, скажи, що з тобою?..

— Яне, це вона — та сама твоя одежа?..

То я спитала. Я мусила спершу знати. Мусила спершу пересвідчитися. А що, як помилилася? Що коли це просто неймовірний збіг обставин?!

Сидячи на товстому сувої килима, Ян підібгав ноги аж до підборіддя і обхопив руками коліна. Що він скаже мені?

— Яне, відповідай же! — не витримала я.

Він підвів голову і, нарешті, заговорив, тихо й просто,— неначе це не мало ніякого значення.

— Так, я носив її, коли мені було чотири роки і коли я був ще норвежцем...

Я й оком не кліпнула, але почувала, що Ян скося кинув на мене бистрий погляд.

— Хіба тебе не дивує, що я колись був норвежцем?

Я все ще мовчала. Тоді він простягнув руку до пакунка з одежею, підняв червоний комбінезончик і тримав його високо над головою, розглядаючи. На мить серце моє сильно-сильно закалатало в грудях: так, це правда, те дитя із «Сіріуса» — тут, передо мною!..

— Комбінезончик, ведмедик, черевички...— пробурмотів Ян.— Це й усе, що лишилося від того маляти. В той час воно ще не було Яном Оффланжем... А як його тоді звали, я й сам не знаю. Тепер розумієш, Фанні, чому мені так важливо було знайти ці речі? Це ж єдине, що зв'язує сьогоднішнього Яна з отим колишнім маленьким хлопчиком...

Потому, знову уткнувшись обличчям у коліна, він казав далі:

— Ця одежа... Я питаю себе, чи капітан Ле Марруа не міг би впізнати її?

Я аж підскочила:

— Чому ти так кажеш?

— Тому, що капітан Ле Марруа знає дещо з мого минулого...

— Яне... Послухай...

Але він не дав мені договорити. Випростався, став на рівні ноги:

— Ні, Фанні. Дозволь мені спершу все пояснити тобі. Потім ти скажеш усе, що схочеш.

Він мимоволі схопив на етажерці старий іржавий ніж, що валявся там серед ремінців і шлейок. Потім ударив кінчиком леза по бантині. Він розколював старе трухляве дерево, довбав крокви, терзав їх — наче від цього йому ставало легше.

— Пригадуєш, Фанні, тоді в машині ти дорікнула мені, що я жорстоко поведився зі своєю названою матір'ю. Ти сказала, що вона, мовляв, виростила, виховала мене, любила, як власну дитину. Усе це, певно, вона

сама тобі сказала. І я не заперечую: це правда. Але вона дещо приховала від тебе. І, безперечно, дуже важливе. Зараз ти дізнаєшся про все...

— Я хочу тобі розповісти про ту ніч, яку я не забуду ніколи! Це сталося десь на початку березня... Лікар збирався вже йти. Перед тим він одвів мене в куток і сказав: «Ви ще зовсім юні і ви її син, але я не маю права приховувати від вас, що становище хворої дуже важке. Вона може померти цієї ночі, а може й одужати чи протягнути ще якийсь час і померти через місяць або через рік...» Фанні, ти тільки уяви, що я почував у ту мить, адже я вірив, що вона — моя рідна матір, і я любив її. Ми були вдвох в цьому будинку, та ще стовбичила тут огидна мені доглядальниця, яка поводитися зо мною як із своїм прислужником, хлопчиком на побігеньках. Вирішивши цілу ніч пильнувати хвору, я сів біля її ліжка. Її рука лежала в моїй руці... Це тяжко, дуже тяжко сидіти цілу ніч біля ліжка хворої, яку ти любиш. А вона бурмоче щось у маячні, стогне, задихається. Години тягнулися нескінченно довго...

На якусь мить Ян замовк. Він, видно, переборював хвилю жалю й ніжності, навіяну спогадами.

— Десь о пів на четверту ночі вона покликала мене. Доглядальниця саме пішла відпочити на часинку. Вона покликала мене дуже кволим, тихим голосом, однак я добре розібрав її слова: «Яне, послухай мене. Присунься ближче!..» Я нахилився до неї.— «Ти не мій син...— мовила вона тихо.— Ти не мій син»,— повторила вдруге. Я подумав, що вона марить. Щоб заспокоїти її, я прошепотів: «Та ні ж, мамо, я твій син, твій маленький хлопчик...» І погладив її волосся. Але вона знову й знову повторювала: «Ти не мій син...»

Вона, здавалося, шукала потрібних слів і не могла знайти, не могла висловити те, що її мучило. Нарешті, вона глибоко зітхнула, і я почув:

«Ти норвежець... Я знайшла тебе під час війни...»

І додала зовсім тихо, проте я добре розібрав:

«Є один французький капітан, який знає дещо про твоє минуле...»

Вона дихала дедалі важче. Я думав, вона не зможе вимовити його ім'я.

«Як його звать?..» — тихо спитав її.

І вона так само тихо прошепотіла:

«Капітан Ле Марруа».

Ян замовк. Витер лоба долонею. Здавалося, він страждав зараз так само, як тієї пам'ятної ночі.

— Це був страшний удар для мене, сама розумієш! Отак несподівано довідатися, що ти — знайда, почути це від жінки, котру ще кілька хвилин тому любив як рідну матір і яка могла щохвилини померти... Знаєш, це не тоді я надумав покинути Бове. В ту хвилину я не міг залишити її. До того ж сподівався, що вона все мені пояснить, коли одужає. І я доглядав її, хвору, так мов нічого й не сталося, аж поки їй не покращало.

Тільки тоді, коли вона почала одужувати і небезпека зовсім минула, я попросив розповісти все докладно. Це надто мучило мене!.. Але замість розуміння, ніжності, делікатності,— я зустрів гнів, роздратування! Вона все заперечувала. Казала, що то було марення, гарячка. Потім розридалася. Нарешті вигадала всю оту історію з маленьким хлопчиком, знайденим у придорожній канаві,— усе, що ти вже знаєш від неї. Що ж до капітана Ле Марруа, то вона нічого не хотіла визнавати.

«Капітан Ле Марруа? Так, я зустрічала його, коли була санітаркою в лазареті. Можливо, я й згадувала його, коли марила в гарячці. Усі ці воєнні спогади раз у раз оживають у пам'яті. Але він не має ніякого відношення до тебе...»

— Я не давав їй спокою своїми запитаннями, але нічого не міг добитися.

Ян дивився на мене спідлоба, мов хлопчак, який боїться, що його сваритимуть, і нарешті промовив з легким викликом:

— Отоді я й поїхав звідси!

— І найнявся до Марудо?

— Так... Я хотів розгадати цю історію і став як божевільний. Вирішив покинути заняття на юридичному факультеті. Згодом, думав, можна буде повернутися до університету, я ж іще не такий старий. Сказавши, що мені конче треба побачитися з приятелями по ліцею, які вчилися у Сорбонні, я два четверги підряд їздив до Парижа,

в Військове Міністерство. Звідти мене послали в Міністерство торгового флоту, і зрештою мені таки пощастило натрапити на слід капітана Ле Марруа. Рішення прийшло блискавично: я покину Бове й поїду туди, де живе капітан Ле Марруа. Кілька місяців я день у день, після лекцій в університеті, тайкома вчився на курсах шоферів і незабаром одержав одночасно права на водіння легкових, туристських і важких вантажних автомашин. І тоді поїхав до Фовемберга, щоб знайти собі там якусь роботу...

По паузі Ян вів далі:

— Я не поспішив одразу до ваших Сонячних Дзигарів. Щось мене стримувало: страх перед невідомим. Це страшно — порвати остаточно з своїм минулим, з минулим Яна Оффланжа, щоб воскресити минуле зовсім невідомого мені хлопчика, котрого я мав би тоді за всяку ціну пізнати... Скільки разів, проїжджаючи машиною повз ваш будинок, я зменшував швидкість, вагався! Іноді зустрічав Гійома. Дуже хотів познайомитися з ним, мені подобався його вигляд, суворий і привітний водночас. Але,— можливо, це здасться тобі смішним, Фанні,— я боявся Капітана, бачив його доти тільки здалеку. Хоч, їй-богу, він зі своєю чудовою доброю усмішкою зачарує навіть найсуворішу людину. Та що вдієш — я страшенно боявся його. Тільки подумаю, що мені треба заговорити з ним про моїх батьків, мою справжню родину — одразу відчуваю, як страх паралізує мою волю...

З того, як Ян нервово жестикулював руками, видно було, що він старанно підбирає слова, аби вони прозвучали якнайпереконливіше.

— Розумієш, Фанні, я не можу сказати, що любив їх, своїх незнаних батьків. Вони були для мене надто далекі... Іноді я уявляв їх собі у мріях. Мрії ті були такі приємні... Це допомагало мені жити, але я добре знав, що то тільки мрії, а не дійсність. І так боявся розчаруватися... Мати сказала мені, що я норвежець. Та що я знав тоді про Норвегію? Тільки те, що написано в підручниках географії. У Булоні іноді причалував норвезький корабель. Одного разу, блукаючи набережною, я помітив чорне вантажне судно «Крістіан Сунд». Воно прийшло з Бергена... Серце моє забилося дужче від хвилювання, і я довго-довго дивився на прапор з блакитним хрестом на червоному тлі, що так весело майорів на верхівці щогли. «Це ж прапор моєї батьківщини,— казав я сам собі,— моєї справжньої батьківщини...»

Але в ту мить кілька матросів зійшло на землю, я почув, як вони засперечалися про щось, і мені здалося, що їхня мова груба, різка, в ній чулися якісь дивні голосівки, я не знаходив там жодного складу, схожого на французьку чи англійську мову. Засмучений, майже наляканий цим, я подався геть, навіть не глянувши на прапор своєї рідної країни... У ті хвилини я майже втратив бажання швидше розкрити таємницю свого народження і знову стати норвежцем...

І так минали тиждень за тижнем, не приносячи ніякої розв'язки...

Одного дня їхав я кудись машиною і зустрів по дорозі тебе. Ти не викликала в мене такого страху, як Гійом чи Капітан. Отож я й запросив тебе сісти в кабінку, хоч почувався, наче зосліпу кидаюся в холодну воду. Отоді я й дав тобі перший урок з латині.

Ну, а що було далі, ти сама знаєш. Я ніяк не наважувався заговорити з Капітаном,— я тобі вже пояснював чому. А до того ж не хотів завдавати горя їй, моїй названій матері. Вона весь час писала мені і, сама того не відаючи, мучила мене своїми листами. Зрозумій, я ж любив її! Я й досі її люблю...

Помовчавши, він сумно додав:

— А наприкінці грудня сталася подія, яка ще більше примусила мене мовчати. Напередодні Різдва моя мати приїхала до Фовемберга. Вона зустріла нас у лісі, ти ж пам'ятаєш? Другого дня вона сказала, що мої батьки померли і що з моєї родини нікого не лишилося...

Ян нижче похилив голову. Він, здавалося, ще раз пережив своє горе, розповівши про смерть батьків. Я поклала долоню йому на руку й лагідно мовила:

— Я це знала, Яне. Ми стояли того святвечора за дверима твоєї кімнати, Гійом і я...

— Ах! — вигукнув він.

Я боялася, що він розгнівається на мене. Та його ліва рука все ще лежала під моєю долонею,— він не висмикнув її, а другою задумливо креслив якісь химерні візерунки на кахляній підлозі. У мене було таке відчуття, ніби я тримаю руку зовсім малої, безпорадної дитини, тяжко хворої чи дуже нещасної. Ось він знову заговорив, і голос його бринів сумно-сумно:

— Розумієш, вона сподівалася, що це примусить мене вернутися до Бове. Тільки вона ненароком зрадила себе, мовивши тоді: «Ти ж не говорив про це з капітаном Ле Марруа, то чого ж тобі тут лишатися?» І тим самим призналася, що Капітан таки знає щось про мене, чи не так? Оце й було одною з причин, що я не поїхав з Фовемберга. Іноді я сподівався, що Капітан сам упізнає мене й заговорить перший. Яке безглуздя! Як він міг упізнати мале хлоп'я чотирьох літ, коли після того минуло довгих п'ятнадцять років?

Янові очі повилися тим самим мрійливим серпанком, що його я помічала, коли він грав на фортепіано. І голос йому забринів ще журливіше.

— Зрештою, мені просто не хотілося їхати... Не тільки через мою нерозв'язану таємницю, а й через ваші Сонячні Дзигарі. Фанні, ти не можеш уявити, що означають для мене Сонячні Дзигарі: ти ж завжди живеш там, щаслива... Капітан, Гійом — таких чудових людей далєбі ніде на світі не зустрінеш — ти це знаєш?

— Знаю...

— І там була Інгвільд, Норвежка. Ти розумієш, чому я так дивно повівся з нею під час нашої першої зустрічі? Це ж була перша, сказати б, ластівка з моєї вітчизни. Чарівна Інгвільд... Бо вона справді чудова дівчина, правда ж?

— Так... Чудова.

— Коли я дізнався, що вона приїхала, мене заповонила якась шалена надія. Здавалося, це знак долі. Та ні, очевидно, то був простий збіг обставин!

Не давши мені заперечити йому бодай одним словом, Ян ще нижче схилив голову й зовсім тихо промовив :

— І там була ти. У мене ж ніколи не було сестри. А ти стала для мене ніби маленькою сестричкою...

Ян кинув на мене швидкий погляд. Пальці його все ще креслили на підлозі якісь невидимі візерунки.

Я кивнула головою, не дивлячись на нього.

Запанувала ніякова мовчанка. Ян зітхнув, знову глянув на мене, потім підвівся і неквапливо почав ходити по комірчині. І тепер уже я ніяково смикала пальцями за торочки килима.

Нарешті Ян різко спинився й запитав:

— А чи правда, що Капітан знає щось про моє минуле?

— Так, правда.

— І... він казав тобі про це?

Я сміливо глянула Янові просто в очі:

— Так, Яне... Я знаю все.

Кілька секунд він пильно й водночас якимось розгублено дивився на мене, потім різко затулив обличчя руками, сів:

— Фанні, прошу тебе, мовчи, мовчи... Не кажи нічого... Я боюсь... Фанні, я боюсь почути...

Він нервово пригладжував на голові волосся. Знизу я бачила тільки його біляву розкуйовджену чуприну, яку він раз у раз смикав своїми тонкими пальцями.

Я теж затулила голову руками. В цю неповторну мить свого життя, таку тяжку й скороминушу, я не хотіла більш дивитися на нього. Я не хотіла навіть знати, чи він ще є тут, чи він слухає мене. У мене було таке відчуття, наче він уже поїхав до своєї Норвегії.

— Яне... Дозволь мені розповісти все зараз же... Бо те, Що я скажу, принесе тобі радість, велику радість... Яне, твої батьки не загинули. У тебе є тато й мати, котрі люблять тебе і не тямитимуться від щастя знову знайти тебе!..

Я затамувала подих, не сміючи звести на нього очі.

— Яне. Ти чуєш мене?

Та я даремно боялася. Даремно затуляла голову руками, як тоді, в ту страшну хвилину, коли на нас мчав поїзд. Зовсім несподівано Ян заривав. Він плакав як дитя. Загата, що так довго стримувала сльози, нарешті, прорвалася... Ян плакав хвилин п'ять... Може, десять... А може... Я всією душею сприймала цю велику радість і бурхливий біль мого друга. Аж тоді, коли ридання почали вщухати, я поволі звела на нього очі. Він усе ще сидів, міцно затуливши лице руками. Я стала біля нього навколішки. І в ту ж мить почувала його приглушений, боязкий голос:

— Фанні, це правда? Я аж здригнулася.

— Ну, звісно, правда! Ох! Яне, клянусь тобі, що це правда!

Скоряючись раптовому поривові, я поклала руку йому на голову й провела по волоссю. Воно було на диво тонке, ніби шовкове. Я не наслідувалась ані прийняти руку, ані ще раз, як мені веліло серце, погладити голову мого дорогого друга в цю хвилину великого потрясіння. І я знову й знову проклинала свою непоборну стриманість, що сковувала всі мої людські почуття. Я не знала, що робити! Інгвільд, певно, була б ніжнішою. Навіть Гійом поведився б на моєму місці куди краще. Він поклав би Янові на плече свою міцну руку, запропонував би йому мовчазну чоловічу дружбу. А можливо, приязно підбадьорив би його словами: «Ну, ходімо, старий друже, всі драми скінчено! Тепер уже нема чого плакати!»

— Яне,— мовила я стиха,— тепер уже нема чого плакати... Послухай, я маю сказати тобі ще щось дуже приємне...

Він і не поворухнувся.

— Яне, поглянь на мене!

Я міцно взяла обидві його руки в свої,— здавалося, ніби Гійомова сила на якийсь час перейшла до мене,— і відхилила їх від його обличчя. Він не опирився.

— Яне, подивись на мене, подивися ж!

Він глянув на мене, і я побачила його розгублене й розпухле обличчя. Ясно й радісно усміхаючись, я зазирнула йому в глибину очей і щиро сказала:

— У тебе є батьки... такі, про яких ти мріяв. Твій батько високий, як ти, мовчазний і добрий. А мама твоя весела і ніжна, і молода, як... як ти й уявляв собі... І крім того, послухай, Яне, є ще дехто. У тебе є ще й сестра... Маленька чарівна сестричка... і ти її знаєш.

Він скрикнув:

— Інгвільд?

Я мовчки кивнула головою. Він зірвався на ноги.

Його обличчя сяяло, мов ясний вогник уночі.

Дивна пригода...

Я лежала на старому матраці, котрий Ян розклав для мене на кахляній підлозі комірчини, накривши зверху аж трьома ковдрами. Мені було гарно й затишно. Я зігрілася. Гасничка воркотіла, наче сонний кіт. Я приладнала цю переносну грубку посередині знайденої тут-таки на горіщі слюдяної платівки, закріпила її і тепер дивилася на миготливе яскраве полум'я, котре кидало в темряву кружало блакитнуватої світла...

Як затишно завжди біля вогню!

Над моєю головою крізь дахове віконце виднівся клаптик нічного зимового неба, холодного, крижаного, якщо судити з химерних морозних візерунків на шибках.

Час від часу до мене долинали якісь моторошно-таємничі шелести і шарудіння,— неясний шум старого незнайомого дому, що його я поночі навіть не розгледіла. Десь наче рипнули двері, почувся дзенькіт посуду, потім ніби чиясь важка, потім легка хода,— звуки долинали до мене невиразно, приглушені поверхами й стінами. Найчастіше це був гомін голосів. Мені вчувався то Янів голос, то голос жінки в чорному,— я вгадувала їх, хоч і не могла виразно чути,— дарма що звелася на лікті й нашорошила вуха, силкуючись розрізнити якщо не окремі слова, то принаймні тон розмови. Але все було марно — я раз у раз тільки розчаровувалася. Отож мені лишалося зручніше вмотитися на своєму ложі й заснути...

Саме коли я закінчувала розповідати Янові про Нарвік, він раптом притулив палець до губів, зробив знак, щоб я мовчала:

— Чуєш — це вона!

Так, це вона йшла нагору. Це її повільна стомлена хода,— хода надто рано постарілої жінки. Ян устиг тільки мерщій штовхнути мене до комірчини.

— Я сам якось дам собі раду. Не треба, щоб вона тебе бачила.

І він щільно причинив двері комірчини. Але, припавши вухом до перебірки, я могла чути все, що діялося за стіною.

Жінка ступила на горище і, видно, якусь мить стояла спантеличена. Ян теж мовчав.

Нарешті вона вигукнула своїм звичним, ніби надтріснутим, сумним і боязким голосом,— у якому зараз бриніла нестримна радість:

— Яне... Ти!! Якби ж то я знала!

— Мамо, як ти дізналася, що я тут...

Голос його був лагідний, майже боязкий. Жінка вагалася, потім, в якійсь неясній надії, наважилась признатися:

— Я ввійшла до твоєї кімнати, як... як і щовечора. І помітила, що на місці нема гаснички. Я скрізь обшукала її. Зненацька глянувши в сторону горища, побачила, що там світиться...

— Так, я розумію,— пробурмотів Ян.

Запало мовчання. Мовчання болісне й гнітюче для обох. Потому я почула:

— Що ти робив тут? — Вона, безперечно, помітила те безладдя, що панувало на горищі після наших пошуків: розкидані скрізь корзини, скрині.— Ти щось шукав?

— Так, шукав.

— І... знайшов?

— Знайшов.

Тепер голос Яна був різкий і уривчастий, з нього жінка могла легко зрозуміти, що більше він їй нічого не скаже.

Знову запала мовчанка.

Я затамувала подих. Адже це вперше Ян дивився на свою названу матір, знаючи всю правду. А вона?.. Вона й не відала, що я розповіла Янові про його минуле.

Проте жінка наче догадувалася про це, і поводитись, як людина, що відчуває свою провину.

— Яне,— несміливо затинаючись, мовила вона,— ти... ти повернувся... щоб пожити тут якийсь час?

Мені хотілося крикнути Янові зі своєї схованки: «Май до неї співчуття, не будь надто суворий!» Але він уже відповідав їй, і в голосі йому бриніли такі ніжні нотки, яких я доти в нього ніколи не чула,— певно, то були відголоски тієї безмежної ніжності, що сповнювала його серце колись:

— Ні, мамо, я повинен завтра ж їхати назад. Так треба. Але, послухай... Я обіцяю, що приїду й поживу якийсь час із тобою, це буде скоро, дуже скоро.

Потім я почула його кроки,— певно, він підійшов до неї. Зазирнувши в щілинку, я побачила: він поклав руку їй на плечі й промовив тим самим лагідним голосом:

— Ходімо звідси. Я розумію, нам треба багато про що поговорити. Між іншим, я маю дещо розповісти тобі.

Помовчавши, він знову заговорив:

— Приготуй, будь ласка, обід для нас обох. А я тим часом трохи приберу все тут. Цієї ночі я спатиму в своїй кімнаті.

— Це правда, Яне? Коли б ти знав, яка я щаслива!..

Згодом Ян розповідав мені, ніяковіючи, що він повадився з нею ніби з покинутою й безпорадною бідолахою жебрачкою. Він довго мовчки гладив їй плечі. А вона шепотіла тихо-тихо, ніби прощаючись із ним навіки: «Мій любий, мій любий хлопчику!..»

«Тоді,— сказав мені Ян,— я поцілував її в голову, так часто цілував колись, у дитинстві, і назвав просто «мама». І знаєш, Фанні, того вечора вона й справді була моєю матір'ю...»

Ось до мене долинув звук чиїхось кроків: то Ян, певно, лагідним жестом підштовхнув її до дверей.

— Іди, мамо. Я зараз же спускаю слідом за тобою. Швиденько приготуй щось поїсти. Я страшенно зголоднів...

Потім він зазирнув до мене в комірчину.

— Ти чула?

Я мовчки кивнула головою.

— Мені дуже прикро, мала, що мушу лишити тебе тут саму. Тобі буде не дуже весело!

— Ти ж не можеш зробити інакше.

— На жаль, ні.

Він стояв передо мною, збентежений, нерішучий.

— Яне,— спробувала я заспокоїти його,— не журись. Думай краще про Інговільд. Думай про своїх батьків, про їхню радість.

І знову ніби ясний вогник спалахнув йому в очах.

Здавалося, Ян миттю згадав усе і знову віднайшов своє дивовижне щастя, яке осяяло його життя. Потім він задумливо мовив:

— І чого це завжди так буває на світі, що за радість одних інші мають платити стражданням?

Я нічого не відповіла. Дивилася, як він розкручував згорнутий і поставлений сторчма поміж двома старими скринями матрац, стелив його на підлозі.

— Бери всі ковдри, скільки хочеш. Їх тут досить, отам, у старій шафі. Скоро буде й вечеря. Я що-небудь принесу тобі.

— Іди вже, Яне,— звеліла я.— Не треба, щоб вона знову сюди піднімалась. І не суши собі голови, мені тут добре. Це ж тільки одна ніч, вона промайне так швидко!

Він пішов, а я залилася сама, тільки гасничка воркотіла поряд. Я дивилася на стару шинель, що тихо погойдувалася на цвяху, на естамп часів Марії-Антуанетти, і мені здавалося, ніби зображені на ньому люди розважають мене, танцюючи дивний менует тих давніх-предавніх днів...

Я глянула на світний циферблат свого ручного годинника: за двадцять хвилин перша година ночі. Скрізь тихо, не чути жодного шереху. Ян, певно, давно вже спить.

Треба й мені заснути. Я кликала сон, заплющувала очі й повторювала подумки свої улюблені вірші: кілька епічних уривків із «Сірано де Бержерака». Але далі четвертого рядка діло не йшло. Я думала про Інгвільд. Так, Інгвільд могла бути певна, що Ян цього вечора мріє про неї, як мала дитина мріє про довго-довго очікуваний подарунок.

Перед моїми очима стояло осяяне радістю Янове обличчя, воно переслідувало мене невідступно, і я почувала докори сумління. Мені забракло мужності відкрити йому всю правду, сказати, що Інгвільд — не рідна сестра йому, що вона тільки замінила його біля їхнього родинного вогнища, і якби він не зник тоді, в сороковому, вона, можливо, була б тепер знедоленою сиротою... Я не чекала такого нестримного вибуху радості. І тепер не уявляла собі, як покажуся в Сонячних Дзигарях разом з новим Яном, Яном, котрий знову став Єфом Нільсеном; як він, не тямлячи себе від радості, стоятиме перед Інгвільд, а ми всі страждатимемо від цієї неправди. Я немов бачила здивовані очі, чула докірливий голос Гійома й Капітана: «Ех, Фанні, нащо ж ти сказала йому неправду?.. Невже в тебе не вистачило такту, делікатності?..»

Ні, я не могла б цього знести. Гійом довірив мені Яна. Я мала поводитися з ним так само делікатно, як поводився б Гійом чи Капітан. Завтра треба буде йому все сказати... Так, завтра.

Я знову глянула на годинник: друга година ночі. Чи засну я, зрештою, цієї ночі?..

Поруч себе я намацала малого ведмедика,— Ян залишив його тут. Я взяла його в руки, наче вірного друга.

Завтра треба буде... Я перевернулася на другий бік, зручніше вмоцнюючись у своєму гнізді з ковдр. Мені було тепло, навіть жарко. Здається, я таки зараз засну...

Ще зовсім сонна, я розплющила очі. Здавалося, я проспала досить довго. Але надворі було ще зовсім темно.

Ян тримав у руці електричний ліхтарик, спрямувавши його світло мені на підборіддя, щоб воно не било в очі. Він стояв біля мене навколішках і лагідно всміхався.

Я стурбовано глянула на нього, вже остаточно прокинувшись.

— Яне!.. Котра зараз година?

— Четверта.

— Що сталося?

Він ще ширше всміхнувся й тихо відповів:

— Нічого. Просто я хотів поглянути, чи ти тут не боїшся, чи заснула вже, чи тобі добре.— І, притишивши голос, додав: — Ти ж знаєш, Фанні, Гійом довірив тебе мені!

Він усе ще дивився на мене так пильно й ніжно, що я відчула себе зворушеною.

— Я не хотів тебе будити...

Здається, я починала розуміти. Я спитала:

— І... давно вже ти тут? Він на мить завагався:

— Та... Давненько.

Ми розмовляли тихо, наче хтось міг нас почути.

— Яне... скажи, це просто випадковість, що ти вибрав для цієї поїздки саме четвер?

Ліхтарик затремтів у його руці. Можливо, це тремтіння впало на його обличчя, й воно злегка засіпалося?

— Що ти хочеш сказати, Фанні?

— Якби ти хотів узяти з собою Гійома, то, певно, це було б не в четвер, бо він у четвер працює.

Ян щиро відповів:

— Так, я хотів узяти з собою саме тебе!

Запала мовчанка. Ян не озивався більше ні словом. Пауза тривала довго, так довго, що я хотіла вже, щоб він швидше пішов звідси: це мовчання лякало мене.

Його ліхтарик усе ще освітлював моє обличчя. Можна було подумати, ніби Ян розглядає мене так пильно, щоб надовше запам'ятати. Чи не було це прощання?

Ян помітив на підлозі ведмедика. Коли я заснула, він випав з моїх рук.

— Чому ти взяла його? — здивовано спитав Ян. Я глянула на сіру пухнасту іграшку. Потім знизала плечима:

— Бо це трошки ти!

Знову пауза. Я звелася на лікті:

«Ні, Яне, не йди, постривай хвилинку. Я відчуваю, що ніколи вже мені не буде так, як цього вечора,— хотілося мені сказати.— І хочу, щоб ти знав...»

Але я знов опустила голову на подушку, і жодне з цих слів не злетіло з моїх уст. Я не знала, що говорити. Ні, я ніколи не наважусь...

Ян підвівся. Поправив гнота гаснички, бо полум'я вже стало зовсім жовте, потім повернувся до мене, легенько натягнув ковдру мені на плечі...

— Ти не змерзла? Тобі добре?

Чому горло моє раптом стислося від хвилювання? Замість відповіді я спитала:

— Яне, скажи, ти щасливий, що знайшов своє минуле?

Він заплющив очі і довго лишався так, мовби стараючись глибше відчутти своє щастя, натішитися ним.

— Дуже щасливий! — нарешті прошепотів він.

І знову всміхнувся мені лагідно й щиро. Він ніяк не зважувався піти звідси. Я розуміла, що Ян теж хоче сказати щось. Але що?

Ось він поклав свою долоню мені на руку, застиг на якусь мить і, перш ніж випростатися, пробурмотів :

— На добраніч, Фан...

Ян промовив це зовсім тихо, голос йому уривався від сором'язливості й хвилювання, але цього разу я добре розчула: він сказав «Фан»...

Розділ восьмий

ТОБІ Ж ТІЛЬКИ П'ЯТНАДЦЯТЬ РОКІВ, ДІВЧИНКО ІЗ СОНЯЧНИХ ДЗИґАРІВ

Густий туман огортав садок, і крізь цю завісу ледь бовваніли сусідні будинки, коли ми другого ранку о дев'ятій годині виходили з дому. Грюкнула хвіртка, і цей звук пролунав у ранковій тиші так сухо й різко, що Ян аж здригнувся, наче від удару.

— Фанні,— сказав він,— усе-таки, розумієш, я зараз лишаю тут, за цими стінами, чималий шмат свого життя!..

— А вона тобі нічого нового не сказала цієї ночі? — спитала я.— Ота історія з розбитою машиною, яку покинули десь біля Тура — то просто вигадка, правда ж?

— Скоріше маскування. Оскільки вона надумала приховати правду, то мусила знайти якусь нову версію!.. Але, знаєш, вона щиро вірила, що мої батьки загинули в Нарвіку під час бомбардування. Сьогодні вранці, перед тим, як піти на роботу, вона розказала, як я опинився у неї. Госпіталь, у якому вона працювала, стояв тоді не в Турі, а в Бресті. Капітан, прийшовши до Червоного Хреста, віддав мене першій санітарці, яку зустрів там. Але то не була пані Оффланж. Вона вперше побачила мене згодом, через кілька годин, коли прийшла на свою зміну. Вона все ще не могла отямитися від горя — загибелі маленького сина. Побачивши мене на стільці біля чергової санітарки,— так вона розповідала,— плачучи, схопила мене на руки...

Голос Яна раптом урвався. Непоборна хлоп'яча сором'язливість перехопила йому горло. Він перейшов майже на бурмотіння, я насилу розбирала слова...

— Санітарка порадила пані Оффланж узяти на деякий час хлопчика до себе, аж поки його не репатріюють до Норвегії. Потім розгром, евакуація. Усі санітарки повтікали. У ті дні відступу Червоний Хрест мав, безперечно, досить інших турбот, і ніхто не думав про долю хлопчика, який чудом уцілів у Нарвіку...

Так минали тижні, місяці. Світ був розірваний, пошматований війною, Францію поділено надвоє, а кордони між країнами стали непрохідними, як Гімалаї. Пані Оффланж ніколи не чула ніяких розмов про батьків норвезького хлопчика. В час того лихоліття їй зовсім неважко було видати його за свою зниклу дитину...

Скінчилась війна, жінка оселилася в Бове. Для неї почалося нове життя: в її садочку бігало й сміялося мале хлоп'я, новий Ян Оффланж...

— І все-таки, Фанні,— раптом промовив Ян,— ось поглянь сюди! Це вона дала мені. Правда ж,— це найкращий доказ того, що я — Єф Нільсен?

Ми саме проходили північним передмістям Бове. Під ногами стелилася та сама дорога, що нею ми йшли вчора ввечері, але сьогодні, здавалося, вона куди веселіша й радісніша, бо сонце почало розсіювати густий туман і позолотило її своїм промінням.

Ян дістав з кишені й подав мені якийсь папірець. То була картка реєстрації новоприбулих до Червоного Хреста, стара, поживкла від часу,— адже їй уже минуло п'ятнадцять років! — її заповнила чергова медсестра з Бреста, коли Капітан приніс хлопчика.

«Прізвище: невідоме. Ім'я: Єф. Вік — приблизно 4 роки.— Привіз з міста Нарвік капітан Ле Марруа».

— Вона віддала мені це сьогодні вранці!..— І зовсім тихо, ніби довіряючи якусь таємницю, Ян додав: — Попри все, за що можна було б їй докорити, вона все-таки довела своє благородство й чесність, зберігши цей документ!..

Близько десятої години ранку ми вже виходили з Бове, раз у раз підносячи руки, щоб зупинити попутну машину.

— Диви-но, тут наче все змінилося з учорашнього дня! — радісно зауважив Ян.

Я глянула на нього. Він сам помітно змінився за цей час: не тільки його обличчя, а й весь він ніби випромінював якесь радісне сяйво. Навіть у його легкій і бадьорій ході почувалася радість, цей нарешті віднайдений душевний спокій. Щось доросле, мужнє і водночас дитяче було зараз у ньому,— так, ніби він удруге народився...

Я спробувала поставити себе на його місце, уявити, що то я сама вертаюся до Сонячних Дзигарів з цією великою, незнаною досі радістю в серці, і в душі моїй бринить-виспіває одна думка: «Ось я йду до Інгвільд, моєї сестри, а там, у невідомій Норвегії, на мене чекає любов батька і неньки...»

Думка розповісти про Інгвільд, що вона — приймачка в сім'ї, уже зовсім зникла мені з голови.

Ех, Яне, якби я могла знати...

Жодна автомашинка не хотіла спинятися, і нам довелося пройти кілька кілометрів пішки. І в той час, коли ми невтомно простували вперед, з приємністю глибоко вдихаючи ясне й холодне ранкове повітря, я раптом надумала сказати йому всю правду. Він спитав:

— Фанні, а чому Капітан ніколи не розповідав мені про маленького хлопчика з Нарвіка?

— Бо він не був певен, що це ти... А якби то був не ти,— уявляєш, яка заварилася б каша? Одного разу Гійом і я спитали його про це, отак, як ти щойно запитав мене, Капітан відповів: «Не можна гратися долею двадцятирічного хлопця!» Мені здається, причина була саме в цьому, розумієш... Не можна гратися долею інших людей. Капітан навчився терпінню, коли плавав довгими днями й ночами на морі. І нас навчав цього.

Ян мовчав. Він більше не розпитував ні про що,— видно, моя відповідь була для нього переконлива. Але я вела далі, хоч і відчувала, що в горлі мені враз пересохло.

— Яне,— дивлячись собі під ноги, сказала я,— є ще одне... Мені здається, Капітан не хотів квапити події ще й тому... Тому, Яне, що... Так, я маю тобі це сказати... Ти зовсім не брат Інгвільд... Інгвільд — це дівчинка-сирітка, твої батьки удочерили її, коли ти зник...

Ну, от! Тепер усе було сказано. Скінчивши останню фразу, я зрештою наважилася звести погляд на Яна. Він спинився й недовіжливо втупився в мене.

— Фанні,— повільно мовив,— що ти говориш?

У голосі його вчувалася гнів і обурення. Я похнюпила голову, ніби визнаючи свою провину.

Він знову рушив уперед, і тепер я виразно відчула, який він лютий. Тоді, тільки тоді я зрозуміла всю глибину, все значення своїх слів і те лихо, що вони спричинили. Не можна гратися долею двадцятирічного хлопця... А хіба не це я вчинила допіру?

Перед нами розлягався зимовий краєвид, такий любий моєму серцю: суворий, безмежний. Без-кінця-краю, скільки сягало око, простягалися бурі поля, а над нами — холодне ясно-блакитне небо. Із землі поволі здіймався легкий туман, мовчазним серпанком огортаючи все навколо.

Ох, чом я не взяла прикладу з цієї мовчазної землі?!

— Якщо я добре тебе зрозумів,— різко почав Ян, і голос його тремтів од гніву,— то Інгвільд удочерили тому, що не було мене. Словом, вона замінила мене... Якби я не зник, не було б ніякої Інгвільд Нільсен. Була б

тільки маленька бідолашна дівчинка-сирітка, покинута всіма, одна в усьому світі... Моя гадана смерть була, виходить, благословенням для неї!

Так, своїм необережним словом я викликала цю бурю! Але я мовчала. Надто добре знала Янову вдачу і не пробувала одразу втихомирювати грозу...

— А сама вона, принаймні, знає про це? — спитав він.

— Ні, вона нічого не знає.

— Ну от, цього тільки й бракувало! І хтось гадає, очевидно, що мені страшенно хочеться повернутися до Сонячних Дзигарів, щоб піднести їй цей гарний подарунок: «Знаєш, Інгвільд, тобі привезли брата. Але натомість у тебе віднімуть батьків. Їх треба повернути йому, йому! Усі люди водночас не можуть бути щасливі, розумієш!»

Я раптом збагнула всю глибину його розчарування й болю. Його радість була надто прекрасна й велика. І це відкриття оглушило його, наче страшний нежданий удар грому.

Ян гірко засміявся:

— Який же я був дурень, що повірив у це. Я не створений для того, щоб бути щасливим, як інші люди! Я сію навколо себе тільки лихо. Тепер мені зрозуміло, чому я не наважувався поговорити з Капітаном. Краще б я й досі мовчав перед усіма або — ще краще — дременув би звідти давно!

І він додав стиха, немовби дивлячись востаннє на свою несправджену мрію, прощаючись із нею:

— І подумати тільки, що я уявляв собі це повернення як щось... надзвичайне, прекрасне!

У цю мить якась автомашина, хоч ми й не зупиняли її, раптом загальмувала, і молода жінка, — вона сиділа в кабіні поруч зі своїм чоловіком, який вів машину, — висунула голову з віконця:

— Ми їдемо до Сент-Омера. Це вам не по дорозі?

— Ми йдемо до Булоні, — сказала я. — Це не зовсім по дорозі, але...

Сент-Омер був за п'ятдесят кілометрів від Булоні і приблизно за сорок п'ять — від Фовемберга. Ян підсадив мене в машину.

— Залазь уже! — пробурчав він.

Ми, певно, здалися молодій жінці та її чоловікові вельми похмурою парою. На одне з їхніх запитань я відповіла, як це зробив напередодні Ян, що ми — брат і сестра. І вони, очевидно, подумали, шукаючи пояснення нашій насупленій мовчазності, що в цьому віці брат і сестра частенько ворогують, не знаходячи душевної злагоди. За всю дорогу, поки вони висадили нас десь на околиці Сент-Омера, ми не перекинулися й кількома словами.

Була вже друга година пополудні. Я подумала, що ми, напевно, так і не поснідаємо сьогодні. Та мені це було байдуже...

Ян мав, як і раніше, понурий, сердитий і нещасний вигляд. Як завжди в такі хвилини, він уперто мовчав, і я сприймала це мовчання як тяжку образу, воно дошкуляло мені більше, ніж ляпас.

Прямуючи отак на захід, ми підійшли до шосе, що вело до Булоні, і знову вдалися до свого «автостопу». Цього разу перед нами спинилася сіра автомашина. Ян мовчки підштовхнув мене, і я ковзнула в глибину машини, щоб дати місце і йому. Та в цю мить, несподівано для мене, Ян грюкнув дверцятами, зачиняючи їх, а сам переплигнув через канаву, що тягнулася вздовж шосе. Я встигла тільки побачити, як він кинувся бігти до лісу і вмить зник серед дерев.

Минуло кілька секунд, перш ніж я зміркувала, що Ян хоче утекти від мене. Та за ці кілька секунд Ян міг далеченько відбігти від машини. Тоді, не пояснюючи нічого здивованому шоферові, я й собі вискочила на дорогу і побігла навздогін за Яном.

Я бігла щосили, задихаючись, і невдовзі опинилася серед лісу. Та Ян уже зник. Мертве опале листя шаруділо під ногами, низько над головою сплїталися голі гілки дерев, перешкоджаючи бігті, і все навколо було таке моторошно-таємниче, ніби я опинилася десь у підводному царстві, де риби набувають кольору скель чи водоростей, серед яких вони ховаються. Я гукала:

— Яне! Яне! Озовися!..

Проте голос мій лунав дедалі глухіше, слабше. Зрештою я не витримала й розридалася. Кілька разів мені здавалося, що я була зовсім близько від нього, що він причаївся десь тут, у гущавині. Може, він і чув, як я гукаю його, тільки не хотів озиватися!

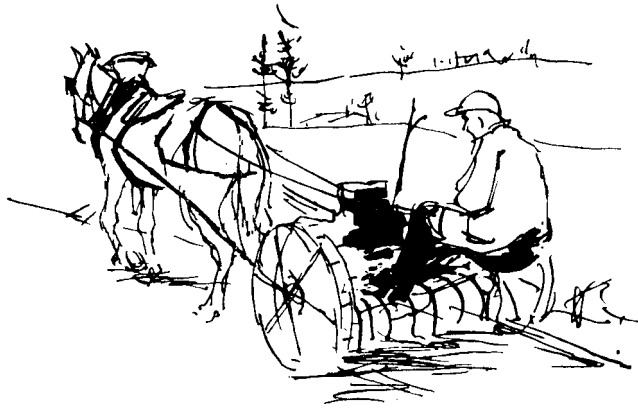
Я не могла збагнути, як це йому пощастило так легко сховатися в лісі і ніби стерти за собою геть усі сліди. Адже ліс був зовсім невеликий!..

Я, мабуть, досить довго блукала в лісі. Нарешті, мені спало на думку, що, поки я отак навмання блукаю серед Дерев, Ян може зайти далеко і сховатися десь у сусідньому селі. Я враз кинулася до шосе.

Ось уже й дорога,— та хоч як я напружувала зір, вдивляючись удалину,— ніде не видно було високої Янкової постаті. Я розгледіла тільки на дорозі невиразний силует чоловіка за кермом трактора, а ще далі, внизу, на узбіччі дороги якийсь селянин вів за вуздечки двох коней. Я спробувала обміркувати ситуацію. Минуло, певно, хвилин двадцять, відколи Ян побіг від машини. Я загубила його сліди за ці двадцять хвилин, але інші люди, можливо, бачили його. Треба попитати людей,— чи хто не стрічав його...

Чоловік з кінями був уже зовсім близько від мене. Він ішов поволі, попереду своїх конячин, одну руку засунувши в кишеню, а другою тримаючи коней під вуздечки. Позаду волочилася борона, лишаючи за собою то тут, то там грудки сірої землі, вже затверділої на морозі. Коли чоловік порівнявся зі мною, я пішла поруч із ним.

— Пробачте, чи ви не бачили тут хлопця, такий високий з ясним волоссям і рюкзаком за спиною?

Здавалося, моє запитання не дуже зацікавило селянина, він так само, не притишуючи ходи, ішов і йшов, дивлячись поперед себе, вигляд у нього був досить непривітний, лице червоне, обвітрене.

— Ні! — нарешті сказав він. — Не бачив. Допіру бачив тільки листоношу на велосипеді, та ще отой автобус, що возить туристів, проїхав на Булонь...

— А Булонь — у тому напрямі, правда? — спитала я, показуючи пальцем позад себе.

— Ато-о-ж! — відповів він із смішним протяжним акцентом,— так говорять усі жителі півночі, і їх завжди можна впізнати по вимові, так само, як і бретонців.

— А... там, попереду,— що?

Чоловік вйокнув на коней, одвів їх трохи далі на узбіччя, пропускаючи автомашину, і кинув на мене сторопіло-здивований погляд, що мав означати: «Звідки вона звалилася, ця дівчина?»

— Бувайте здорові,— сказала я, рушаючи в сторону села.

Я вирішила насамперед податися до абатства. Хтозна, чи Ян, помітивши здалеку покрівлю монастиря, не надумав раптом...

Ліворуч од мене простяглася темна алея, і я звернула на неї. Пройшовши трохи, побачила присадкуваті довгі тихі будівлі, а прямо перед собою — маленькі двері, увінчані хрестом. Я відчинила їх, увійшла й сіла в глибині каплиці на лаву для парафіян. На кількох окремих, розташованих на помості дубових ослонах молилися ченці. З їхніх чорних клубуків я впізнала бенедиктинців.

— Там село, зветься — Віске. А ота велика цегляна будівля — то бен-абатство.

— Яке, яке абатство?

— Ну, яке? Бен, святих отців!

Я не знала, що то за абатство святих отців — «бен», але не стала більше розпитувати.

Довго просиділа я непорушно, дедалі дужче впадаючи в розпач, бо усвідомила, нарешті, всю серйозність того, що сталося. Якщо я не знайду Яна, він сам ніколи не повернеться. Він уже все знає, і йому нічого більше вертатися до нас.

«Я не створений для того, щоб бути щасливим, як інші люди!»

Ах! Чому я тоді не прикусила собі язика!..

Ось один із ченців підвівся і неквапливо попрямував до виходу. Я теж підвелася, ступила крок йому назустріч. Він спинився, чекав.

Підійшовши, я побачила його здивований погляд. Невже він прочитав на моєму обличчі всю мою тривогу і скорботу? І враз шалена надія поїняла мою душу: а може, такий самий вираз чернець щойно спостерігав на іншому обличчі?..

— Даруйте мені, отче,— тихо мовила я,— я шукаю... Я шукаю високого білявого хлопця з рюкзаком на спині.

Чернець відповів, не вагаючись:

— Так, він був тут приблизно півгодини тому.

І, подавши мені знак рукою йти слідом за ним, рушив до виходу.

— На жаль,— зовсім тихо додав він.— На жаль, я не можу вам сказати, що з ним сталося і де він зараз. Але я добре бачив, як він виходив з каплиці.

— А як... який у нього був вигляд? — пробурмотіла я.

— Такий самий, як у вас: тривожний і скорботний.

В голосі ченця забриніло невисловлене запитання. Я підвела голову, глянула на нього. В його очах я побачила стільки людської доброти, що губи мої мимоволі затремтіли.

— Моя дитино,— мовив чернець, усміхаючись тихою лагідною усмішкою,— чи не міг би я чимось допомогти вам?

— Я повинна його розшукати. Розумієте, він утік, бо почуває себе нещасним.

Чернець так само мовчки й пильно спостерігав мене.

— Присягаюсь вам,— благально сказала я,— що це не через мене він утік... Я хочу сказати, це не якась там ідіотська історія між нами двома, розумієте? Це куди серйозніше. Тут ідеться про його батьків...

— Я бачу... Бачу,— промовив чернець своїм глибоким голосом.— Так, це набагато серйозніше.

Він чимось нагадав мені Гійома. І нараз мені так захотілося, щоб Гійом з його спокійною силою і розважливим розумом був зараз тут, біля мене.

— Чи не могла б я звідси подзвонити додому, сповістити своїх?

— Звісно,— відповів він. — Ходімо.

Він повів мене до кімнати монастирського воротаря, дав у руки телефонну трубку і вийшов. Я викликала пекарню у Фовемберзі,— вона була зовсім близько від наших Сонячних Дзигарів, і, коли траплялася якась невідкладна справа, ми завжди телефонували туди. Мене зразу з'єднали, і я попросила покликати Гійома. Потім потяглися довгі хвилини чекання.

— Алло! Не роз'єднуйте, будь ласка. Ні, ні, не роз'єднуйте... (Таж від цієї пекарні до нашого будинку всього якихось п'ятдесят метрів!..) Ні, ні, розмову ще не скінчено... (А може, прийде Капітан? Тоді мені буде важче все пояснити...) Алло! Це ти, Гійоме? Слухай! (Я приклала руку до рота). Слухай, Ян утік... Так... Утік! Я тобі все поясню потім... Я зараз біля Сент-Омера, в монастирі бенедиктинців, у Віске. Я вже розшукую його хвилин сорок п'ять, але марно.

Я не знаю, що робити. Як? Ти позичиш мотоцикл? Так. Гарзд... Інгвільд ще не повернулася з колежу? Нехай дідусь щось вигадас для неї, байдуже — що. Не варто її передчасно турбувати. Гарзд, я чекатиму тут. Не барися, Гійоме! Я повісила трубку.

— Мій брат зараз приїде,— сказала я ченцеві, виходячи із сторожки.— Він буде за три чверті години. Ми маємо зустрітися тут.

Бамкнув дзвін у каплиці.

— Кличуть до вечерні. Я мушу вас покинути,— тихо мовив він.

Гійом доїхав із Фовемберга щонайбільше за сорок хвилин. Певно, мчав стрімголов.

— Ти розкажеш мені все по дорозі,— збуджено мовив він.— Як ти гадаєш, звідки треба почати розшуки?

Ми стояли в кінці широкої, обсаженої деревами вулиці, що вела до абатства. Я сіла на мотоцикл позад Гійома.

— Не знаю, як краще зробити,— завагалася.— Може, почнемо з дороги?..

Гійом уже збирався рушати, коли це перед нами несподівано виріс молодий послушник. Вигляд у нього був трохи заклопотаний, чорна сутана і кінчик шкіряного пояса розвівалися на вітрі.

— Отець Гіле сказав мені, що ви розшукуєте високого білявого юнака в темному светрі і з рюкзаком за плечима. Я бачив його, коли вертався з Лоліна. Десь півтори години тому зустрів його на дорозі.

Хвиля радості хлюпнула мені в груди. Вперше з самого ранку. Але Гійом, настроєний тверезіше, спитав:

— А де ж це вона — дорога на Лолін?

— Ну, весь час їхатимете прямо. Перетнете шосе, і метрів за п'ятдесят побачите путівець,— по ньому й поїдете.

— Дякую,— гукнула я, перекрикуючи гуркіт мотора.

Хоч ми їхали не дуже швидко, мороз дошкуляв добряче. Я тремтіла з холоду і, змагаючись з вітром, силкувалася хоч як-небудь зав'язати шарф на голові.

— Нам треба поспішати,— гукнув Гійом.— Дивись, уже ніч насувається...

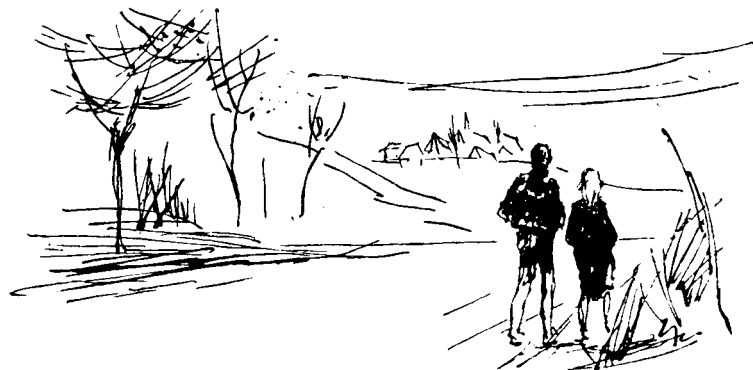
Справді, сіре небо потемніло, швидко надходив вечір.

Ми їхали путівцем поміж полями, навколо було безлюдно, поблизу жодної людської оселі. Ми сполохали зграю ворон. Голосно крякаючи, вони знялися в повітря, потім посідали на голому верховітті буків і застигли там, схожі на великі й химерні чорні плоди дерев.

Біля Лоліна Гійом спинився.

— Треба розпитати людей...

І ми почали стукати в кожний дім, одну за одною обходити кожну ферму. Вигляд у нас був жахливий: волосся розкуйовдилось від довгої їзди, обличчя задубіли від холоду, змарнілі від суму й тривоги,— напевно, ми скидалися на якихось жебраків.

У одному з останніх будиночків, коли ми, пробурмотівши наше звичне запитання, вже збиралися виходити, якесь мале хлоп'я, котре старанно вичищало каструлю з-під вершків, раз у раз обсмоктуючи палець, раптом спокійно промовило, навіть не глянувши на нас:

— А я бачив його, цього чоловіка! Мати міцно струснула його за плечі:

— Чом же ти зразу не сказав? Говори ж!

Та на хлопчика це не вплинуло, він і далі старанно порався над своєю каструлею. Нарешті розповів:

— Ну, я саме йшов зі школи. А він мене спитав, чи далі є ще село. Я й сказав, що далі буде Зудауске.

— І він пішов у напрямі Зудауске? — спитала я.

Хлоп'я, не одриваючись від каструлі, кивнуло головою й повернулося до нас спиною. Це, певно, мало означати, що йому більше нічого сказати.

Окрилені новою надією, ми знову рушили вперед, помчали мов вітер схилом, що вів до Зудауске. Та ось на крутому повороті Гійом мусив різко загальмувати, потім зовсім спинився.

— А що як ми питаємо в оцій кав'ярні, га?.. Так чи інакше він же повинен десь попоїсти...

За шинквасом стояла пишна буфетниця й голосно реготалася з кількома чоловіками,— ті, спершись ліктями на високий шинквас, попивали вино. Буфетниця неуважно, краєм вуха вислухала наше запитання. Ні, вона нікого не бачила.

Але один з чоловіків обернувся до нас, витер рота рукавом і сказав:

— А може, це той чудний хлопець, що говорив із Жермен? Підіть-но та поспитайте на крайній фермі з широкою брамою,— це одразу за зерноховищем!..

Скільки ще доведеться отак іти слідом за тоненькою ниточкою, що зв'язує нас з утікачем? І чи зможемо ми до кінця втримати цю ниточку в руках, не загубивши, не порвавши її?

Ми проїхали ще метрів двісті. Ось уже й край села.

— Гійоме,— пробурмотіла я,— якщо й тут ми його не знайдемо, то, скажу тобі по правді, мені вже несила далі шукати...

Ми поставили мотоцикл на узбіччі дороги й рушили далі пішки. Гійом поклав руку мені на плече.

— Кріпись, Фан, ми неодмінно знайдемо його. Либонь, це вже останній етап!

І він легенько підштовхнув мене до подвір'я крайньої ферми.

Надворі вже зовсім споночіло. Ми важко брели вперед. Було таке відчуття, ніби з кожним кроком ми піднімали на своєму взутті цілу брилу грязюки.

Десь попереду загавкав собака. Двері дому відчинилися, і на порозі, пильно вдивляючись у темряву, виріс якийсь чоловік. І ще раз — уже вкотре! — нам довелося повторити своє запитання:

— Пробачте, добродію, чи ви не бачили...

— Заходьте! — не давши нам скінчити, сказав чоловік.

Світлиця, куди ми ввійшли, була простора, вимощена червонуватими плитками. За круглим столом, застеленим порізаною ножем цератою, вечеряли жінка й троє дітей. Я відчула раптом нестримне бажання й собі сісти за цей скромний стіл, поруч із цими простими сільськими хлопчачками. Чоловік і жінка з доброзичливою цікавістю дивилися на нас. Певно, вони не могли прогнати Яна!

— У вашого приятеля, правду кажучи, Досить-таки жалюгідний вигляд був! — просто мовив фермер.— Якби ми не дали йому миску гарячого супу та не обігріли отут, біля печі, він, либонь, упав би й зомлів од слабості! Не хотів казати, звідки прибився до нас, але видно було, що прийшов здалеку!

Чоловік ногою розворушив поліна в печі й закінчив :

— Знаєте, це одразу було помітно!

— А зараз де він? — перепинив Гійом.

— Майже годину сидів тут мовчки, закам'янівши, як старий дід, що згадує своє минуле. А тоді я провів його до стодоли,— хай добре виспить. Скажіть, ви ж не збираєтесь його будити?

— Доведеться,— тихо відповів Гійом.— Нам конче треба з ним поговорити. Він потім виспить. Я щиро дякую вам за нього, добродію... Якби не ви...

Фермер зняв з гачка свій берет і взяв у руки ліхтар. Стоячи до нас спиною, він знизав плечима:

— Нема про що говорити, не він перший заходить до нас. Ходімо вже!..

І ось ми стоїмо перед дверима стодоли... Фермер, напівобернувшись до нас, подав нам ліхтар.

— Глядіть тільки, не наробіть пожежі, там же солома!

Але Гійом мав свій кишеньковий ліхтарик. Ми лишилися самі, та ніяк не наважувались увійти...

Так, ми знайшли Яна, але тепер нам залишилося зробити найважче: умовити його повернутися до Сонячних Дзигарів. У тривозі й сум'ятті попередніх годин ми якось навіть і не подумали про це. Нам здавалося, що досить тільки опинитися біля нього... Та чи зможемо ми нарешті скорити його дику, непокірну, бентежну душу, чи не замкнеться Ян назавжди в собі?

— Мабуть, я лишусь тут, Фан,— раптом пробурмотів брат.— Гадаю, краще буде, коли ти підеш сама!

— Гійоме!

Він підійшов до мене впритул, зазирнув у очі й сказав, схопивши мене за плече:

— Авжеж, Фанні, так треба. Запевняю, Ян послухається тебе краще, ніж мене. Це ж не просто так собі він вибрав саме тебе, щоб поїхати до Бове! Якби ти була хлопцем, ти б сама зрозуміла.

Він ніби гіпнотизував мене, ніби хотів поглядом передати всю свою впевненість.

— Усе буде гаразд. А втім, коли б там щось не клеїлося, тобі досить гукнути мене...

Він одвернув голову, нічого більш не кажучи, штовхнув двері стодоли. Вони розчинилися, навіть не скрипнувши.

Я засвітила кишеньковий ліхтарик і повела ним навколо, роздивляючись. Ось сінокосарка, візок, плуг, знову візок, двоколісний, з відкидним верхом, його підняті голоблі наче кличуть когось на допомогу. Але не видно ніде нікого...

Я догадалася, що сіно складено там, на горішці, куди вела драбина, і почала підніматися по щаблях, намагаючись ступати зовсім тихо. Стоячи вже на останньому щаблі, я з подивом відзначила, що сюди звідкілясь падає тьмяне світло. Потім помітила вгорі дахове віконце,— саме крізь нього й пробивалося місячне сяйво. Я загасила ліхтарик.

Певно, я була дуже стомлена або дуже голодна, бо від духмяного запаху сіна в мене запаморочилося в голові, і кілька секунд я мусила постояти, притулившись до крокви.

І тоді я побачила Яна. Він лежав на сні, підібгавши ноги, затуливши голову руками, і в цій позі скидався на малу дитину, котра заснула, наплакавшись з горя.

Я підійшла до нього. Сіно шаруділо у мене під ногами. Але Ян навіть не ворухнувся. Я стала біля нього навколішки й почала розглядати. Видно, сон благодійно вплинув на нього, бо тепер, здавалося, хлопець був не такий виснажений і змарнілий, як казав фермер. Я прислухалася до його рівного, спокійного дихання. Його обличчя уві сні було таке лагідне, зворушливо юне, що я трохи заспокоїлась: переді мною був новий Ян, такий щирий, простосердий, якого легко було приручити, а не той різкий і суворий хлопець, якого я знала раніше. Та ба! Саме з тим, давнім, різким і жорстким, я мала ще вступити в боротьбу!

— Яне,— тихенько покликала я.— Яне... Ти чуєш мене?

Він не озвався, і, почекавши трохи, я знову покликала :

— Яне, прокинься!

Він розплющив очі і глянув на мене не рухаючись, не підводячи голови. Ніби й не здивувався, побачивши мене. Мені здалося навіть, що він чекав на мене і був би розчарований, якби я не прийшла. І цей дитячий вираз усе ще не сходив з його обличчя...

— Я скрізь шукала тебе,— пробурмотіла я.

Ян мовчав і не рухався. Якби не його широко розплющені очі, я могла б подумати, що він усе ще спить.

— Я не хочу бачити Інґвільд,— прошепотів він.

— Вислухай мене уважно,— якомога спокійніше мовила я.— Інґвільд підозрює, що ти її брат. Ти не можеш її розчарувати в цьому. Ти не можеш покинути її в ту хвилину, коли вона тебе знайшла. Так чи інакше, але треба, щоб вона колись почула всю правду.

— От-от, саме через це, бо я не хочу їй нічого говорити.

— А тобі й не треба нічого казати. Не ти зробиш це... Це зробить твій батько, він розповість їй усе, лагідно й ніжно, коли ви повернетесь до Норвегії...

— Мій батько?..— Він трохи підвівся, спершись на лікоть.— Мій батько...— повторив, і голос йому урвався.

Потому якусь мить Ян мовчав, неначе засліплений тим яскравим світлом, що таїлося в цьому простому слові, такому вічному, юному і такому новому для нього, раптово скорений чарівною і всемогутньою силою любові.

— Це правда. Уперше в житті я маю батька!.. І можу на нього покластися, коли мене спіткає лихо. Батько буде моєю силою, підпорою... він сам скаже Інґвільд, що я посяду її місце.

— Ти не посядеш її місця. Знайшовши тебе, твої батьки не менше любитимуть Інґвільд! Уже багато років минуло, відколи Інґвільд стала їхньою донькою, справжньою їхньою дитиною. Для них ви будете однаково дорогі.

Очі його мрійливо вдивлялися кудись у далину. Він, здавалося, відчув невимовну полегкість, але, не бажаючи отак зразу визнати себе переможеним, сказав:

— Ти гадаєш, вона не гніватиметься на мене?

— Яне, невже ж ти не хочеш бути для неї старшим братом? — твердо мовила я.— Чи ти не думаєш, що для Інґвільд буде великою радістю мати брата?

Стишивши голос, я додала:

— Учора ти сказав мені, що я була для тебе маленькою сестрою. То так само буде тепер з Інґвільд...

— Ніколи це не буде так само! — сухо кинув він.

— Ні, звісно, ні!..— квапливо погодилась я.

І почала знічев'я стомленою рукою ворухити сіно. Відчувала, що от-от заплачу. Одвернула голову й закусила губу, щоб стримати сльози,— в таку хвилину вони б осоромили, зганьбили мене перед Яном. Але я не могла заглушити в собі почуття гіркоти, що затьмарювало все і розпускалося в моєму серці потворною чорною квіткою...

Чутливий Ян одразу вловив мій настрій і насторожився. Він різко підвівся, повернувся до мене і обхопив руками коліна.

— Фанні, навіщо ти сказала, що Інґвільд не сестра мені? — спитав він.— Чом не почекала, поки це зробили б мої батьки?

— Бо я хотіла, щоб ти почув усю правду, перш ніж знову зустрінешся з Інґвільд... Інакше мене б мучило сумління, ніби я приховала від тебе щось дуже важливе. І я охоче приховала б це від тебе... Тобто я хочу сказати, що зробила б це, якби думала тільки про себе і не думала про тебе...

Він пильно дивився на мене затамувавши подих і, здалося мені, навіть з якоюсь ніжністю. І від цього погляду, і від його промовистого мовчання мені стало водночас так приємно й так гірко, що останні слова я майже прокричала захриплим голосом:

— Інґвільд ніколи не була твоєю сестрою і ніколи не буде нею! Ви вільні обоє, вільні... Ох! Яне, мені так важко вимовити ці слова...

— Вільні покохати одне одного? Ти ж про це подумала?

Ні, я нізащо не заплачу перед ним! Я тільки мовчки кивнула головою, коротко і втомлено, потім сховала обличчя в долоні і, уникаючи Янового погляду, силкувалася опанувати себе.

Та враз до слуху мого долинуло, як поруч зашелестіло сіно,— то Ян рвучко підвівся з місця, владно схопив мене за руки й рішуче потягнув до себе. І ось я вже стою на ногах, віч-на-віч з Яном, і бачу, як у місячному сяйві виблискують його очі.

— Фан!.. Яка ж ти дурненька! Чи перестанеш ти нарешті влаштовувати *моє* майбутнє на *свій* розсуд? Насамперед зятям собі: ти ще надто юна, щоб думати про це майбутнє! Тобі ж тільки п'ятнадцять років, дівчинко із Сонячних Дзигарів, не забувай про це!

— Ні! — палко вихопилося в мене.— Я про це не забуваю. Не думай, що це дуже приємно — мати тільки п'ятнадцять років! .

— Нарікай, нарікай! — буркнув Ян.— Ти ще й не здогадуєшся, як це мило й приємно — мати п'ятнадцять років! Вони ясні, мов свіжий морозяний ранок, чисті, як добре перемитий посуд, горді, як корсарський фрегат, і багаті на обіцянки та мрії, як мішок доброго борошна... Так, так, нарікай на долю!

Сказавши це, він замовк і якусь мить пильно дивився мені в очі.

— Фан,— озвався знову, і голос його тепер бринів так тихо й глухо, що в мене враз тьохнуло серце,— але ж *одного чудового дня тобі вже не буде п'ятнадцять*. І того дня...

Він усе ще не випускав моїх рук. Стискав їх так міцно, що мені аж боляче стало. Не знаю й сама, чому раптом пригадалися мені тоді руки Гійома, як вони упевнено й твердо тримають рубанок чи пилу. Обидва вони були не такі хлопці, що легковажно ставляться до життя! Зовсім ні,— ані Яна, ані мого брата не можна назвати гультівісами, то були творці-будівничі...

Бачачи, що я мовчу й вся тремчу, Ян відпустив мої руки.

Потім він легенько торкнувся рукою мого волосся, зняв з нього кілька стеблинок сіна, що причепилися, коли я проходила горищем. Я побачила, як він старанно склав їх докупи й заховав у кишеню куртки.

— Фан, я збережу їх на пам'ять про тебе...

Не кажучи більше ні слова, Ян зібрав свій рюкзак, кинув його собі на плечі, узяв у мене з рук електричний ліхтарик і легенько підштовхнув мене до відчиненої ляди.

— Гійом чекає внизу, у дворі,— пробурмотіла я.— Я так налякалася, коли ти втік. І подзвонила йому. Покликала на допомогу.

— Добре зробила,— сказав Ян.

Ми підійшли вже до виходу з горища. Ліхтарик, поставлений на підлогу, освітлював мене. Ян чекав нагорі. Він став навколішки і обома руками тримав драбину, щоб вона не хиталася.

Тільки-но я пододала перші щаблі хиткої драбини, як до мене долинув згори Янів голос, веселий і лагідно-насмішкуватий, як у добрі минулі дні:

— Я міцно тримаю тебе, не бійся, маленька кізочко!..

Коли ми повернулися, Фовемберг уже спав.

Була перша година ночі. Свистів-завивав, поривами налітаючи на нас, вітер, такий сильний тут, серед широких, розлогих ланів. Я з радістю вдихала його,— то був ніби привіт мого рідного села.

Маленькі будиночки з щільно причиненими віконницями мирно спали, але здавалося, що село ладне прокинутися, аби зустріти нас. Воно ніби звеліло вітрові, щоб той поведився, як добрий наш друг. І вітер пролітав понад землею, понад сільськими безлюдними вулицями, проскакував у нас між ногами, як добре пустотливе звірятко. Знаючи, що вночі треба говорити якнайтихше, він і свистів приглушено, як ото скавучить пес, радий, що знайшов своїх господарів.

Я відчула раптом нестримне бажання заспівати з радості. Як же треба любити свій рідний край, суворий край мого дитинства, щоб, вдихнувши після двох днів розлуки його повітря, відчувти таке непереборне хвилювання в серці!

Ян ішов між Гійомом та мною, і ми всі мовчали. Минуле якось враз наринувало на нас, затопило спогадами. Уся наша пригода, прекрасна й сувора, цієї ночі мала скінчитися. І на серці всіх нас було так, як у ті мирні, щасливі дні, коли Інґвільд ще не принесла з собою всю оту колотнечу й хвилювання. Якби не так холодно й

вітряно, я могла б увянути собі, що це той травневий вечір, коли я познайомилася з Яном, той самий вечір, коли шофер вантажної машини і водночас поет висадив біля воріт ученицю колежу з її Вергілієм...

Ян відчинив двері кухні і ввійшов перший.

Крізь нещільно причинені двері майстерні пробивався промінь світла: безперечно, Капітан ще не лягав — ждав нас.

Схвильовані, ми презирнулися, не наважуючись вимовити бодай одне слово. Адже не тільки Ян повертався до нас цієї ночі, а й маленький норвезький хлопчик із Нарвіка, Капітанове дитя.

Безшумно, навшпиньках, ми ввійшли до майстерні. Дідусь сидів у своєму незмінному фотелі, повернувшись до нас спиною, схилившись над вогнем, і машинально розгрібав жар коцюбкою; певно, він робив це вже давно.

— Татуню! — стиха покликав його Гійом.

Дід рвучко обернувся і встав. Кваплячись, він зсунув з носа окуляри і тепер незграбно поправляв їх.

Глибока хвиля ніжності сповнила моє серце: іноді я справді почувала щось материнське в своїй любові, я любила нашого дідуся так, як люблять власну дитину...

— Татуню,— сказав Гійом, і голос його лунав піднесено й урочисто.— Ми привели тобі... Єф Нільсена!

Руки Капітанові враз дрібно затремтіли. Губи бурмотіли якісь нерозбірливі слова. Обличчя його за ці довгі години чекання аж змарніло, ще більше вкрилося зморшками, волосся неначе дужче побіліло, а очі, здавалося, були ще блакитніші й чистіші, немов промиті...

Ми не встигли й поворухнутися: він сам поволі рушив нам назустріч, узяв Яна за плечі й зазирнув йому в очі своїми блискучими очима.

— Єфе, хлопчику мій!..— прошепотів він, і в тихому тремтячому голосі його бриніла невимовна радість, що йшла, здавалося, з найбільшої глибини його душі. Мені не описати тієї радості.

Потім він поклав голову на плече юнакові, і ми з Гійомом уже не могли б і сказати, дивлячись на них обох, хто кого підтримує: чи це дорослий високий Ян підтримує Капітана, чи Капітан тримає в своїх руках щасливо віднайдену дитину з «Сіріуса»...

— Інгвільд спить? — за хвилину спитав Гійом.

— Так. Вона хотіла теж чекати, та я порадив їй відпочити. Вона ще ні про що не здогадується.

— От і гаразд, і не треба будити її,— пробурмотів Ян, розпалюючи з Гійомом вогонь у каміні.

Ян був наче улюблене дитя в родині. Як вільно й невимушено він почувався у нас!

Я почала накривати на стіл, поклала ложки й виделки для нас трьох, бо ми таки добряче зголодніли. Яйця вже смажилися на сковороді. Ще раз, уже востаннє, Ян сяде за стіл разом з нами.

Ян зайняв своє звичне місце, поруч мого брата, я подала йому повну тарілку гарячого супу.

Ось він потягнув до себе рюкзак, і я побачила, як він неквапливо почав виймати звідти дитячий одяг і, зрештою, дістав сірого оксамитового ведмедика. Усе це він розклав перед Капітаном і аж тоді, не кажучи ні слова, почав сьорбати свою юшку.

Капітан підійшов, опустил трохи нижче на носа окуляри, як робив це завжди, коли хотів щось уважно розглянути, і мовчки споглядав ці реліквії, що лишилися від маленького хлоп'яти з Нарвіка.

Ось він підняв перед собою маленький ясно-червоний шерстяний комбінезончик і похитав головою: очевидно, подумки він повернувся на п'ятнадцять років у минуле і згадував зараз, як узяв тоді на руки подану через борт вантажного корабля дитину, що заснула з горя.

Я поставила на стіл яєчню.

Капітан почав гладити оксамитового ведмедика. І нам здалося, що він зовсім забув про нас. Та нараз ми почули дідусів голос, задумливий і поважний, його «поетичний голос»:

— Так, це була єдина справжня іграшка, яку ти мав на борту, і ти нізащо не хотів з нею розлучатися...
Одного разу...

Ян аж здригнувся! Ще ніколи досі Капітан не казав йому «ти». Юнак упустив на підлогу ножа, підвів голову й глянув на дідуся. Зустрів його уважний проникливий погляд. Тоді Ян крадькома витер пальцем очі, і знову незворушно уткнувся в свою тарілку й почав доїдати смаженю.

— Одного разу,— вів далі мрійливий голос,— ти перекинув на свого ведмедика тарілку рідкої каші, і ми всі були цим страшенно засмучені. Наш кок, котрий дуже полюбив тебе, помив ведмедика й довго чистив його щіткою — аж поки він став чистенький, як цуценя після купання. Ти розгублено дивився на кока, і він сказав тобі серйозно своєю говіркою,— ти звісно, не зрозумів його:

«Більше не роби цього, малий! А що, як він застудиться, схопить нежить,—хто його доглядатиме?» Запала довга пауза...

— Капітане,— нарешті мовив Ян, опутивши очі,— даруйте мені, що я не поговорив з вами про все раніше...

— Тобі нема чого просити в мене пробачення, дитино! Тоді й я повинен був би попросити пробачення. Бо і я теж не говорив про все це з тобою. Проте відтоді, як ти вперше завітав до Сонячних Дзигарів, я втратив душевний спокій. Знаю, що ви — і ти, і Фанні, й Гійом,— не раз питали себе, чому я раніше не поговорив з Яном, але я гадаю, тепер ви зрозуміли, що іноді час може краще, ніж люди, розв'язати найскладніше, найзаплутаніше.

Він підійшов до каміна, узяв з верхньої полицки свою коробочку з тютюном і цигарковий папір, знову сів у глибокий фотель. Неквапливо почав скручувати цигарку. Аркушик паперу був розірваний і пучка тютюну висипалася на підлогу, тоді він заходився вирізати з іншого, цілого аркуша маленький квадратик і обережно акуратною латочкою заклеїв дірочку.

— Так, Янова таємниця була надто болюча, щоб діяти зопалу! — вів далі Капітан.— Саме тому я й гадав, що ти, Фанні, і ти, Гійоме,— щирі друзі Яна та Інгвільд,— зможете значно краще, ніж я, розібратися в усіх цих мовчазних драмах. Звісно, я був завжди насторожі й наготові, але вважав, що кермо має лишатись у ваших руках, а не в моїх. Мовчіть! А що я мав рацію, доводить цей щасливий кінець!

Він постукав цигаркою об долоню.

— А чи можна сподіватися чогось кращого у моєму віці, аніж побачити, як проростає добірне насіння, як вбивається в колодочки молоде плем'я? Ніякої розгубленості, ніяких кинутих на вітер слів, ніякої нетактовності я не помітив, діти мої. Так, ви блискуче витримали випробування! Фанні, ти заслужила диплом, куди важливіший, аніж диплом бакалавра: ти успішно склала іспит на добре серце, чуйність і делікатність, скромність та вірність у дружбі...

Ми мовчали, схвильовані й зворушені, незважаючи на вдавано недбалий тон, яким намагався говорити Капітан. Адже він так рідко хвалив нас, а це була дуже висока похвала.

— Щось не горить! — розсердився він, марно силкуючись розпалити од жарини папірець, щоб закурити цигарку.

Тоді Гійом підійшов до нього, вийняв своє кресало і лагідно-насмішкувато мовив:

— Це оте твоє маленьке чортеня жартує з тобою, знаєш!

— Знаю, знаю,— відповів дід, невдоволено випнувши вперед підборіддя.— У такі вечори воно завжди приходиться до мене!

Ми всі дружно розсміялися. Потім Ян підвівся й пішов до Гійомової майстерні. За мить ми почули, як він відкрив кришку фортепіано.

Була, певно, вже третя година ночі. Але тоді у Сонячних Дзигарях часу не існувало. Ми теж мовчки, тихенько рушили за Яном.

А Ян уже поринув у свій вимріяний світ, куди його переносила музика, як тільки він сідав за фортепіано. Він ще не почав грати. Сидів, трохи нахиливши вперед голову, і погляд його блукав десь далеко-далеко, а на обличчі ясніла дивна усмішка, здивована й щаслива.

Ми стояли трохи збентежені й зняковілі, наче непрошені свідки його заповітної таємниці.

Та ось Ян почав грати. Спершу пролунало кілька швидких акордів, потім пробився якийсь мотив. Нарешті з цих звуків народилася глибока, майже скорботна мелодія «Eg Elskar» («Як я люблю колискові пісні...»),— та сама, що нею Ян чотири місяці тому зустрів у Сонячних Дзигарях Інгвільд. Мелодія виразнішала, розгортала крила, линула кудись удалину, кликала, приносячи в скромне французьке село всі чари далекої скандинавської країни.

І тоді,— так, немов Ян силою своєї мрії й справді збудив свою рідну Норвегію,— достоту як того листопадового вечора, коли, бліда від хвилювання, вона вперше підійшла до нього,— на порозі стала Інгвільд.

Ян не бачив, як вона увійшла до майстерні. А ми всі дивилися на неї, тамуючи зворушення.

Вона була бліда і серйозна. Волосся її, немовби ще ясніше, ніж завжди, вільно спадало на плечі, на блакитний нічний халат. Дівчина йшла повільно й легко, ніби не торкаючись підлоги. У довгому халаті, тендітна й тоненька, вона здавалася майже такою ж високою, як і Ян.

Усе було, як і того першого вечора.

Якесь дивне відчуття поїняло мене: у пам'яті в усіх подробицях постали події того вечора — ті ж самі люди, ті ж рухи, жести. Перед моїми очима розгорталася та сама сцена. Ось Інгвільд підійшла до фортепіано, ухопилася за його край. Ян тихо повернув до дівчини обличчя. Довго-довго дивився на неї, потім усміхнувся. Губи його тихенько наспівували слова норвезької пісні. Він уже вимовив останні слова, але руки його ще якусь мить лишалися на клавішах. Потім юнак підвівся, закрив кришку фортепіано і ступив кілька кроків до Інгвільд.

Вона стояла нерухомо, міцно стискуючи гладенький край фортепіано і не зводила тривожно-запитливого погляду з Яна.

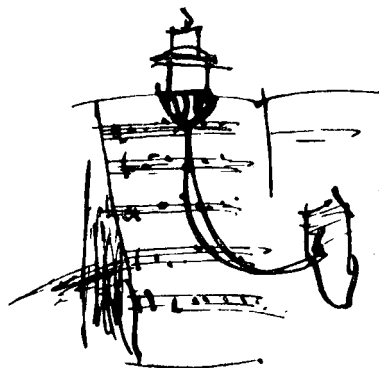
Боже мій, які вони були високі обое і які біляві!..

Ось Ян підійшов уже зовсім близько до Інгвільд, але все ще не наважувався заговорити. Ковтнув слину, губи його беззвучно заворушилися, ніби шукаючи потрібних слів. Дівчина ледь помітно ворухнула головою і нараз похитнулася,— здавалося, вона от-от зомліє. Тоді Ян обняв її й ніжно поцілував у щоку.

— God dag!.. Inge, jeg er din bror!..— стиха промовив він.

— Добрий день!.. Інже, я твій брат!..— ще тихше переклав Капітан.

— Єф! — скрикнула Інгвільд.— Єф!..

Розділ дев'ятий

І ВСЕ-ТАКИ ЯК Я ЙОГО ЛЮБИЛА!..

Давно вже серпень у наших краях не був такий гарний, як нині...

На землю спустився літній вечір, так дивно схожий на той вечір, коли я сиділа поруч із Яном в кабіні його машини, позолоченої промінням призахідного сонця. Це десь тут він тоді спинився, щоб дістати латинський підручник з сумки, прив'язаної до багажника мого велосипеда. Так, це було тут, на косогорі, звідки розгортається такий широкий краєвид на Булонь і на море, що погляд губиться десь у порту, на рейді...

Промайнув рік, і ось я знову повернулася сюди. Тоді я сіла на цей порослий травою схил. Стояла спека, і все навколо було повите легким серпанком. Мені здавалося, що все це було тільки вчора, що Ян от-от з'явиться з-за повороту зі своєю глузливо-зухвалою усмішкою, що так подобалася мені,— одразу причарує мене, підкорить своїй волі...

Але він поїхав, і мені нічого робити сьогодні з латинськими текстами.

Я кладу собі на коліна грубий зшиток і знічев'я замріяно починаю гортати його. Ось уже кілька місяців минуло, як я згорнула його на останній сторінці нашої пригоди і відтоді ще ні разу не наважилася взяти його до рук. Бо знала, що як тільки зазирну в нього, мене огорне сум за минулим...

Чи стала я тепер сильніша духом? Чимало днів сплигло за водою. Час, коли Ян та Інґвільд були серед нас, здається мені водночас і близьким і далеким. Близьким, бо я нічого не забула. І таким далеким-далеким...

Та пора мого п'ятнадцятиліття — пора душевних громовиць, скінчилася, скінчилася назавжди. Ось що я маю сказати собі, якщо хочу — без гіркоти й нарікань — віднайти на сторінках списаного зшитка моїх колишніх друзів.

Мені лишився на пам'ять про Яна маленький іграшковий ведмедик. Ян подарував його мені того ранку, коли від'їздив із Франції. Я саме запрягала у візок нашого коника, Стрілу Амура, щоб відвезти його на вокзал. І, пойнята сумом, знову згадувала той день у листопаді, кілька місяців тому, коли я так само запрягала коня у візок, щоб зустріти Норвежку.

І в ту мить увійшов Ян. Він допоміг мені затягнути попрягу.

Не хотілося говорити з ним. Чи було того ранку щось таке, про що варто б говорити? Я була на диво спокійна і стомлена.

«Завтра,— думала я,— з сумом згадуватиму ці хвилини, коли він був ще поруч з нами, коли я могла його бачити, коли ми, затягуючи шкіряний ремінь на голоблі візка, торкнулися пальцями одне одного».

— Фанні,— тихо мовив Ян, і його лагідний голос болісним щемом озвався в моєму засмученому серці,— у Булоні, на вокзалі, ми скажемо одне одному «прощай», але там навколо нас буде гамірлива юрба... Я хотів би зараз сказати тобі «до побачення», тобі одній. Бо, напевно, це останні хвилини, коли ми з тобою самі. Тільки вдвох...

Я різко повернулася до нього, відпустивши коня, і кінь з несподіванки здригнувся, ударив копитом об землю й скося зиркнув на нас терплячими очима.

— Я хочу тобі щось дати,— прошепотів Ян і подав іграшкового ведмедика.— Візьми. Я лишаю його тобі.

Потім з легкою, трохи ніяковою усмішкою додав:

— Не дуже розкішний подарунок, правда ж?

Я нічого не відповіла. Тримаючи в руках сірий клубок, м'який і пухнастий, я ніжно гладила його. Завтра це буде все, що лишиться мені від Яна.

— Це просто дитяча іграшка... Іграшка малого хлопчика, яким я був колись,— ще тихше мовив Ян.— Але це водночас і подарунок дорослої людини, чоловіка!

І він повторив з притиском:

— Чуєш, Фан, це чоловіча рука, котру я тобі простягаю.

Я підвела голову й глянула йому прямо в очі, аби він знав, що я добре все зрозуміла. — Спасибі, Яне,— прошепотіла.

Ян прожив ще цілий місяць у Бове, в своєму колишньому домі, де провів дитинство й юність.

Інгвільд тим часом поїхала до Норвегії, щоб підготувати батьків до радісної звістки, до величезного нежданого щастя.

Коли Ян повернувся до Сонячних Дзигарів, він признався, як краялося йому серце на саму думку про те, що доводиться покинути свою названу матір. Звичайно, він ще приїде до неї, і все-таки це скидалося на довгу розлуку — розлуку назавжди. Усі колишні незгоди, прикрі непорозуміння віднині забулися, і він хотів зберегти в пам'яті спогади тільки про щасливі дні, про старого садівника, про цікаві іграшки і про той час, коли він любив її як свою рідну неньку.

— Знаєш, Фанні,— сумно казав мені Ян,— між моєю справжньою матусею, тою, що в Норвегії, і мною завжди чогось бракуватиме: мого дитинства. Бо ж це тільки завдяки тій і н ш і й я можу згадати чарівний час, коли я був безтурботним хлопчиком!

Він признався мені в цьому, і я зрозуміла, що за цим хвилюванням і сумом заховані глибоко в серці докори сумління за те горе, що його він їй завдав.

Перш ніж покинути Францію, Ян прожив три дні у Сонячних Дзигарях.

То були три дні щастя, справжнього, простого щастя, яке тільки можна собі уявити в п'ятнадцять років. Він багато говорив зо мною про себе, про мене, але ніколи не говорив про те, що, можливо, колись, одного чудового дня стосуватиметься нас обох...

Ми блукали з ним по безлюдних булонських полях, довго мовчали, а години пролітали собі мимо, і ми тішилися терпкою ніжністю цих прощальних годин, коли ми почували себе такими близькими одне одному.

Скільки разів у минулому ми завдавали собі болю, заковуючи свої душі в броню юнацької сором'язливості. Вона все ще витала над нами, ця непереборна соромливість юності, але то було добре, бо вона захищала нашу чисту дружбу від легковажних утіх нашого віку. Як я зневажала тих хлопців і дівчат, котрі гралися в любов! Як пишалася я тим, що можу спокійно йти поруч Яна, такого цільного і чистого, і він не пробує навіть покласти руку мені на плече...

І все-таки як я його любила!..

Якою чистою невинністю, яким палким завзяттям було пройнято ті золоті неповторні години, з усією їхньою непримиренною прямоотою і похливною скромністю! Ось чому я гадаю, що ті дні були справді чудові!..

Від'їжджаючи, Ян сказав мені:

— Не сумуй, Фан!..

Ми удвох з Гійомом проводжали його до станції. Він мав їхати через Лілль, Брюссель, Копенгаген, Осло...

Я сіла під відкидний верх нашого кабріолета позаду. Переді мною, тримаючи в руках віжки, сидів Гійом, а поруч із ним — Ян. Капітан стояв біля будинку, загорнувшись у свій незмінний старий кожух з високим хутряним коміром, і прощально махав рукою...

Ян за всю дорогу ні разу не обернувся до мене, і ми не перекинулися й кількома словами, та я почувала його таким близьким мені, як ніколи.

Тільки проходячи вже по вокзалу, в юрбі, котра раз у раз розділяла нас, він стиха мовив мені оту фразу: «Не сумуй, Фан!..»

Перш ніж зайти до вагона, він довго й міцно тиснув мені руку, дивлячись на мене з чарівною, доброю усмішкою.

А потім ми самі повернулися до свого візка, Гійом і я.

Холодний вітер щипав мені щоки. Була така сама погода, як і того вечора, коли приїхала Інгвільд; тільки тоді були перші зимові морози, а тепер — останні...

Ніхто не знайде в моєму щоденнику, де я розповідаю про цю пригоду, й сліду тих таємних і таких дорогих для мене годин... Справді, треба бути надто самовпевненим і гордим, щоб наважитися висловити невимовне, те, що так глибоко увійшло в серце! Та й що дали б мені ще з півсотні сторінок мрій і признань? Я ж не була закоханою і не була коханою. Адже я була ще тільки дівчач. Ян добре сказав мені про це в день своєї втечі в Зудауске, а я не могла не вірити Янові. Особливо тоді, коли в глибині душі почувала себе в такій мирній злагоді з ним, коли в своєму серці я чула спокійний і ясний голос, котрий утримував мене в мої п'ятнадцять років від необачних вчинків і дурниць на запаморочливих стежках кохання, утримував навіть у мріях...

Так, під кінець нашої пригоди я вже майже не чула цього знайомого голосу, та чи тільки моя провина була в тому?

Два чи три тижні я не могла знайти собі місця. Куди й поділася моя звична душевна рівновага і всі ті добрі почуття, котрі я так наївно вважала за гордість,— я була наче беззахисний, вирваний штормом з тихої гавані вітрильник, що без стерня й без вітрил плив у бурхливому морі. Бо це й справді була буря; вона пронеслася наді мною, над нами всіма, шпурляючи в нас важкими краплинами дощу неспокою й тривоги, шквалом запитань, на які ми не знаходили відповіді, і таємницями, в яких були і бурі, й грози. І то тут, то там час від часу — ніби спалахи блискавки — в пам'яті оживає, зринає якесь слово, погляд, фраза... Переживши цю бурю, як я могла лишатися тою ж безтурботною і простою Фанні колишніх днів?

Ян поїхав. Розвіявся, ущух вихор, піднятий його появою, а мені потрібен був не один тиждень, щоб віднайти свій душевний спокій.

Щоранку по дорозі до колежу, щовечора, перед сном, я думала про нього. Воскрешала в пам'яті його усмішку, його очі, постать. У надвечірній тиші мені не раз вчувалися його лункі кроки на вимощеному плитками подвір'ї Сонячних Дзигарів.

Та минав час, і з кожним вечором луна цих кроків слабшала. І з кожним днем я почувала, що Ян стає таким далеким, нереальним. Його образ тікав од мене, і я нічого не могла вдіяти. Довго я опиралася, впадала в розпач, перш ніж зрозуміла... Я довго не зважувалася навіть розгорнути свій щоденник, де так докладно описала всю нашу пригоду, знаючи, що на його сторінках я натраплю на болючі спогади...

Тепер я можу без остраху гортати сторінки цього зошита. Фанні п'ятнадцяти літ не вернеться більш ніколи. Прощай, моє дитинство...

Але й інша Фанні, та Фанні, котра прямувала з Яном до Бове, Фанні у лісі біля Віске і в stodолі в Зудауске, ця Фанні, піднесена, завзята, войовнича, теж віддалялась од мене дорогами минулого... А яка ж Фанні лишилася?

Та, що мріє цього серпневого вечора, сидячи на косогорі, милуючись далеким краєвидом Булоні, його безмежним рейдом на обрії, і тримає на колінах розгорнутий заповітний зшиток?..

Час від часу я одержую листи з Нарвіка. Пише то Інгвільд, то Ян. Хороші дружні листи, вони випромінюють аромат їхнього щасливого повсякденного життя,— у них ви не знайдете й сліду тієї лихоманки, що трусила й палила нас од листопада до березня. І якщо інколи я й знаходжу поміж аркушиками листа кілька сплюснених пелюсток ранніх квітів, котрі пробиваються з ґрунту під час короткого скандинавського літа, я розумію, що вони призначаються просто сільській жительці, цікавій до всіх рослин, а зовсім не коханій дівчині — я й не хочу нею бути, точніше, не хочу стати нею передчасно. Донька ланів і моря, я надто добре знаю, що маленький човен, який сміливо попливе у відкрите море, задалегідь приречений на загибель і що зелені хліба, скошені завчасно, ніколи не дадуть жодного колоска...

Подумки я звертаюся до тебе, Яне. Ти вперше, коли мені було п'ятнадцять літ, змусив моє серце забитися дужче і, можливо, можливо... колись, одного чудового дня, ти прийдеш... і примусиш його забитися ще дужче, несамовітіше...

Чи не цього і ти ждеш від мене: хочеш зустріти Фанні водночас веселу і серйозну, скромну і горду, що в простоті душевній сприймає кожну мить життя і спокійно стає на дорогу всіх молодих дівчат — дорогу довгого й терпеливого чекання, аж поки не діждеться тебе, Яне, якщо того захоче наша доля...

Я підводжуся, беру під пахву свій зшиток і рушаю додому, до наших Сонячних Дзигарів.

Вже досить пізно. Далекі горби стають фіолетовими, трава виблискує, мов усипана діамантами, і море міниться, леліє там, унизу, біля прибережних скель, ніби величезне попелясто-пурпурове озеро, а вдалині ледь-ледь мріють три кораблі...

Очі мої туманяться, і серце сповнюється безмежною ніжністю до цієї величної й суворої країни, чисю дитиною я себе з гордістю почуваю.